תנ״ך · אחרונים · מצודת דוד · כתובים

מצודת דוד על איוב

רבי דוד אלטשולר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מצודת דוד על איוב

רבי דוד אלטשולר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מצודת-דוד-על-איוב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 7
פרק ג 9
פרק ד 12
פרק ה 15
פרק ו 20
פרק ז 23
פרק ח 27
פרק ט 29
פרק י 34
פרק יא 37
פרק יב 40
פרק יג 43
פרק יד 46
פרק טו 49
פרק טז 54
פרק יז 57
פרק יח 59
פרק יט 62
פרק כ 65
פרק כא 68
פרק כב 73
פרק כג 77
פרק כד 78
פרק כה 83
פרק כו 84
פרק כז 86
פרק כח 89
פרק כט 93
פרק ל 96
פרק לא 100
פרק לב 105
פרק לג 108
פרק לד 112
פרק לה 117
פרק לו 119
פרק לז 123
פרק לח 127
פרק לט 133
פרק מ 136
פרק מא 141
פרק מב 145

פרק א

פסוק א

עוץ. יתכן שהיא ארם נהרים כי נחור היה אדון הארץ כמ״ש אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כ״ד:י׳) ועוץ היה בכור נחור כמ״ש את עוץ בכורו (שם כב) וע״כ קראו שם הארץ ע״ש בנו הבכור כי לו משפט הממשלה:

תם וישר. עם הבריות:

פסוק ב

שבעה בנים. אף זה יחשב לברכה שהיו בניו הזכרים כפולים מהנקבות ועוד יותר:

פסוק ג

צמד בקר. חשב הבקר זוגות לפי שהדרך לחרוש בבקרים וא״א לחרוש בפחות משנים וכחד חשיבי אבל גמלים ואתונות עומדים לרכיבה ולהטעין משאות והאחד ראוי לה:

ועבודה רבה. תוצאות האדמה נקרא עבודה על כי תוציא צמחה ע״י עבודה שעובדין בחרישה וקצירה וכן נאמר ביצחק ועבודה רבה (בראשית כו):

גדול. בעושר ובנכסים:

מכל בני קדם. ר״ל מכל אנשי ארצו כי ארם היה בפאת המזרח כמ״ש ארם מקדם (ישעיה ט):

פסוק ד

והלכו. לפי שהדבר היה תמידי נופל בו לשון עבר אף לשון עתיד וכמ״ש למטה ככה יעשה איוב וכו׳:

בית איש. בבית כל איש ביומו הקבוע לו:

ושלחו. בכל יום היו שולחים להזמין האחיות על המשתה:

פסוק ה

כי הקיפו. כי עשו ימי המשתה בחזור חלילה ואמר בכל פעם שהקיפו ר״ל אחר יום המשתה של האחרון שבהם שהיה עתיד הראשון להתחיל שוב בתחלה:

ויקדשם. הזמינם לבוא אליו להיישירם בדרכי ה׳:

מספר כולם. לפי מספר הבנים והבנות:

אולי. שמא בעבור טוב לב ממשתה תמיד חטאו וגדפו בלבבם כלפי מעלה ולזה הביא עולות כי היא מכפרת על הרהור הלב:

ככה. כמשפט הזה עשה כל הימים:

פסוק ו
ויהי היום. ר"ל היום המוכן לשיבואו בו לפני המקום מלאכי מעלה מלמדי זכות וחובה והוא יום ראש השנה שהוא יום המשפט:
בני האלהים. הם מלמדי הזכות:
גם השטן. ללמד חוב ולקטרג על הבריות:

פסוק ז
מאין תבוא. מאיזה מקום אתה בא ולפי שאין רשות לקטן לדבר עד שיתחיל עמו הגדול לזה פתח עמו ושאלו:
משוט. בא אני מן השטיטה בארץ ומן ההתהלכות בה וכפל הדבר במלות שונות לומר היטב חפשתי לראות מעשי בני האדם וכאומ' הנה מצאתי חבילות פשעי בני אדם:

פסוק ח
השמת. האם שמת לבך לקטרג גם על איוב אשר באמת אין כמוהו וכו' וכאומר הלא בידו לא מצאתי מאומה רע:

פסוק ט
החנם. וכי בחנם ירא איוב מה' מבלי הקדמת שכר:

פסוק י
שכת בעדו. הגנת עליו כאלו גדרת עליו ועל ביתו מסביב לבל תת את הרעה לקרוב אליהם:
ומקנהו פרץ. בעבור רוב המקנה ידמו כאלו פרצו גדרם ר"ל כאלו לא יכילם מקום נגדר כי מלאו פני תבל:

פסוק יא
ואולם. ובאמת נסה ושלח עתה בו מכת ידך וגע בבני ביתו ועשרו לאבדם ממנו:
אם לא. הוא ענין לשון שבועה וגזם ולא אמר הרי הוא כאלו אמר אם לא כן יהיה יבוא עלי כך וכך וכן אם לא שויתי ודוממתי (תהילים קל"א:ב'):
על פניך. בעבור כעסך עליו בדבר אבדן בני ביתו והעושר יגדף כלפי מעלה:

פסוק יב
הנה וגו'. מסורים המה בידך לאבד הכל אבל לא תשלח ידך אל גופו להכות גם בו:
ויצא השטן. לאבד בני ביתו עם כל העושר:

פסוק יג
ויהי היום. כאשר בא היום שחזרו לאכול בבית הבכור אז אירע מה שאירע וכוונת השטן היה להקניט את איוב ביותר בחושבו הלא זה היום בבוקר העליתי עולות מספר כולם כמ"ש למעלה ויהי כי הקיפו וגו' ואם כן מנוקים המה מעון ומדוע אם כן מתו ובעבור זה ירבה לגדף:

פסוק יד
ומלאך בא. אחד מנעריו בא לבשרו הרעה:
על ידיהם. אצלם בסמוך להם:

פסוק טו
ותפול שבא. עם שבא חנתה עליהם ולקחה הכל לעצמה:
ואת הנערים. החורשים עם הבקר והרועים והאתונות:
להגיד לך. כי ארז"ל שאחר שגמר דבריו מת גם הוא והרי הוא כאלו אמר הנה לא נמלטתי כ"א להגיד לך ולא להשאר חי:

פסוק טז
עוד זה. כשהיה עוד הראשון מדבר דבריו בא זה השני ואמר הנה אש חזקה גדולה נפלה מן השמים והתחילה להבעיר בצאן ובנערים שומרי הצאן ושרף את כולם:

פסוק יז
כשדים. חיל כשדים חלקו עצמן על שלשה חלקים ופשטו עצמן בעבור הגמלים לקחת כדרך שוללי המקנה אשר יתפזרו מסביב לאסוף המקנה:
ואת הנערים. המה רועי הגמלים:

פסוק יח
עד זה. כמו בעוד זה:
אוכלים. היו אוכלים וכו':

פסוק יט
ויגע בארבע פינות. עם כי בא מעבר אחד הקיף את כל הבית מסביב:
על הנערים. המה בניו ומשרתיהם ולא זכר הבנות כי כ"ש הוא היות הנקבות המה תשושי כח ביותר:

פסוק כ
ויקרע. בעבור הצער והאבל:
ויגז את ראשו. תלש שער ראשו וקצר בדבר המובן:

וישתחו. אל ה' לברך על הרעה:

פסוק כא

ערום וגו'. ר"ל כמו שיצאתי מבטן אמי ערום מבלי עושר כן אשוב אל הקבר זולתם וכאומר מה לי להתרעם על אבדן הבנים והעושר הלא לא נולדו עמי ואשוב א"כ כמו שנולדתי ולתוספות ביאור אמר הלא ה' נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו:
שמה. ר"ל אל מקום הידוע המוכן לכל ולא הוצרך לפרש כי מובן הוא מאליו וכן על כל המעשה שם (קהלת ג):

פסוק כב

בכל זאת. עם כי באו עליו צרות תכופות הוה על הוה מ"מ לא חטא להתרעם אחר ה' ולא אמר עליו דברי תפלה:

פרק ב

פסוק א

ויהי היום. היום המוכן לשיבואו בו מלמדי הזכות והחובה:

פסוק ב

אי מזה. איה המקום אשר תאמר מזה אני בא:

פסוק ג

ועודנו. עם כי הוכה שבר על שבר עודו אוחז בתמימתו:
ותסיתני. דבר בלשון בני אדם ור"ל קטרגת עליו להשחיתו בחנם מבלי עון כ"א לנסותו:

פסוק ד

עור בעד עור. ר"ל ק"ו הדברים אם דרך אנשים לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו הלא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד ואם כן הוא במקצת גופו אל קצתו כ"ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו וכאומר הנה איוב יחשוב פן נגזר עליו המיתה ונאבד כל אשר לו תמורת נפשו ויעמד חי ולזה מקבל בסבר פנים יפות:

פסוק ה

אל עצמו ואל בשרו. במכאובי הגוף עצמו הקשה מאבדן הבנים והעושר:
אל פניך. כמו על פניך ור"ל בעבור כעסך יגדף כלפי מעלה:

פסוק ו

הנו בידך. הנה הוא בידך להכותו בעצמו ובבשרו להכאיבו אך שמור את נפשו לבל תצא מגודל הכאב:

פסוק ז
ויצא. להכות את איוב:
בשחין רע. הכואב ביותר:
מכף רגלו וכו'. ר"ל בכל שטח הגוף:

פסוק ח
ויקח לו חרש. איוב לקח בידו שברי חרס לחכך בהם מקומות השחין:
בתוך האפר. לקרר חמימות השחין:

פסוק ט
עודך. עדיין אתה מחזיק בתמימתך וכאלו אמרה אל תחזיק עוד אלא ברך את ה' ובעון זה תמות מיד והנה טובה לך משתחיה ביסורים מכאיבים כאלה:

פסוק י
כדבר וגו'. תדברי כדבר אחת מנשי הנבלות:
גם את הטוב. ר"ל אם אמנם שדי הרע לנו הנה עוד יבוא מועד אשר נקבל גם את הטוב ולא נוסיף לקבל עוד את הרע:
בכל זאת. עם כי נלקה בגופו ומצא מסית מ"מ לא חטא בשפתיו לברך את ה' כאשר הסיתתו אשתו:

פסוק יא
וישמעו. מן המספרים:
איש ממקומו. כ"א בא ממקומו אל מקום איוב ובהיותם שם נאספו יחד לבוא אל איוב הביתה לנודד עליו בראש וכדרך המיצר בצרת האוהב ואף לנחמו בדברי תנחומין:

פסוק יב
ולא הכירוהו. כי נשתנה מאור פניו בעבור רוב הצרות והמכאובות:
ויקרעו איש. כל אחד קרע מעילו וזרקו עפר למעלה מראשיהם לאויר השמים כי כן היה להם מנהג אבלות וצער:

פסוק יג
לארץ. על הקרקע לצער בצערו:
ואין דובר. אין מי בהם דובר אליו דבר כי ראו אשר גדל הכאב מאד ולא מצאו עדיין מקום לנחמו:

פרק ג

פסוק א

אחרי כן. כאשר חלפו שבעת הימים:

ויקלל את יומו. אשר נולד בו בחושבו שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכות הכוכבים בעת הלידה וההריון ולזה הוכח גם הוא במכאוב כי לא מצא בעצמו עון אשר יחטא ואשם ולכן ממרירות לב קלל יומו על כי בו הורו מערכות הכוכבים בו לרעה:

פסוק ג

יאבד. היום אשר נולדתי בו יהיה אבוד ר"ל בכל שנה כשיבוא היום ההוא יהיה בו חושך עד שיהיה אבוד ממנו שם יום:

והלילה אמר הורה גבר. ר"ל וכ"כ תהיה אבודה הלילה אשר המשכיל לדעת מתי היתה זמן העבור אמר באותה הלילה עיבר אבי את אמי (כי זמן הלידה נראה וידוע לכל אבל זמן העיבור לא יבין כ"א המשכיל בחכמה):

פסוק ד

אל ידרשהו. להשפיע בו טובה ממעל:

ואל תופע. לא תזריח בו אורה:

פסוק ה

יגאלוהו חשך וצלמות. ילכלך ויטנף אותו ותשכון עליו חשכת הענן:

יבעתוהו. יפחדוהו תוקף חמימות היוי ר"ל האידים העולים בסיבת תוקף החום ימנעו אורו:

פסוק ו

הלילה ההוא. אשר עיבר בו אבי את אמי:

יקחהו אופל. האופל יקח אותו לחלקו לישמש בו:

אל יחד. אל יתאחד בימי שנה להתחבר עמהם להיות כמותם ואל יבוא בימי מספר החדשים וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ז

יהי גלמוד. כ"כ יגדל בו החשך עד שיהיה יחידי ר"ל לא ילכו בו חבורות אנשים יחד לטייל ולא תבוא בו א"כ רננה כי דרך חבורות אנשים ההולכים יחד לטייל אשר ישירו וירננו בדרך מהלכם אבל כשלא ילכו בו חבורות לא ישמע בו רננה:

פסוק ח
יקבהו וגו'. הספדנים המאררים בהספדם את יום מיתת המת אשר יספדוהו ומוכנים המה לעורר אבלות ולמדו לשונם לארר ולקלל המה יקבוהו את הלילה ההוא:

פסוק ט
כוכבי נשפו. אף הכוכבים הגדולים הנראים בתחלת הלילה ובסופו גם המה יהיו חשוכים בהלילה ההוא עם כי אורם רב עד שלא ימנע הראותם בעבור קצת האורה אשר היא בתחלת הלילה ובסופו:
יקו. הלילה ההוא יקוה שיבא אחריו אור השמש ולא יהיה כי לא תזרח השמש ביום שלאחריו ואפי' בבקיעת השחר וזהרו לא יראה הלילה ההוא כי לא יאיר אחריו אור השחר:

פסוק י
כי לא סגר. ר"ל בעבור זה יהיו מקוללים כן על אשר לא שפטו אז מערכת השמים לסגור דלתי בטני הוא הטבור אשר דרך בו יבא המאכל להזנת הולד כ"א היה נסגר הייתי אז מת במעי אמי והיה א"כ נסתר מעיני העמל אשר אני עתה בו:

פסוק יא
למה לא מרחם אמות. כאומר ואם בעבור סכנת אמי נשארתי חי במעיה למה לא מתי מיד בצאתי מן הרחם:
מבטן. כאשר יצאתי מבטן היה לי לגוע ולמות וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
מדוע קדמוני. מדוע באו לפני ברכי המילדות כמשפט המילדת לקבל אותי בצאתי מן הרחם כמשפט המילדת הלא טוב היה לי ליפול בארץ ולמות:
ומה שדים. למה נמצאו שדים לאמי להניק אותי הלא טוב היי לי בהעדרם כי מיד הייתי מת ברעב:

פסוק יג
כי עתה. א"כ היה הייתי א"כ עתה שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יד
עם מלכים. הייתי א"כ שוכב עם מלכים ודומה להם כי לא ניכר בקבר יתרון לזה על זה:
הבונים וגו'. דרך המלכים והגדולים לבנות ערים חרבות ושוממות למען היות להם לזכרון:

פסוק טו
או עם שרים. או הייתי שוכב דומה לשרים בעלי הזהב וכאומר הנה בקבר לא היה ניכר יתרון עלי לא לבעלי הממשלה ולא לבעלי העושר אבל עתה אל מי אדמה ואשוה:

פסוק טז
או כנפל טמון. מוסב על למה האמור בתחילת הענין לומר או למה כנפל טמון לא אהיה ר"ל למה לא הייתי נפל והוא הנופל מרחם קודם זמנו עד לא כלו חדשיו בעוד לא נתפשטו איבריו ועדיין הוא מקופל וטמון קצתו בקצתו:
כעוללים וגו'. הם הנפלים אשר לא ראו אור העולם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יז
שם. ר"ל מה שאתאוה לשכון בקבר הוא בעבור כי שם חדלו הרשעים מרגזם ולא יוסיפו להתרגז ולכעוס על אנשים ומצאו א"כ שוכני הקבר מרגוע מן הרשעים:
יגיעי כח. אותם שהיה כחם יגע ועיף מן העמל הנה שם ישכנו במנוחה:

פסוק יח
יחד. האנשים שהיו במאסר עד לא מתו הנה שם כולם יחד בהשקט ושאנן ואין מי ישמע שם קול נוגש המכריז לעבודת המלך:

פסוק יט
קטן וגו'. ר"ל שם שוה הקטן להגדול ואין יתרון לזה על זה ושם נעשה העבד חפשי מאדוניו כי לא יעבדנו עוד:

פסוק כ
למה יתן. ר"ל ואם אמנם הקבר הוא מקום מנוח ומרגוע למה יתן אור העולם למי שנפשו עמל בצרות ולמה יתן חיים וגו' וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כא
המחכים. הלא המה אשר יקוו למות ומדוע איננו ואף כי יחפשו אחריו יותר מאחר מטמונים:

פסוק כב
השמחים. הנה האנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון לגיל בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר וסיבת מות:

פסוק כג
לגבר. מוסב למעלה לומ' הלא ישישו כאשר ימצאו קבר לגבר אשר דרכו נסתרה ממנו שיש לו קושי המזל לבל יוכל לעשות דרכו לגמור מעשהו אשר החל ואלוה עשה גדר

בעד דרכו לבל יוכל לעבור בו ובעבור זה ישישו שלימי הדעת כאשר ימצאו לו קבר כי יאמרו טוב מותו מחייו והואיל וכן הוא למה יתן א"כ לעמל אור:

פסוק כד

כי לפני לחמי. למה לי חיים הלא מר לי מאד כי אף לפני מאכלי תבוא אנחתי ולא הלכה הצער בשמחת תענוג המאכל ושאגותי המה תכופים מבלי הפסק כמי הנגרים ויורדים:

פסוק כה

כי פחד. הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה הנה כן באו אלי:
ואשר יגורתי. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כו

לא שלותי. מעולם לא ישבתי בשלוה ובהשקט ובנחת כי יראתי מן הרעה הבאה ומתרגשת בעולם והנה באה עלי הרוגז והחרדה (העולה מהמענה ההיא שהיה איוב נבוך בדעתו ומסתפק לומר שכל מקרי האדם המה מוגבלים ומסודרים לפי מערכת השמים אשר יורו בעת ההריון והלידה ולזה קלל יום תולדתו וליל עיבורו אף יתרעם מול המקום המסדר את הנהגה ההיא לומר מדוע לא סדר אשר מי שיהי' ראוי להולד בכמו זה המערכה שנולד הוא שימו' או ברחם האם או בצאתי ולא יראה ברעה כי טוב לו המות):

פרק ד

פסוק ב

הנסה. האם ראוי ונכון שכאשר המנסה אותך בדבר רעה מן הרעות נעשית מיד עיף ויגע מלהיות מחזיק בתומתך ולכן מי יוכל להתאפק לעצור בדברים מבלי להשיב:

פסוק ג

הנה יסרת. הנה מאז הלא אתה יסרת רבים אשר הרבו דברים כלפי מעלה:
וידים רפות. הידים שהיו רפות באמונת השם אתה הייתי מחזק באמרי מוסר:

פסוק ד

כושל. האיש הכושל היו מליך מקיימים אותו וברכים הכורעות לנפול אתה היית מאמץ ר"ל כל מי שהיה נבוך בהשגחת המקום בעבור מה שהגיעהו מהרעות בחושבו שבאה מצד המערכה ולא בהשגחה הנה מאז היית אתה מעמידו על האמת לומר שבא בהשגחה ומצד העונש על הפשע והנה שבו כולם והודו לדבריך:

פסוק ה
כי עתה. וכאשר עתה תבוא אליך מה מהרעות נעשית נלאה ועיף להחזיק עצמך וכאשר נגעה אליך הרעה נעשית מבוהל ומבלי דעת מיושבת לדבר דברי רוח:

פסוק ו
הלא יראתך. הלא עתה נראה למפרע שכל יראתך היתה למען בטחונך בה להשיג מבוקשך ע"י ולא מדעת שלימה מיראת הרוממות:
תקותך ותום דרכיך. תקותך היתה עם תום דרכיך ר"ל לא היתה תום דרכיך מאהבתה אותה אבל מחשבת השגת תקותך היתה עמה כי הלא עתה באבדן תקותך תפר היראה:

פסוק ז
זכר נא. עתה החל לסתור דבריו ואומר תן עתה דעתך לזכור מי הוא הנקי הנאבד מכל וכל ואיה הם הישרים אשר נכחדו מבלי תקומה:

פסוק ח
כאשר. מוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד וכו' להיות דומה כאשר ראיתי אשר חורשי און וזורעי עמל שהם יקצרו פרי זרעם ר"ל כמו החורש להכין השדה לזריעה ואח"כ זורע הלא יקצור הזרע שזרע כן חושב הרע ועושהו מקבל הגמול משלם ויאבד לנצח:

פסוק ט
מנשמת. מנשיבת הבל פיו יאבדו ר"ל במעט סיבה ובדבר קל בהפחת רוח בעלמא:
ומרוח וכו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק י
שאגת אריה. עם כי היה להם שאגת אריה וקול שחל לאיים ולהפחיד את הבריות ושיני כפירים לאכלם בכל פה הנה בסופם המה נתעו לבלי דעת למצוא הצלה מהרעה הבאה עליהם:

פסוק יא
ליש. עם כי היה גבור כאריה סופו אובד הוא מבלי מצוא טרף ומזון להחיות נפשו ומת ברעב ובניו יתפרדו הנה והנה לבקש אכלם ומוסב למעלה לומר מי הוא נקי אבד כאשר ראיתי אבדן רשעים מבלי תקומה ואם היה הכל מצד המערכה ולא בהשגחה ראוי היה להיות מקרה אחד לכל לצדיק ולרשע:

פסוק יב
ואלי דבר יגונב. הנה באה אלי דבר נבואה בגניבה ועל כי היה מעובדי כוכבים לא באה אליו הנבואה בדרך ישרה ממקום הקדוש כ"א בדרך עקלקלות ויתייחס כאלו גנוב הוא מן הקדושה:
ותקח אזני. קבלה אזני מן הנבואה משהו מועטת ולא כולו אף לא חלק גדול:

פסוק יג
בשעיפים. בעת היו המחשבות מלאות מחזיונות לילה ר"ל מראיית הדמיונות הנראים בלילה על המשכב והיא תחלת הלילה שאז הרעיונים מלאים מדמיונות שהרהרו ביום:
בנפול. בעת אשר התרדמה נופלת על אנשים כי בתחלת הלילה האדם נלאה ועיף ממלאת היום והתרדמה נופלת עליו וכפל הדבר במ"ש לתוספת ביאור ולתפארת המליצה:

פסוק יד
פחד. אז בעת ההיא קרה לי פחד וגם רעדה והפחד ההיא הפחיד את הרוב מעצמותי ואחזום חיל ורתת:

פסוק טו
ורוח וגו'. המלאך הדובר חלף ועבר לפני:
תסמר. קבוצת שערת בשרי תעמוד ותתקשה כמסמר כדרך המתפחד ונבעת:

פסוק טז
יעמוד. עם כי בעת חלף לפני היה עומד זמן מה עם כל זה לא הייתי מכיר מראהו אף כי היתה תמונת פניו לנגד עיני:
דממה וקול אשמע. שמעתי קול נמוך מאד כאלו היתה מורכבת משתיקה וקול:

פסוק יז
האנוש. והנה שמעתיו אומר האנוש מאלוה יצדק ר"ל האם אפשר שיהא האדם מוצדק בסדר ההנהגה יותר מן המקום ב"ה ואם הגבר יהיה טהור במפעליו יותר מה' אשר עשהו וכאומר הלא אף האדם השלם המסדר הנהגה מה הנה לא יסדרה באופן יהיה מקרה אחד לרע ולטוב ואיך א"כ יחשוב מי שהמקום ב"ה מסר הכל ביד הנהגת מערכת השמים עד כי יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע ויצדק א"כ האנוש מאלוה:

פסוק יח
הן בעבדיו. הנה בעבדיו המלאכים עם כי ירבו מאנוש בשלימות רב עכ"ז לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה עליהם:

ובמלאכיו. מלת לא משמשת בשנים כאלו אמר ובמלאכיו לא ישים תהלה והוא כפל הענין במ"ש לומר הנה לא שם במלאכיו עצמם להיות בהם אורה משלהם כי הכל בא ממנו בכל עת וא"כ הוא שלם מאד מן מלאכי מעלה ואין לו ערך ודמיון עמהם:

פסוק יט

אף שוכני. ומכ"ש שהוא שלם מבני אדם השוכנים בבתי חומר ר"ל בעולם השפל אשר יסוד מצבה הוא בעפר הארץ שהוא סבה לדכא אותם לפני הבלוי והרקבון המושל בהם לא כמלאכי מעלה השוכנים בעולם העליון אשר לא יקרה להם הבלוי וההפסד וכאומר הלא משכנות עולם השפל ומקריו המה סבות מונעות ההשגה והשלימות ולזה אינם אפילו כמלאכי מעלה וכ"ש הוא שמאד רחקו מערך שלימות המקום ב"ה ואיך יחשוב מי אשר יצדק אנוש מאלוה:

פסוק כ

מבוקר וגו'. בל היום המה כתותים ומדוכאים ומבלי משים בו הכתיתה כ"א אולת אדם תסלף דרכו וחובל בעצמו:

לנצח יאבדו. וכן בכל יום המה כתותים ואבודים ואיה א"כ שלימות האדם אם אין בו דעת אף לשמור עצמו:

פסוק כא

הלא נסע וגו'. יתרון החכמה אשר ניתן בהם יותר משאר בע"ח הלא נסע והלך מהם כי המקריים המתהוים מזולתם ומעצמם המה יסבבו להשליך החכמה מנגד ולזה ימותו ולא ימצאו חכמה ר"ל יהיה לבם צפון מחכמה עד כי ימותו ובהיות כן איה א"כ שלימות האדם לחשוב אשר יצדק מאלוה:

פרק ה

פסוק א

קרא נא. כהתימו לספר דברי המלאך אמר לאיוב פן תאמר איזה דרך הלך הרוח לדבר בך ומדוע לא דבר בי לזה אמר דע לך כי נבאשת בעיני ה' על כי בעטת ביסורים ובחון הדבר וקרא אתה אל השמים ותראה האם יש מי אשר יענה לך ואל מי ממלאכי מרום תפנה להמליץ טוב בעבורך הלא נבאשת בעיני כולם ולזה לא ידברו בך מעתה:

פסוק ב

כי לאויל. לשוטה כמותך יהרוג הכעס אשר יכעוס בבוא הרעה כי בעבור זה לא ימצא מלמד זכות ומשיב דבר:

ופותה. הנפתה בלבו אחר תאוות הצלחות המדומות תמית הקנאה אשר יתקנא בהצלחות הרשעים ומרבה להתרעם על ה' כי מאבד עולמו באין מליץ יושר:

פסוק ג

אני ראיתי. אבל אני כאשר ראיתי את האויל משלח שרשיו להתפשט בארץ בחוזק רב הנה לא קנאתי בהצלחתו אבל פתאום טרם יבוא במחשבתי הרהור קנאה הייתי שופט ברעיוני לגזור אומר שסוף הדבר אשר יהיה נוהו מקולל:

פסוק ד

ירחקו. כי בניו יהיו מרוחקים מתשועת אדם כי בעוון אביהם לא ימצאו מרחמים:
וידכאו בשער. במקום פרסום בשער העיר יהיו מדוכאים מבני אדם ואין מי יציל:

פסוק ה

אשר קצירו. נכון בידו אשר קציר שדהו יאכל כל מי אשר ירעב ויתאוה לו:
ואל מצנים יקחהו. יקחו את הקציר מבין הקוצים ולא ימהרו לקחת כמות שהם עם הקוצים כגונב דבר אשר יתפחד מן הרואים כ"א יברר האוכל לקחת לעין כל ולא ימצא מי ימחה בידו, או להיפך שיקחו הקציר עם הקוצרים ולא ישאירו כלום ולא כדרך המתפחד שחוטף היפה וממהר ללכת לדרכו:
ושאף צמים. כ"א מן הצמאים אשר האויל הזה הצמיאו בקחת ממנו עשרו הנה בסוף תגבר ידו וכ"א יחזור ויבלע את עושר עצמו מה שגזל זה וכל אחד יקח את שלו:

פסוק ו

כי לא יצא וגו'. ר"ל הלא עינינו רואות אשר נתהוה בעולם עמל ואון והנה אינם צומחים ויוצאים מן האדמה לבוא מאליהם במקרה כ"א באים לשלם גמול המפעל ולזה כאשר ראיתי האויל המשריש שפטתי שהוא הראוי להיות מן המקבלים העמל ואון כי לו נאה כי לו יאה:

פסוק ז

כי אדם. הלא האדם נברא להיות עמל על טרפו לא לקחת מזולתו דבר אשר לא עמל בו:
ובני רשף. וכאשר ניצוצי רשפי אש הוחק טבעם להגביה עצמם לעוף למעלה כן משפט האדם לעמול על טרפו וזה האויל לא כן עשה לזה יקבל גמולו משלם:

פסוק ח

אולם. באמת אם הייתי אני מדוכא ביסורין לא הייתי מתרעם כמותך אבל דורש הייתי אל ה' להתחנן לפניו:
ואל וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
עושה גדולות. כי הוא עושה גדולות וא"א לחקור אותם ולדעתם וכאומר לזה הייתי דורש להי' כי בידו להושיע וימשול במערכת השמים ולכל אשר יחפוץ יטה עם כי נראה כאשר תשפוט המערכת כן הוא ע"פ הרוב מ"מ הכל בידו ועם כי לא נדע פתרון הדבר הוא בעבור כי קצרה דעת האדם וכאשר אין חקר לכל הגדולות שעושה המקום ב"ה:
עד אין מספר. לגודל רבוים:

פסוק י
הנותן מטר. עם כי רבות פעמים לא יורה הטבע על המטר עכ"ז יתן הוא זולת הטבע בהשגחה פרטיות:
ושולח וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יא
לשום. בכדי להשים למרום בגבהי המעלה את השפלים חסירי הלחם כי בהיות המטר האדמה תתן יבולה ורווח להם ונראה גם בזה גודל ההשגחה:
וקודרים. הנשחרים מעקת הרעבון נתחזקו בישע אלהים וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
מפר. בהשגחתו מפר מחשבות חכמים המתחכמים בערמות ותחבולות:
תושיה. כל מה אשר יש עם מחשבותיהם לעשות:

פסוק יג
בערמם. בדבר הערמה אשר חשבו לעשות לזולת בזה עצמה לוכד אותם ויפול בשחת יפעל:
ועצת נפתלים. עצת העקשים נעשים במהרה כי תשוב על עצמם והוא ענין מליצה לומר הואיל והוא ייעצה ואליו תשוב א"כ נעשית במהירות רב כי האדם קרוב אל עצמו ואין לעצה מרחוק ללכת:

פסוק יד
יומם. באור היום יפגשו את החשך ר"ל בדבר ברור הנראה לעין כל תסכל עצתם ויתעו בה:
וכלילה. כמו ההולך בחשכת הלילה אשר דרכו למשש ביד לבל יוכשל בדבר מה כן ימששו בעת הצהרים ור"ל אף בדבר המובן בתחילת המחשבה יהיה טח עיניהם מראות מהשכל לבותם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טו
ויושע. ובסכול דעתם יושיע ה' את מי אשר היה עצתם עליו ויהיה נושע מחרב והוא מפיהם של הרשעים ההם אשר חשבו לבלעם חיים כי ישגו ולא ידעו מה יעשו להשיג תוחלתם:
ומיד חזק. בזה יושיע האביון מיד החזק ממנו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק טז
ותהי. סכול דעת הרשע תהיה למלאות תקות הדל אשר ייחל עליה:
ועולתה. והנה העולה סתמה פיה ולא תוכל להרע לו ונראה א"כ מכ"ז גודל ההשגחה:

פסוק יז
הנה. הואיל והכל בא בהשגחה הנה אשרי להאדם אשר יוכיחנו אלוה במשפט יסורין כי בזה ימורק העון להטיב אחריתו וגם אתה אל תמאס מוסר שדי:

פסוק יח
כי הוא יכאיב. ביסורין הוא מכאיב ובהם עצמן עושה תחבושת ורפואה כי בהם ממורק העון ותלך לה:
וידיו. הידים אשר ימחץ בהם הם עצמם מרפאים בזה את המחץ מחלי העון וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
בשש צרות. הנה דע לך אשר בעבור היסורין הבאים עליך נתמרק העון ועוד לא יוסיפו הצרות לגעת בך כי יצילך ה' בעת יבוא בעולם אחת משש הצרות האמורות למטה:
ובשבע. ובדבר השביעית אשר לא תחשב לצרה כמוהם מ"מ לא יגע בך הרע שבו:

פסוק כ
ברעב. בעת בוא רעב בעולם יפדך ה' שלא תמות מחסרון האוכל ובמלחמה יפדך מיד חרב האויב:

פסוק כא
בשוט לשון. בעת יתרבה לשון הרע בעולם ותשוטט הלשון לדבר רכיל אתה תהיה נחבא ונסתר ממנה כי לא תדבר עליך ולא תירא א"כ מהשוד והאבדון הבאה ע"י להי"ר:

פסוק כב
לשוד. לעת בוא שודד לגזול הון או בעת בוא כפן ר"ל עת יאצרו התבואות לייקר השער הנה תשחק ותלעג באלה כי לא יגעו בך לרעה:

ומחית הארץ. בעת יהיה משלחת החיות לא תירא מהם הרי הם ששה צרות במספר רעב ומלחמה ולה"ר שודדים כפן חית הארץ:

פסוק כג

כי עם אבני השדה. אשר עם אבני מכשול המושלכים ע"פ השדה יהיה כאלו כרת ברית עמהם לבל תגוף באבן רגלך והיא השביעית אשר לא תחשב לצרה כששת הראשונים:
וחית השדה. הוא ענין מליצה לומר כאלו חית השדה היו השלוחים בדבר לתווך השלום בינך ובין אבני השדה וכאלו הם השלימו לך את האבנים ההם:

פסוק כד

וידעת. בכל מקום שתהיה תהא יודע ומובטח אשר השלום באהלך:
ופקדת. תזכור ותשגיח במדורך כי לך תהיה ולא תהיה נחסר ממך להמסר ביד אחר:

פסוק כה

וידעת. תהיה יודע ובטוח אשר הרבה יהיה זרעך:
וצאצאיך וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כו

תבוא בכלח. בעת הזקנה תבוא אל הקבר כמו שמסלקין את הגדיש מן השדה בעת שנתייבש כל צרכו כן תסולק מן העולם בעת ימלאו ימיך:

פסוק כז

הנה זאת. המענה הזאת חקרנוה בהשכל ודעת וכן היא האמת לזאת שמע אותה להבינה היטב:
ואתה דע לך. כאומר הנה עשיתי את שלי ואתה דע לך בנפשך אם תבחר אמרי אם תחדל (העולה מהמענה ההיא שהחליט אליפז שהכל בא בהשגחה והביא ראיה מאבדן הרשעים מבלי תקומה ולא כן יאבדו הצדיקים ויסכל דעת איוב במה שיחשוב שהכל מסר ביד מערכת השמים ומקרה אחד לכל לצדיק ולרשע כי ישיב אמרים הלא בחיק האדם השלם יחשב דבר כזה לעול עם שאינו שלם אף במלאכי מעלה וכ"ש שאין לו ערך עם שלימות המקום ב"ה ואיך אם כן יעלה על הדע' שיש עול זה בחוקו יתברך ועם כי נראה שברוב הפעמי' בא כאשר תשפוט המערכה מ"מ בא בהשגחה ובעבור קוצר הדעת לא נדע פתרון הדבר ויוכיח עוד על ההשגחה מנתינת המטר זולת הטבע ומהכשל הרשעים ברעתם אשר חשבו לזולת ומסכול דעתם בדבר הנראה לעין כל וישפוט על יסורי הצדיקים אשר יבואו למרק מעט העון אשר בידם למען ישגא אחריתם ויחוה עצתו לאיוב לבל יבעט ביסורין כי באו למרק העון לטוב לו כל הימים):

פרק ו

פסוק ב

כעשי והותי. היא היא כי בעבור שברון הרוח יכעס האדם בעצמו ור"ל אם היו שוקלין אותם לשומם במאזני משקל ולשאתם יחד עם הדבר הנתון לעומתם וכדרך השוקלין:

פסוק ג

כי עתה. אז היה עתה נודע לכל אשר הוותי יכבד מחול הימים אם ישומם לעומתם:
על כן. בעבור גודל המכאוב לזה דברי המה מגומגמים להרבות בתרעומות ולהסתפק בהשגחה ולומר פעם כך ופעם בהפוך:

פסוק ד

כי חצי שדי. חצי היסורין הבאים משדי מתמידים לשבת עמדי (עם כי איוב חשב שבא הכל מצד המערכה עכ"ז אמר דבריו אל מול דעת אליפז שהכל בא מה' בהשגחה):
אשר חמתם. היא הליחה המעופשת הזלה משחין הרע ואחז במשל מדרך הפרסיים אשר ימשחו חציהם בארס הנחש:
בעותי. החרדות הבאות מאת המקום ב"ה עורכים מלחמה עמי:

פסוק ה

הינהק. וכי יצעק הפרא כאשר יעמוד על הדשא ולא יחסר מאכלו וכי יצעק השור כשעומד על התבואה הבלולה במוץ וכאומר הלא בהמה שוטה לא תצעק בחנם ומכ"ש איש כמוני:

פסוק ו

היאכל. וכי יאכל אדם בשר בהמה ודג כשהן חיין ולא יהיו מלוחין כל צרכן כי אין דרך לאכלם כ"א ע"י מרבית המליחה לא זולת:
בריר חלמות. ברוק הבריאות כי ברוק החולה יש טעם מאחת מארבעת המרות אשר תגבר בו אבל ברוק הבריא אין טעם כלל וכאומר וכי אקבל ממך אמרים ריקים מבלי טעם חכמה:

פסוק ז

מאנה. השחין אשר מעולם מאנה נפשי לנגוע בה בעבור מיאוסם המה דומים כחליי בשרי ר"ל השחין אשר מאסתי לנגוע בה מהתענג ומרוך לבב והשחין אשר עתה בי הנה ידמה זה לזה ואיך א"כ אתרחק מבשר עצמי ומדוע א"כ לא אזעק מרה:

פסוק ח
מי יתן. לזאת הלואי תבא שאלתי ויתן אלוה הדבר שאני חושק ומקוה לה:

פסוק ט
ויואל. וירצה אלוה וידכא אותי מן העולם ויפתח ידו להכות בי עד ישלים את ימי חיי:

פסוק י
ותהי עוד נחמתי. חזר לנחם את עצמו ואמר הנה עוד לי נחמה מה עם כי אני נכוה ברעד אחרי אשר לא יחמול עלי מ״מ אתנחם מעט על כי לא מנעתי אמרי קדוש ואין לי להתרעם על עצמי לומר שאני גרמתי לי הרעה מצד העונש:

פסוק יא
מה כחי. עתה חזר להשיב על מה שאמר אליפז הנה במכאוב היסורים ימורק העון וישגא אחריתו וע״ז אמר לו מה כחי כי אקוה לטובה הלא כבר תש כחי עד מאד עד שא״א לי לחזור לאיתני:
ומה קצי. מהו קץ ימי אשר אאריך לעכב נפשי אצלי ר״ל הלא מעט ימי האדם ומה לי בטובה אשר תבוא לאחר זמן על ימים מעטים:

פסוק יב
אם כח אבנים. וכי כחי כאבנים וכי בשרי חזקה בנחושה עד שאוכל לשאת מכאובים כאלו ולחזור לקדמותי:

פסוק יג
האם. וכי גם זאת יבוא לי שלא יהיה בי עזר מה הראוי עתה לי והיא תנחומות אוהבים:
ותושיה. וכי יהיה נדחה ממני כל מה אשר יש עם מחשבותי כי תשחק על אמרי ותלעג למו:

פסוק יד
למס. היתכן אשר להאיש שנמס בשרו מגודל המכאוב יהיה לו עוד חרפה מרעהו ויעזוב יראת שדי כי הלא אין פחד אלהים לנגד עיניו לומר הלא די לו בהמכאוב ולמה עוד אקניטו:

פסוק טו
אחי. רעי בגדו בי כמו נחל אשר ירבה לבגוד באנשיו:
כאפיק. כזרם נחלים אשר יעברו ממקומם וילכו להם וכפל הדבר במ״ש:

פסוק טז
הקודרים. כי הנחלים הקודרים מהתחלת ימי הקרח היא עת כי ירבו מי הנחלים ויחשכו הנחלים מרוב עומק המים והשלג היורד על הנחלים ההם מתעלם ומתכסה בהם לרוב עומקם וחשכותם:

פסוק יז
בעת יזורבו. בימי הקיץ בעת יתחממו נכרתו ממקומם ואינם כי נתייבשו הנחלים:
בחומו. בזמן שיחומו נקפצו ממקומם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
ילפתו. המים ההם יאחזו ארחות דרכם ר"ל לא נודע למי אנה הלכו ורק הם לבדם יודעים ארחות דרכם מהם נתייבשו בחמה מהם נבלעו בארץ וכל המים עלו בתוהו מקום שאין שם אנשים להנות מהם והרי הם אבודים מאנשים:

פסוק יט
הביטו. המים ההם הביטו ארחות תימא ללכת שמה ודרך ההולך לשבא עשוהו לעצמן קו ישר ללכת בו והוא ענין מליצה לומר לא נודע איה הם כאלו הלכו בדרך רחוק מאוד לתימא ולשבא:

פסוק כ
בושו כי בטח. הנה כ"א אשר בטח לשתות ממי הנחלים ההם בושו כאשר באו למקום הנחל ולא מצאו מים:
באו. כאשר באו אליה הנה נחפרו ונכלמו כי אין מים וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כא
הייתם לו. דומים אתם להנחל הזה כי כמו שהנחל בגד באנשיו והלך לו בזמן החום אשר היא העת המצטרך ביותר למים כן אתם בגדתם בי בעת צרה עת המצטרך לתנחומות האוהבים:
תראו חתת. כאשר ראיתם השבר הבאה עלי תפחדו לומר האמת מול המקום ב"ה שלא יקרה לכם כמקרי:

פסוק כב
הכי אמרתי. האם אמרתי תנו לי מה מן ההון:
ומכחכם. ממון שלכם הבא בעמל וכח ממנו תנו שוחד בעבורי כ"א אמרתי כזאת היה מקום לחשוב כי בעבור הצלת ההון תרשיעו אותי על לא חמס:

פסוק כג
ומלטוני. ע"י השוחד מלטו אותי מיד הצר ופדו אותי מיד העריצים וכאומר הלא אין מקום לתת שוחד ואין מחשבותי עליו ומדוע א"כ תרשיעו אותי:

פסוק כד
הורוני. למדו אותי מה פשעי ואני אחריש לשמוע אמריכם ותבינו לי מהו הדבר אשר שגיתי בו לשתאמרו שבאו היסורין למרק העון:

פסוק כה
מה נמרצו. מה מאד חזקו אמרי יושר אבל מה יועיל הויכוח אשר מכם אם לא נאמרה ביושר:

פסוק כו
הלהוכח. ר"ל וכי להתוכח תחשבו אשר מלים בעלמא יספיק להם אבל לא כן הוא כי אמרי נואש לרוח הם משולים ואין בהם תועלת:

פסוק כז
אף על יתום. מתוך דבריכם נראה שאינכם רחמנים ואפי' על היתום תפילו המכשול ולא תחושו עליו ותחפרו בור על ריעכם לנפול בו ואל תחמולו:

פסוק כח
ועתה. הואיל ואין ממש בדבריכם התרצו לפנות אל אמרי לשמוע אליהם ותראו אם אדבר לפניכם כזב ודבר שאין בו ממש:

פסוק כט
שובו נא. התעכבו עתה לבחון דברי ותראו אשר לא תמצאו בם עולה:
ושובו עוד. להתעכב יותר לבחון היטב ותראו שאני צדיק בדבר והדין עמדי:

פסוק ל
היש. וכי יש בלשוני עולה ר"ל וכי שמעתם ממני מאז דברי עולה:
אם חכי. וכי חכי לא יבין מה הם דברי הוות וכאומר הלא ידעתם אותי מאז שאינני מדבר עולה בזדון הלב ולא בעבור הסכלות ולזה שמעו אמרי:

פרק ז

פסוק א
הלא צבא וגו'. עתה החל אמריו לומר הלא צבא לאנוש ר"ל הלא קץ וזמן יש לאדם על הארץ וימיו מוגבלים וקצובים כימי שכיר:

פסוק ב
כעבד. כמו העבד העמל במלאכה כל היום אשר יתאוה צללי ערב לנוח ממלאכתו וכמו השכיר אשר יקוה עת השלמת פעלו:

פסוק ג
כן הנחלתי. כן אני מנחיל לעצמי ירחי שוא ר"ל מצפה אני מתי יעבור החדש אולי יקל חליי בחדש הבא ורוצה אני לנחול מהרה את החדשים אולם היא לשוא כי לא הוקל חליי:
ולילות עמל. ר"ל וכ"כ בדבר הלילות עם כי אצפה מתי יעברו לילות העמל אשר הזמינו לי ר"ל בכל לילה מהלילות אצפה מתי תעבור הנה לשוא תוחלתי:

פסוק ד
אם שכבתי. כאשר אשכב בלילה אמרתי מתי אקום ותנוד הערב ותלך לה כי אולי יקל חליי ביום וכאשר לא הוקל אצפה בכל שעה מהיום מתי תנוד השעה ותלך לה כי אולי יקל בשעה האחרת אבל אני שבע כל היום ממחשבות נדידה עד הערב וכן חוזר חלילה וכאומר הלא כדרכי כן דרך כל סובלי יסורים וימי האדם הלא קצובים המה וא"כ החושב כן חפץ הוא לקרב עת המיתה כי ייטב לו מחיי צער ויסתור בזה דעת אליפז שאמר שהכל באה בהשגחה והרשעים יאבדו בעוונם וימותו אבל הצדיקים ימורק מעט עוונם ע"י היסורים כי בהיות כן שבאה הכל בהשגחה יחשב עוד יותר לעול כי המיתה טובה היא מחיי צער ורעה א"כ גמול הצדיקים מגמול הרשעים:

פסוק ה
לבש. הנה מרוב פצעי הנגעים עלתה הרמה על בשרי והיא כאלו לבושה מהם ומגוש עפר הארץ כמ"ש למעלה והוא יושב בתוך האפר ועפר ואפר אחד הוא:
עורי. עור בשרי נתבקע ונמס:

פסוק ו
ימי קלו. מהרו ללכת בקלות יותר מן הארג אשר תמהר ללכת בקלות בין חוטי השתי:
ויכלו. יהיו כלים מבלי תקוה כי לא אקוה עוד לחזור לקדמותי כי נחליתי מאד עד שא"א לשוב לאיתני:

פסוק ז
זכור. חזר פניו כלפי מעלה ואמר ה' אם כן הדבר כמ"ש אליפז שבאו היסורים למרק העון להיטיב האחרית עד מתי אהיה מעונה תן דעתך לזכור אשר ימי חיי עפים מהר כמו הרוח ואם תמתין עוד הנה שוב לא תשוב עיני לראות טוב כי אמות טרם בא הטובה:

פסוק ח
לא תשורני. העין הרואה אותי עתה לא תראה אותי עוד כי אמות ואקבר וכאשר תשים עיניך בי להיטיב לי לא אהיה עוד בעולם:

פסוק ט
כלה ענן. ר"ל לא אקוה שתשוב ותחייני לראות בטוב כי כמו הענן כלה הוא והולך לו ולא ישוב זה הענן בעצמו כן היורד אל הקבר לא יעלה עוד ממנה ומזה ארז"ל שכפר בתחיית המתים:

פסוק י
מקומו. אנשי מקומו לא יכירו אותו עוד כי לא ישוב אליהם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יא
גם אני וגו'. כאומר הואיל ואין היסורים חדלים ממני ולא אקוה עוד לראות טוב לכן לא אחדל גם אני מאמר פי ואדברה בעבור צר רוחי וכאשר אבדתי אבדתי:
אשיחה וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
הים אני. וכי אני דומה אל הים או אל הלויתן אשר שמת עלי משמר להיות כלוא ביסורים מבלי צאת מהם בעת מן העתים כאשר שמת את החול אל הים להיות לו למשמר לבל יעברנהו וכאשר חבשת את הלויתן בנבכי ים לבל יצא בשום פעם שלא יחריב העולם:

פסוק יג
כי אמרתי. אם אמרתי ערשי תנחמני כי משכב השינה תשכח הצער:
ישא בשיחי משכבי. משכב הלילה תבער ותלהט בשיחי לכלותה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יד
וחתתני. אבל גם התנחומין הזה לא עלתה בידי כי בעת השינה שברת אותי בחלומות רעים והחרדת אותי מן החזיונות הקשות כי רואה אני בחלומי כל מקרי היום על כי תמיד אהרהר בהם כי כן הדרך לראות בחלום הרהורי היום:

פסוק טו
ותבחר וגו'. נפשי תבחר למות ממיתת חנק ותבחר המות יותר מלהיות עם עצמותי:

פסוק טז
מאסתי. אמאס חיי כי לא לזמן ארוך אחיה ומהו הטובה אשר אוכל לקבל בזמן קצר לזאת חדל ממני את החיים כי הלא הבל ימי ואין בהם ממש כי מעטים המה:

פסוק יז
מה אנוש. עד הנה אמר דבריו לפי דעת אליפז שהכל בא בהשגחה ועתה בא לחוות דעתו וכאומר איך אאמין שהכל בא בהשגחה וכי מה הוא האדם אשר תחשיב אותו לגדול ומכובד עד שתשגיח בו וכי תשים אליו לבך הלא קטן הוא ובזוי מאד:

פסוק יח
ותפקדנו. וכי תשגיח בו בכל בקר וכי תבחין מעשיו בכל רגע וכי זו היא כבודך:

פסוק יט
כמה. כאומר ולו אף אם תשגיח בי ומצד העונש באו עלי היסורים מה זה תכבד עלי ידך כמה הרבה מן הזמן אשר לא תחדל ממני מלהכות בי ולא תתן לי רפיון אף זמן מועט משך שעור בליעת הרוק:

פסוק כ
חטאתי. ועוד אף אם לו חטאתי מה אני עד שאוכל לפגום בך ועוד הלא אתה נוצר האדם ולמה בראתני להיות נכון לשאתה תפגע בי מכת ידך וכאומר הלא בתחילת בריאתי ידעת כי כן אהיה וכאלו בראתני להנקם בי להיות כמטרה לחץ:
ואהיה עלי למשא. תקון סופרים הוא והראוי ואהיה עליך למשא ומוסב על למה שמתני כאומר למה בראתני להנקם בי ולהיות עליך למשא לפגום מה בקדושתך הלא טוב היה העדרי ובלא תקון יאמר שאומר הן קצתי בחיי ולא אוכל לסבול את עצמי ואני עלי למשא והוא מענין לשון מליצה:

פסוק כא
ומה וגו'. ועוד הלא כבר קבלתי די הגמול ומעתה למה לא תמחול פשעי להביא עלי הטובה גמול הצדק:
כי עתה. ר"ל הלא עתה בזמן קרוב אשכב לעפר כמתי עולם וכאשר תשהה אותי לגמלני גמול הצדק לא אהיה עוד בעולם ויקופח א"כ שכרי (העולה מהמענה ההיא לסתור דעת אליפז שאמר שהכל בא בהשגחה וגמול ישלם כי ישיב אמרים אם כן הוא יהיה עוד עול נוסף כי גמול היסורים אשר ישולם להצדיקים על מעט העון רעה היא מגמול האבדון אשר ישולם לרשעים ויביא ראיה מבעלי המכאוב אשר יצפו יום יום בהעברת הזמן וימי האדם הלא קצובים המה ויתאוו אם כן בהתקרב עת המות ויוסיף אומר שאין כבוד המקום להשגיח בשפלים והוכיח בדברים לומר אף אם ישגיח ואף אם יחטא ואשם מה יפעל בו ולמה ברא אותו ויתרעם עוד לומר הלא די לו בעונש שקבל עד כה ומתי יקבל גמול הצדק וכי יקופח שכרו):

פרק ח

פסוק ב
עד אן. עד מתי תדבר אלה הדברים הלא אמרי פיך יחשבו לכעס חזק:

פסוק ג
האל. וכי האל יעות משפט מבלי תת עונש לרשעים כפי הגמול וכי יעות הצדק לבלי תת גמול שכר הצדיקים ואיך תאמר שמסר הכל ביד מערכת השמים והיה א"כ כצדיק כרשע:

פסוק ד
אם בניך. ר"ל ראה שאין הדברים באים במקרה כ"א בהשגחה לפי הגמול כי כאשר בניך חטאו בעשותם משתה תמיד המביא לידי קלות ראש הנה אז גרשם מן העולם במקום פשעם כי בבית המשתה מתו במקום הרשע שם המשפט:

פסוק ה
אם אתה וגו'. ר"ל ומזה תשכיל לדעת כאשר אתה תדרוש להי' שירחמך ותתחנן אליו להעביר אשמתך:

פסוק ו
אם זך. ר"ל אם תעשה בזכות וישרות הלב לא ברמיה הנה לא יקופח שכרך כי מעתה יעורר רחמיו ויעשה נות צדקך שלם ותמים למלא כל מחסורך כי גמול הוא משלם:

פסוק ז
ראשיתך מצער. הטובה שהיה לך בראשית ימיך תחשב למעט כי הטובה שיהיה לך באחרית ימים יגדל מאד עד שלעולם תחשב למעט הטובה שהיה לך מאז:

פסוק ח
כי שאל נא. עתה שאל דבר לדורות הקודמים והכן דעתך אל מה שחקרו אבותיהם ומסרו להם:

פסוק ט
כי תמול. צעירים אנחנו לימים כאלו ביום אתמול נולדנו ולא נדע כל הקורות להביא ראיה מן המוחש:
כי צל ימינו. כמו הצל אשר לא יעמדו זמן רב במקום אחד כי ינטה ממקומו בעבור הלוך השמש כן אנחנו מקרוב נולדנו ולא עבר עדיין זמן רב:

פסוק י
יורוך. ילמדו אותך ויאמרו לך מה שקבלו מאבותם אשר חקרו מהדברים אשר נתפרסם להם מן החוש:
ומלבם. אף מלב עצמם יוציאו דברים אשר חקרו בשכלם ע"פ הדברים אשר קבלו מאבותם:

פסוק יא
היגאה. והנה כה יאמרו לך וכי יגדל עץ גומא בלא טיט הלח וכי יגדל צמח האחו בלי מים הלא אין דרכם לגדל אלא במקום המים לבוא בהם מרבית הלחלוחית ושפע הרטיבות:

פסוק יב
עודנו באבו. כשהוא עדיין בלחלוחו הראוי הנה אז לא ישבר אבל כאשר פסקה הלחלוחית דרכו להתייבש טרם כל חציר כי רב הלחלוחית שבו היא סבה להתייבש מהר כאשר תסור ממנו:

פסוק יג
כן ארחות. כן דרך של כל שוכחי השם עם כי בעת הצלחתם המה ממולאים בטובה אבל בבוא יום הפקודה תקות כל אחד אבודה חיש קל מהר:

פסוק יד
אשר יקוט. אשר אז יוכרת בטחונו והרי היא כאריגת העכביש שאינה מתקיימת:

פסוק טו
ישען. עם כי הוא נשען על חוזק ביתו להתחזק בו הנה לא יעמוד בידו ועם כי יאחוז בו בחזקה לא יתקיים בידו כי יאבד ממנו בעת יכלה די גמול מעט מעשה הטוב שעשה וא"כ מרבית הטובה סיבה היא לו לרעה לקרב את האבדון כאשר מרבית הלחלוחית של הגומא והאחו סבה הוא להם להתייבש מהר:

פסוק טז
רטוב הוא. ר"ל ובדבר רעות הצדיקים ימשילו לומר הנה העץ רענן אשר הוא רטוב אף בעמדו אל מול השמש וענפיו מתפשטים על כל הגן אשר הוא נטוע בו:

פסוק יז
על גל. ושרשיו נאחזים אצל גל המים ועומד בגבול של בית אבנים והוא דבר הנותן פאר לאילן:

פסוק יח
אם יבלענו. אם מי ישחיתו לעקרו ממקומו:

וכחש בו. ר"ל שיעקרו עם כל שרשיו לבל ישאיר שארית מה עד שהאילן יכחש במקומו לומר לא ראיתיך מעולם על כי לא נשאר שם זכרון מה והוא ענין מליצה:

פסוק יט

הן הוא משוש דרכו. ר"ל עם כי נראה שהשחית את האילן הנה לא כן הוא כי זה הוא שמחת דרכו של האילן כי מעפר אחר אשר עתה ינטע בו יצמחו לו יונקות באופן יותר שלם כי כן דרך קצת מן הצמחים אשר תהייני יותר שלימות כאשר יעקרו ממקומם וינטעו במקום אחר א"כ הרעה הזה הטבה היא וכן רעת הצדיקים לטובה תחשב ועם כי לא נדע היאך הוא בעבור סכלות הדעת:

פסוק כ

הן אל. כי האל לא ימאס תם להרע לו על לא תכלית טוב וכאשר לא יחזיק ביד מרעים להיטיב להם על לא תכלית רע:

פסוק כא

עד ימלה. ר"ל וכן לא ימאס בך וישגא אחריתך עד אשר ימלא פיך שחוק ותרועת שמחה בעבור רוב הטובה:

פסוק כב

שונאיך. השמחים לאידך ואוהבי רעתיך הם ילבשו בושת כאשר יראו אותך בטובה:
ואוהל. אבל אהל הרשעים היא תאבד ואין לו לשוב לקדמותו ולא כן אהלך כי תשוב ותכונן כמאז (העולה מהמענה ההיא שדעת בלדד כדעת אליפז שהכל בא בהשגחה ויוכיח מאבדן בניו בבית המשתה במקום הרשע שם המשפט ויחוה דעתו שטובת הרשעים המה לתכלית רע כמו מרבית הלחלוחית מקצת הצמחים ואף רעת הצדיקים לטובה תחשב כמו עקירת קצת הצמחים ואנחנו לא נדע היאך מקוצר הדעת ואף ינחם את איוב לומר כי ישגא אחריתו):

פרק ט

פסוק ב

אמנם וגו'. בא להשיב על דברי בלדד ואמר מה שאמרת האל יעות משפט וגו' הנה באמת ידעתי גם אני כי כן הוא בעבור זה שפטתי שהכל בא מצד המערכה אבל כל תלונתי מהו הגמול כאשר יצדק אנוש עם אל ללכת בדרכיו הלא גם הוא נעזב להנהגת המערכה והיה כצדיק כרשע ומקרה אחד להם:

פסוק ג
אם יחפוץ. אם הצדיק ירצה להתווכח עם המקום על קפחון שכרו הלא לא ישיב לו אף תשובה אחת מן אלף שאלותיו:

פסוק ד
חכם לבב. ועוד הלא הוא חכם לבב ואמיץ כח בתכלית השלימות ומי הוא אשר דבר קשות למולו ונשאר בשלוה כי הלא גבר עליו אם בחכמה אם בכח ובעבור זה מי הוא אשר לא ירעד להתווכח עמו (ועם כי היה מסתפק בהשגחה הנה על הרוב ידבר אבל יודע היה אשר בידו הכח לשדד המערכה כאשר ירצה):

פסוק ה
המעתיק. הלא הוא המעתיק את ההרים ממקומם והמון האנשים לא ידעו מי הוא אשר הפכם באפו כי נעלמה מכל סיבות הפיכתם:

פסוק ו
המרגיז. הוא המרעיד את הארץ לנוד ממקומה ועמודי הארץ יחרדון כי כאשר תעצר הרוח בבטן הארץ תרעד עמודיה הם תחתיות הארץ ואף פני האדמה ממעל:

פסוק ז
האומר. הוא הגוזר על השמש שלא יזרח ואינו זורח וסוגר מול הכוכבים לבל יאירו בעולם ועל ימי המבול יאמר כי לא שמשו אז המזלות:

פסוק ח
נוטה שמים. עם כי הוא מקיף כל העולם פרשו הוא לבדו:
ודורך. בועט על גבהי הים לבל ישפכו לכסות הארץ כי מי אוקיינוס גבהו מן הארץ כן ארז"ל:

פסוק ט
עש כסיל וכימה. שמות מזלות הן:
וחדרי תימן. יש בפאת הדרום חדרים אצור בהם רוח סופה כמ"ש מן החדר תבוא סופה (לקמן לז):

פסוק י
עד אין חקר. עד שא"א לחקור אחריהם להבינם:
עד אין מספר. לגודל רבוים:

פסוק יא
הן יעבור. אף כי בכל עת יעבור אצלי כי מלא כל הארץ כבודו אבל לא אראהו:

ויחלוף. עם כי יחלוף לפני לא אתבונן תמונתו:

פסוק יב
הן יחתוף. הוא חוטף את האדם בכח ובמהירות ומי ישיבנו ממעשיו מי יאמר אליו למה תעשה כזאת:

פסוק יג
אלוה לא ישיב אפו. ר"ל לא ימצא מוחה בידו אשר בעבור זה ישיב אפו ממי שכעס עליו כי תחת רגליו כפפו קומתם כל העוזרים בהתחזקות ובגאוה ולא יעמדו נגדו למחות בידו:

פסוק יד
אף כי אנכי. ומכ"ש חלש כמוני איך אשיב אמרי לו איך אבחרה לברר דברי עמו (ואף כי רבת פעמים אמר שרצונו להתווכח עמו הנה מכאב לב יתהפך במליו פעם יאמר כך ופעם כך וכדרך בני אדם):

פסוק טו
אשר אם צדקתי. עם כי צדקתי לא אדע איך לדבר עמו להשיב אמרי לו כי הן קלותי מאד למולו:
למשופטי אתחנן. וכי אתחנן להשופט אותי הלא מערכת השמים הם שפטו עלי היסורים ומה יועיל א"כ תחנון:

פסוק טז
אם קראתי. אם כשאקרא אל ה' וישיב לי עכ"ז לא אאמין בעצמי אשר ישמע קולי והוא מדרך הפלגה לומר כ"כ הדבר נמנע בעיני עד שאכחיש גם את עצמי:

פסוק יז
אשר בשערה. הלא הוא אשר כתת אותי ברוח סערה והרבה פצעי בחנם על לא חמס בכפי ואם הייתי נחשב בעיניו היה משדד המערכי בעבורי (ואף כי תלה היסורים במשפט המערכה עכ"ז יחשב כאלו המקום כתת אותו כי הוא נתן הממשלה ביד המערכה):

פסוק יח
לא יתנני. אינו מניח אותי להשיב נשימתי אלי כי כל היום ימר לנפשי עד ישביעני מן המרירות:

פסוק יט
אם לכח. ר"ל הנה הרעות שהביא עלי אם המה מצד הכח והתוקף שיש לו בזולת שמירת המשפט הן ידעתי כי אמיץ הוא וכל יוכל ולא יבצר ממנו אבל אם המה מצד המשפט

כאשר יאמרו חברי מי הוא אשר יקבע לי יום מיועד ונקרבה יחד למשפט לברר הדין עם מי:

פסוק כ

אם אצדק. היתכן אם אמנם אני צדיק במעשי ופי יעשה אותי לרשע בתמיה וכי בעבור אמרי פי אחשב לרשע הלא מעצמי אני תם וישר והוא עשה אותי לעקש בהבאת היסורים על לא חמס ועי"ז הנה נעשיתי עקש להרהר ולהתרעם:

פסוק כא

תם אני. עם כי אני תם וישר ולא ימצא בי עון עכ"ז לא אכיר בי נפשי החיונית כי הריני כמת ובעבור זה אמאס חיי כי טוב לי המיתה:

פסוק כב

אחת היא. בזה ישיב על מה שאמר בלדד שרעות הצדיקים המה לטובה ולא כן רעות הרשעים וע"ז אמר הלא מין אחת הם ודרך אחת להם ואיך א"כ ישתנו בפעולתם ע"כ אמרתי שהרעה מכלה התם והרשע זה כזה כי אין טובה באה מן הרעה:

פסוק כג

אם שוט. ר"ל אף לפי דבריך אשר שבט המכה ימית פתאו' את הרשע כאשר יקבל די גמול מעט מעש' הטוב שעשה ולא כן ימהר להמית את הצדיק הלא גם זאת עוד לטובה יחשב להרשע כי הוא שוחק ומלעיג על המסת הנקיים באריכות ימי היסורין וטובה בעיניו המיתה הפתאומית:

פסוק כד

ארץ נתנה. הנה הרשע בעודו כל הארץ שלו היתה לעשות בה חפצו לגזול ולעשוק ולרב חזקו הנה שופטי הארץ יעלימו עין ממנו וכאילו יכסה פניהם לבל יסתכלו במעשיו:
אם לא. ר"ל אם תאמר לא כן הוא איה פה האיש ומי הוא אשר יכזב את אמרי:

פסוק כה

וימי. אבל אני עם כל צדקותי הנה מהרו ימי ללכת בקלות רב יותר מהאדם הרץ וברחו ממני וכאלו לא ראו טובה כי הכל נשכח עתה בבוא מרבית הרעה:

פסוק כו

חלפו. עברו עם האניות ההולכות על נהר אבה הממהרות ללכת, עפו מהר כנשר הממהר לעוף בעבור השגת האוכל:

פסוק כז
אם אמרי. אם אחשב אשכח יללתי וספור תלאותי ואעזוב כעסי ואתחזק להתאפק מלצעוק ומלהתרעם:

פסוק כח
יגורתי. אאסוף כל העצבון אשר לי לאצרם תוך הלב מבלי לצעוק עוד הנה עם כל זה ידעתי שלא תנקה אותי מן היסורין ולא ארויח א"כ מאומה:

פסוק כט
אנכי ארשע. ר"ל אף אם רשעתי למה זה הבל איגע להתחנן לפניו כי מה אועיל הלא כ"כ אני מדוכא ומעונה עד שא"א לי לחזור לקדמותי:

פסוק ל
אם התרחצתי. אף אם ארחץ עצמי במי שלג ואנקה כפי בבורית המנקה ר"ל אם אשוב להי' ואעביר מעלי לכלוך העון:

פסוק לא
אז בשחת. ר"ל התשובה לא יועיל כ"א להביא עלי המיתה לטבול אותי ולהורידני אל שחת הקבר ולאשר שלמותי יתעבו אותי כי יפשטו אותם מעלי בהוריד אותי שאולה וכאומר אך את הטובה ההיא אוכל לקבל אבל לא אקוה לחזור לקדמותי:

פסוק לב
כי לא איש כמוני. אין המקום ב"ה איש כמוני שאשיב לו נבוא יחדיו במשפט לברר הדין עם מי כי אם אלו היה מהאפשר להתווכח עמו אז כאשר יצאתי זכאי בע"כ היה מפליא ניסיו להחזירני לקדמותי משא"כ ע"י תשובה כי אז יהיה די בטובת המיתה:

פסוק לג
לא יש. אין בינינו מברר דברים אשר ישים יד ממשלתו על שנינו להיות נשמעים לו:

פסוק לד
יסר. אם יסר מעלי שבטו המכה בי הם היסורין ולא תבעת אותי פחדו:

פסוק לה
אדברה. אז אדבר דברי להתווכח על מה הביא הרעה עלי על לא חמס בכפי ולא אירא ממנו כי לא ימצא בידי דבר פשע כי לא כן אנכי עם עצמי כאשר אני בעיניכי אשר תחשבוני לרב פשע אשר לא כן הוא:

פרק י

פסוק א
נקטה נפשי. מגודל הכאב נכרתה נפשי בעת עודני חי ולזה אטען על עצמי משא ספור תלאותי ואדבר במרירות נפשי:

פסוק ב
אומר. אני אומר אל אלוה אל תעשה אותי לרשע להביא עלי הרעות כמשפט הראוי לרשע הודע לי על מה תריב עמדי לדין אותי כמשפט הרשע מה פשעי:

פסוק ג
הטוב לך. וכי טוב בעיניך אשר תעשוק גוף האדם על לא חמס:
כי תמאס. מוסב על הטוב לך לומר וכי טוב לך אשר תמאס פועל ידיך הלא מחוק הפועל לאהוב מעשה ידיו ולא למאסם:
ועל עצת רשעים. וכי טוב לך שתופיע על עצת רשעים ר"ל שתגיע אליהם זהרך בעצתם עד שישלימוה וכאומר מדוע תעשוק הצדיק ותעשה חסד לרשע אשר שניהם לא יצדקו:

פסוק ד
העיני בשר לך. וכי יש לך עינים דומים לעיני בשר ודם שאינו רואה בהם תעלומות לב כי הלא רואה אתה כל תעלום ויודע אתה מי הצדיק ומי הרשע ומדוע תחלוף משכורתם:
אם כראות. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ה
הכימי. ר"ל ואף אם חטאתי למה זה מהרת בתשלומי הגמול בזה אחר זה אחד באחד יוגשו וכי ימיך כלים כימי אנוש אשר בעבור זה ימהר יחיש לשלם כל הגמול בחשבו פן ימות עד לא ישלים לשלם כל הגמול אבל אתה הלא חי וקיים לעד ובכל עת אני בידך:
אם שנותיך וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ו
כי תבקש. אשר תבקש על עוני ותדרוש על חטאתי לחפש אחר כולם לצרפם יחד לשלם על הכל כאחד מבלי הפסק בנתיים כאלו לא הייתי מסור בידך בכל עת:

פסוק ז
על דעתך. ר"ל הנה לפעמים ימהר האדם לשלם גמול הרעה בחשבו פן יעזוב דרכו ואז ימנעהו אנשים מלנקום ממנו מעתה ולזה אמר הנה מהרת לשלם הכל על כי יודע אתה

שלא ארשע עוד מעתה אבל הלא אין מציל מידך ומי ימנע בידך לעשות בכל עת כחפצך הן לנקום נקם הן לרחם:

פסוק ח
ידיך עצבוני. ומדוע א"כ מכות ידיך העציבו אותי וכתשו אותי ובאו כולם יחד סביבי ותשחית אותי בהם ומה זה מהרת:

פסוק ט
זכר נא. תן עתה דעתך לזכור שעשית אותי כיוצר העושה מלאכתו בחומר ועתה תשתוקק להשיבני אל העפר לבטל פעולתך הנפלאה:

פסוק י
הלא כחלב. בעת היצירה מתחילה התכתני כחלב לברור הצלול מזרע אבי ואמי ואח"ז הקפאת אותי כגבינה היא התחלת היצירה:

פסוק יא
עור ובשר. אח"ז הלבשת אותי ממעל להאיברים הפנימים בלבוש עור ובשר לשומרם מהנזק כי בהם תלוי עיקר חיות האדם:
תשוככני. כסית אברי הפנימים בעצמות וגידים המקשרים יחד את העצמות להיות מסובכים ונאחזים אלו באלו:

פסוק יב
חיים וחסד. בעת ההיא עשית עמדי החיים לתת בי רוח החיוני ולא בעבור גמול מה כי עדיין לא עשיתי מאומה אבל בחסד עשית זאת:
ופקודתך. מצותך שמרה רוחי בקרבי לבל תצא עם כי הגוף הוא כנאד מלא נקבים:

פסוק יג
ואלה. ואם סבת אלה הדברים ואופן עשייתם צפנת בלבבך ואין זולתך מי ישיג אותם עכ"ז את זה ידעתי אשר הדבר הזאת היא עמך אתה בראת אתה יצרת ואיך א"כ תחבל מעשה ידיך הנעשה בחכמה נפלאה ובשלמות רב:

פסוק יד
אם חטאתי. אף אם חטאתי האם ראוי אשר שמרתני זה זמן רב במאסר המכאובי' האלו ולא תנקני עדיין מכתמי העון:

פסוק טו
אם רשעתי. לזאת אשפוט שאין הבדל בין הרשע ובין הצדיק ובין אם רשעתי אללי לי בין אם צדקתי לא ארום ראשי בין כך ובין כך אני שבע מקלון חרפת רעי ומראו' עניי

ושפלותי כ"א היה הבדל בין צדיק לרשע אף אם לו רשעתי מ"מ הלא כבר קבלתי די הגמול והרי מנוקה מעון ומה זה לא ילכו היסורין:

פסוק טז

ויגאה. מי יתן והיה הרעה גדולה עלי כ"כ עד שתצוד אותי בה כשחל הזה אשר יצוד דבר מה אשר ישחיתו פעם אחת ולא ישנה וכן אתאוה להיות נשחת בהרעה עד לכלה אבל תשוב לצוד אותי פעם אחר פעם ותראה בי פלאות לשמור הנפש ולא תתן אותה לראות שחת:

פסוק יז

תחדש. בכל עת תחדש נגדי עדים אשר יעידו לך על רוע מפעלי ועל רעיו יאמר אשר ירשיעו אותו:

ותרב. ע"ז תרבה כעסך עלי כי ארבה להשיב אמרים וברוב דברים לא יחדל פשע:

חליפות. והמה מחליפים עצמם פעם ידבר זה ופעם זה ואת כולם אשיב:

וצבא עמי. לא ימהרו ללכת אבל יתעכבו עמי משך זמן ומרבים דברים ובע"כ אשיב על כל דבריהם:

פסוק יח

ולמה. אם ככה אתה עושה לי למה הוצאתני חי מרחם אמי היה לי לגווע ברחם ולא היה עין רואה אותי על כי הייתי נקבר מיד:

פסוק יט

כאשר וגו'. אז הייתי כאלו לא הייתי כי הייתי מובל מן הבטן אל הקבר והרי הוא כאלו לא נבראתי מעולם:

פסוק כ

הלא מעט ימי. ואם נבראתי בעבור לקבל עוד הטובה הלא ימי מעטים המה ומתי אקבל הטובה ולזה חדל היסורין ושית אותם ממני ואתחזק מעט זמן:

פסוק כא

בטרם אלך. בטרם אמות ואלך בדרך אשר לא אשוב והיא אל ארץ חושך וצלמות חשכת הקבר:

פסוק כב

ארץ עפתה וגו'. החושך שלה היא כמו חשכת אפלה והוא צלו של מות ואין שם סדרי מערכות הככבים ומזלות:

ותופע. אף מקום המנהיר ומזהיר שבה היא כחשכת אפלה ולזה חדל ממני היסורים עד לא אלך אל המקום ההוא (העולה מהמענה ההיא לסתור דעת בלדד שאמר שהכל בא בהשגחה וטובת הרשעים לרעה ורעות הצדיקים המה לטובה כי ישיב אמרים לומר איך יתכן אם המה מין אחת ודרך אחת להם וישתנו בפעולתי ואם בעבור המיתה הפתאומית הבאה לרשע הלא עוד לטובה יחשב ויבחר בזה מלהיות מיוסר כמו הצדיק אף יתלונן למה זה ימהר לשלם כל גמול הרשע הלא האדם הוא בידו בכל עת וירב אמריו לאל איך לא יחוס מלחבל פועל ידיו הנעשה בחכמה נפלאה ובשלימות רב):

פרק יא

פסוק ב

הרוב דברים. וכי מי שמרבה דברים לא יהיה לו תשובה עליהם וכי לא ימצא מענה גם על מרבית הדברים:

ואם איש שפתים. וכי היודע להמליץ אמריו במיטב הדבור וכי בעבור זה יצדק:

פסוק ג

בדיך. הדברים אשר אתה בודה מלבך ישתיקו את האנשים לבל ימחאו בתרעומתך כי חושבים שכן דברת והאמת אתך ובעבור זה תוסיף להלעיג מול המקום על כי אין מי מכלים אותך עליהם:

פסוק ד

ותאמר זך לקחי. תאמר אל מול המקום הנה למוד הרגל דרכי היא זכה וברורה וגם בעיניך אני בר ונקי ר"ל יודע אתה שהדין עמדי ותעשוק גמולי:

פסוק ה

ואולם. אבל באמת מי יתן שידבר בך אלוה ויפתח שפתיו להתווכי עמך:

פסוק ו

תעלומות חכמה. סודו' מסתרי החכמ' אשר יתחייב' הבא' העונש על כל חטא אשר יחטא האד':

כי כפלים לתושיה. אשר לפי חכמ' התור' ראוי עוד לך כפלים מן המכאוב אשר בא עליך אבל לא יוותר כלום כי דע אשר הוא הלוה לך מה מעוניך ותקבל עליהם גמול לאח"ז ועתה המה בהלואה אצלך:

פסוק ז
החקר. מה תתרעם על רעות הצדיק וטובות הרשע וכי אתה תמצא חקר משפט ה' וכאומר וכי יודע אתה מי הוא הראוי להקרא צדיק ומי לרשע יחשב כי הכל היא לפי שעור מדרגת הכנת האדם כי מי שהכנתו מרובה ומקצר בעבודת אלהים לא לצדיק יחשב ומי שהכנתו מעט הנה כל דבר לרב יחשב ומי הוא היודע תעלומות לב מי הכנתו מרובה ומי הכנתו מועטת וכאלו ישפוט על ייסורי איוב שבאו על אשר קצר בחכמה ומרובה היתה הכנתו:
עד תכלית. כאומר אף אם חכמת לדעת מה וכי תמצא עד התכלית:

פסוק ח
גבהי שמים. הנה סדור אלוה בתשלום הגמול לרעים ולטובים הלא המה רמו כגבהי שמים ומה א"כ תפעל למו לעמוד על אמיתתם והלא היא עמוקה משאול מה תוכל לדעתה:

פסוק ט
ארוכה. מדת הסדור ההיא ארוכה מן הארץ ורחבה מן הים המקיף את העולם ואיך א"כ אפשרי להשיג בחכמת הלב:

פסוק י
אם יחלוף. לזאת אף אם ימצאו מרבית אנשים אשר ישוו בדבר המעל ועכ"ז יענשו בעונשים מתחלפים את מי מהם יכרית מן העולם ואת מי יסגיר במאסר היסורין ואף מהם יקהיל לאספם אל משמר לכלאם בה הנה עכ"ז אין מי להשיב על גמול תשלומיו:

פסוק יא
כי הוא ידע. ר"ל אם לפי דעת האדם ישוו כולם בדבר המעל הוא על כי אינו יודע שיעור הכנת כ"א ואחד, אבל המקום ב"ה יודע הוא אנשי שוא ר"ל מי הם אשר מעלו בשקר כי הבינו המעל ושקרו בעצמם לעשות' מתאות הלב ומי הוא אשר ראה און בלבו וטעה במחשבתו לומר שאין כאן מעל אולם יכול היה לעמוד על האמת כי שיעור הכנתו היתה מרובה אבל קצר בחכמה ויודע מי הוא אשר לא יתבונן כלל כי צפון לבו משכל ועשה העמל מחסרון הדעת ועל כולם יביא במשפט ולפיהן ישיב משפט לכ"א לפי הראוי לו כי באמת לא ישוו בדבר המעל:

פסוק יב
ואיש נבוב. כי גם הסכל הריק מחכמה עם כי עשה העמל מחסרון הדעת עכ"ז ענש יענש כי ראוי לאיש נבוב וריק מחכמה לקנות לב להשתדל בחכמה להשכיל דרכי ה'

כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא מבלי חכמה וכאשר יכין לבו הנה ישכיל וכ"כ ראוי לכל איש נבוב להכין לבו להרגיל בחכמה:

פסוק יג

אם אתה. אם תכין לבך ר"ל אם תרחיב לבך בחכמה כשעור מרבית הכנתך ותפרוש כפיך אל ה' להעביר עונך על מה שקצרת עד הנה בחכמה ובעבודת אלהים לפי רוב ההכנה:

פסוק יד

אם און. אם יש בידך דבר עבירה הרחיקהו ממך ועזוב אותה ואל תשכן באהליך עולה כי שלח תשלחנה ממך:

פסוק טו

כי אז. כאשר כן תעשה אז תרים פניך למעלה מבלי מום ר"ל לא תלך עוד שחוח ופני' למטה ואף מכאובך ירופא ותהי' מבלי מום:

והיית מוצק. מאז והלאה תהיה חזק ולא תירא מפחד כי לא יקרב אליך:

פסוק טז

עמל תשכח. העמל שהיה לך תשכח בעבור רוב הטובה ורק מעט תשאר בזכרונך כמים העוברים ממקומם אשר זכרונם ישאר מעט בלב האנשים ולזה ירום לבך ולא תלך עוד שחוח:

פסוק יז

יקום חלד. יקום לך זמן מאיר יותר מעת הצהרים:

תעופה. עת החושך תהפך להיות מאיר כאור הבוקר:

פסוק יח

ובטחת. תשב בטח כי יש תקוה לשבת בטח כאשר כן תעשה:

וחפרת. כאלו חפרת סביבך חפירה עמוקה לבל קרוב אליך כן תשכב לבטח מבלי מחריד:

פסוק יט

ורבצת. וכאשר תרבץ לנוח אין מי יחרידך:

רבים. גדולי העם יחלו פניך למלאות משאלותם בהיות לאל ידך:

פסוק כ

ועיני רשעים. אבל הרשעים עם גודל הצלחתם סוף תכלינה עיניהם כי לא ישיגו תוחלתם וכאשר יבואו ימי הפקודה יאבד מהם המנוס כי לא ימצאו מי לנוס אליו לעזרה:

ותקותם. ר"ל מוכנים הם לדאבון נפש וכאלו יקוו לה כי בוודאי כן יהיה (העולה מהמענה ההיא שדעת צופר כדעת אליפז ובלדד שהכל בא בהשגחי אולם גמול המעשה תחלק לפי שעור מדרגת הכנת האנשים ומי שהכנתו מרובה וקצר בחכמה יחשב לרשע ומי שהכנתו מועטת אף המעט לרב יחשב עד כי ימצא מרבית אנשים ישוו בדבר המעל בעיני העם ויתחלפו בגמול עונשם וישפוט על ייסורי איוב על כי קצר בחכמה לפי שיעור הכנתו):

פרק יב

פסוק ב

אמנם. האמת כי אתם הרבים ולמולי תחשבו לעם כי נשארתי לבדי ואין מי יחזיק בידי אבל וכי בעבור כי אתם הרבים למולי תמות החכמה עמכם ר"ל וכי כל החכמה היא בכם עד שאם תמותו תמות גם היא ולא תשאר בעולם:

פסוק ג

גם לי לבב. הנה לא כן היא כי גם לי יש לב מבין כמו לכם ואינני נופל במעלה להיות גרוע ופחות מכם:

ואת מי. ועם מי מהאנשים אין לב מבין כמו שיש עם אלה הריעים וכי חכמה גדולה יש בכם אשר לא תמצא בשאר האנשים:

פסוק ד

שחוק לרעהו. על כן הרבה צופר לבזותו אמר הנה אני אהיה לשחוק וללעג למחשבתו אשר בעבור גודל הצלחתו אשר ישיג כל תאותו כאלו בכל אשר יקרא לשאול מאלוה יענה וישיב לו למלאות שאלתו לזה גבה לבו עד כי ישחוק עלי אשר אני באמת צדיק תמים:

פסוק ה

לפיד בוז וגו'. כי כן הדרך אשר למחשבות איש שאנן ושקט מרוב כל יחשב כלפיד הבזוי את מי אשר הוא נכון שימעדו רגליו לפול ולזה הרבה צופר לשחק בי:

פסוק ו

ישליו. אבל לא מרוב חכמה ויושר לבב רבה הצלחתו כי הלא ראינו אשר אהלי השודדים המה בשלוה ומשכנות בטוחות נמצאים למרגיזי אל לאשר יעבוד הכו"ם אשר לא ימוש ממקומו ומביא אותו בידו ועכ"ז אליו ישתחוה ולו יעבוד וא"כ אף מהצלחת צופר אין ראיה על החכמה ויושר הלבב:

פסוק ז
ואולם. אבל חכמת מה לך ואם בהודעת העלמת חקר אלוה לא צריכנא לך כי באמת שאל אל הבהמות וכ"א תלמדך העלם חקר אלוה רצה לומר משלימות יצירת היצורים ומהחכמה אשר בהם יתחלפו אלה מאלה מכל זה נוכל להשכיל שלא נמצא חקר אלוה וכאלו הם יורו ויגידו את זאת:

פסוק ח
ותורך. ר"ל מטבעי ארבעה היסודות וכל הדברים הנמצאים בארץ המורכבים מהם מאלה תוכל להבין העלם חקר אלוה:

פסוק ט
מי לא ידע בכל אלה. מי הוא הסכל אשר לא ישכיל לדעת העלמות חקר אלוה באמצעית אלה הדברים זולת מאמריך:
כי יד ה' וגו'. כי הלא יד ה' עשתה כל זאת ומהם הלא יוקח ראיה על עומק חכמתו שאין חקר לה:

פסוק י
אשר בידו וגו'. מוסב למקרא שלפניו לומר הוא האלהים אשר בידו וגו':
וריח וגו'. זכר לעצמו רוח האדם על כי היא העולה על כלנה:

פסוק יא
הלא אזן. האוזן השומעת תבחן הדברים ממי נאמרו והחיך הטועם הוא יטעם לו טעם המאכל המר הוא אם מתוק כי בו ניתן ההרגש הזה ויובן א"כ הרבה מן הדברים ע"פ החוש:

פסוק יב
בישישים חכמה. ובעבור זה ימצא הרבה מן החכמה בלב הישישים כי בעבור רוב הימים ראו הרבה בחוש ומהם יקחו התחלה להבין דבר מתוך דבר:
ואורך. הבי"ת מן בישישים משמשת בשתים כאלו אמר ובאורך ימים תבונה והוא כפל ענין במ"ש ועל כי צופר היה צעיר ממנו לימים אמר איך תתפאר בחכמה למולי ואני ישיש וזקן ממך:

פסוק יג
עמו. ובעבור רוב השנים ידעתי א"כ בלעדך שעם ה' תכלית החכמה והגבורה:
לו עצה. הוא המשכיל לתת עצה ובידו התבונה:

פסוק יד
הן יהרוס. כאשר יחפוץ להשגיח הלא ישדד המערכה וכשהוא מהרס דבר מה הנה לא יבנה בזולת רצונו:
יסגור. כאשר יסגור המאסר על איש הנה לא יפתח בזולת חפצו:

פסוק טו
הן יעצור. ימנע הנביעה במים ונעשה המקום יבש:
וישלחם. ופעם ירבה מימיהם וישלחם לשטוף פני האדמה ומהפכים הארץ כי מאבדים הרבה:

פסוק טז
עמו עוז. בידו החוזק והתשות את מי לחזק ואת מי להתיש כח זרועו:
לו שוגג. יודע הוא שגגת האדם עם כי לא ידע האדם בנפשו:
ומשגה. יודע הוא הדבר אשר האדם משגה בו את הזולת עם כי לא ידעו הזולת:

פסוק יז
מוליך. חכמי לב בעלי עצה מוליך בדרך שולל ויסכל דעת השופטים עם כי מאד חכמו:

פסוק יח
פתח. מתיר קשר השרים ר"ל מסיר קשרי רצועות העול אשר שמו על העם:
ויאסור. וכאשר יחפוץ יקשור האזור במתניהם ר"ל יאמץ כוחם כי האזור במתניו הוא מחוזק ומזורז:

פסוק יט
מוליך כהנים. השרים מוליך בדרך שולל ויעוות החזקים בעלי הכח לבל ילחמו בדרך הנימוס והראוי:

פסוק כ
לנאמנים. להמדברים בעלי המליצה יסיר מאמר שפתותם עד לא יכינו לדבר מה בלבבם ומהזקנים בעלי המדע יקח מיטב תוכן האמרים:

פסוק כא
שופך. פעם יביא בוז הרבה על נדיבים כמים הנשפכים ומרפה חגורת החזקים ר"ל יתיש כוחם כי החגור הוא מזורז ונחלש כשנרפה החגור:

פסוק כב
מגלה. ר"ל מלמד האדם דעת להשכיל דברים עמוקים קשה ההבנה:

צלמות. ר"ל דברים הנעלמים ביותר מוציא לאור כי יחנן האדם דעה ויאיר עיניו להבין דבר מתוך דבר:

פסוק כג

משגיא. הוא מגדיל את האנשים בממשלה רב והוא מאבדם:
שוטח. הוא יפרשם ע"פ האדמה במרחב רב והוא ינהיגם מארצם ללכת גולה:

פסוק כד

מסיר. פעם מסיר חכמת לב ראשי העם המנהיגים אותם והמה יתעו את העם ללכת בעצת תוהו לא בדרך ישר ועצה נכונה:

פסוק כה

ימששו. והמה ממששים בידיהם במקום החשך אשר ילכו בה ולא ילכו במקום אורה ר"ל שוגים ללכת בעצת תוהו ולא יפנו אל מול העצה הנכונה:
ויתעם. ה' מתעה אותם להיות מבולבלים בדעתם כמו השכור:

פרק יג

פסוק א

הן כל. (אלה) כל הדברים האלה שאמרתי הנה ראתה עיני הדברים הנראים ושמעה אזני הדברים הנשמעים ובין העין ובין האזן הבינה לכל אחת מהנה שבדבר ה' נעשה:

פסוק ב

כדעתכם. כשיעור ידיעתכם ידעתי גם אני לא פחות וגרוע אנכי מכם בדבר הידיעה ומה זה תספרו לפני מפלאות ה':

פסוק ג

אל שדי אדבר. לא אחפוץ מעתה להתווכח עמכם כ"א אל שדי אדבר ועמו אחפוץ להתווכח:

פסוק ד

ואולם. אבל מכם אין לי תועלת כי אתם מחברים יחד דברי שקר כי תאספו עלי עון רב אשר לא כן הוא ובהיות כן אתם כולכם רופאי הבל ר"ל מה שתנחמו אותי לומר כשאשוב להי' ישגא אחריתי הלא הבל הוא כי אין בי עון לשוב עליו:

פסוק ה

ותהי לכם לחכמה. כי בדבריכם נראה כסכלות לכם לזאת שתקו ואולי יחשוב מי שאתם חכמים:

פסוק ו
שמעו. הבינו עתה ויכוח אמרי:
וריבות. הוא הויכוח וכפל הדבר במ״ש:

פסוק ז
הלאל. וכי בעבור להצדיק את האל תדברו עולה לתלות בי עון רב:
ולו. וכי בעבורו תדברו רמיה בתמיה וכי הגון הדבר:

פסוק ח
הפניו. וכי תשאו פניו להחניף לו כאשר תריבון בעבורו וכי רצונו בזה:

פסוק ט
הטוב. וכי יהיה טוב לכם כאשר יחקור אתכם במשפט על הדברים האלה וכי תהתלו בו לומר אז לפניו מהתלות הנה לכבודך דברנו כל אלה וכאשר יהתל איש ברעהו:

פסוק י
הוכח. דעו שיוכיח אתכם אם תחניפו לו לשאת פניו בסתר בעמקי הלב כי יודע הוא תעלומות לב אשר בזדון תדברו ולא משגה המה:

פסוק יא
הלא שאתו. שריפת להב אשר תבעת אתכם:
ופחדו וגו׳. ואיך תוכלו להצטדק במשפט:

פסוק יב
זכרוניכם. ר״ל הלא בני אדם כולכם וזכרוניכם משולים לזכרון האפר וגופכם דומה לגוף החומר ומה זה לא יראתם מפחד המשפט:

פסוק יג
החרישו. לזאת שתקו מעתה מלדבר מה ממני לתלות בי עון רב ואני אדבר דברי ואף אם יעבור עלי מהרעות מה שיעבור אם רב ואם מעט ר״ל לא אחדל מלדבר מפחד יראת העונש:

פסוק יד
על מה. בעבור מה ר״ל מה העון אשר בעבורו אשא כל בשרי בשיני כי כל הבשר נלקה ונשחת ולא נותר מהם כ״א לבד הבשר הדבוק בשיני כמ״ש ואתמלטה בעור שני (לקמן יט):
ונפשי. ועל מה נפשי קלה להתפרד ממני כאלו היתה בכפי אשר מיד בהפתח היד תפול ממנה:

פסוק טו
הן יקטלני. ר"ל אל תחשבו שצעקתי יורה שעל אשר אחשב שאבד' תוחלתי סרה ממני בעבור זה יראת ה' כי לא כן הוא כי אף אם יקטלני עוד אקוה לו לעדן את נפשי בתענוג הרוחני ומדוע א"כ תסור ממני היראה וכל דברי לא להתריס נגדו אך חפצי לברר דרכי לפניו לפלס אותם:

פסוק טז
גם הוא. והן ידעתי כי מלבד זכיותי אשר רבו וילמדו עלי זכות יהיה גם הוא לי לישועה בעבור יושר אמרי כי חפצי באמת ולא להחניפו לומר לפניו הן צדקת כי אמנם חטאתי ואם לא כן הוא כי בעל חנף לא יבוא לפניו כי שנוא הוא לו:

פסוק יז
שמעו. הבינו אמרי ויכנסו באזניכם:

פסוק יח
ערכתי משפט. סדרתי אמרים לטעון במשפט וידעתי אשר אצדק על פיהם:

פסוק יט
מי הוא יריב. ר"ל מי הוא אשר ערב לבו לגשת לריב עמדי להשתיקני מבלי טענות צודקות:
כי עתה. אם אחריש עתה בעבור הטענות הכוזבות אשר יגידו הריעים הלא אמות ואגוע מכאב מניעת הדברים:

פסוק כ
אך שתים. חזר פניו כלפי המקום ואמר אך אל תעשה עמדי שתי הדברים הם האמורות למטה ואז לא אסתר מפניך כי אמצא מענה להתווכח:

פסוק כא
כפך. האחת היא אשר בעת הויכוח הרחק מעלי מכת ידך לבל יטרדוני והשנית אשר אז אל תפחד אותי אימתך שלא יסתתמו טענותי:

פסוק כב
וקרא. או קרא לומר מה פשעי ואני אשיב לך או אדבר אני יושר דרכי ואתה תשיב לי:

פסוק כג
כמה. כמה מספר העוונות והחטאות אשר תחשוב לי כמה הם אף הודיעני מה הם פשעי וחטאתי כי אני לא ידעתי מאומה בידי לא פשע ולא חטאת:

פסוק כד
למה פניך תסתיר. אחז במשל מדרך האדם המצוה ליסר את מי ומסתיר פניו לבל יראה בו שלא יכמרו רחמיו עליו:
ותחשבני. ואתה חושב אותי לך לאויב ומורד עד אשר תשתדל מאוד בהבאת הרעות עלי:

פסוק כה
העלה. וכי תערוץ עלה נדף וכי תרדוף את קש יבש וכי זהו כבודך והלא אני כאחד מהם:

פסוק כו
כי תכתוב. כל המרי והמרד הנמצא בי תכתוב עלי בספרך למען לא ישכח ואף העוונות שעשיתי בנעורי עוד לא הייתי שלם בשכלי הנה אתה מוריש אותם לי לקבל הגמול גם עליהם כאשר ידקדק האדם אחר הדומה לו:

פסוק כז
ותשם בסד רגלי. עם כי שמת רגלי בכבלי עצים סגורים והוספת עוד לשמור כל כל ארחותי לבל אברח והלא רגלי סגורים ואיך אוכל לברוח ועוד תוסיף להכאיב אותי כי תחקוק נקבי עצי הסד מצומצמים לפי מדת שרשי רגלי הם עצמות הרגל והמה דוחקים בשר הרגל ומצערים ביותר ור"ל הנה תייסר אותי במכאוב על מכאוב אשר לא אוכל לשאת:

פסוק כח
והוא. הלא הגוף הנרדף ממך הלא יבלה ויושחת כדבר הנרקב וכבגד אשר אכלו התולעת וכי כבודך היא זו לרדוף אחר בריה שפלה כזאת:

פרק יד

פסוק א
אדם וגו'. הלא האדם הוא ילוד מאשה וא"כ מקורו משחת כי היא חמת מלאה צואה ופיה מלאה דם ואף הוא קצר ימים ומרובה בחרדות עד כי ישבע מהם לגודל רבויים:

פסוק ב
כציץ. דומה הוא לציץ אשר יוכרת מיד כאשר יצא ולא יעמוד זמן רב:
ויברח. מהר יברח מן העולם כצל הזה אשר לא יעמוד זמן רב במקום אחד כי כאשר יפנה השמש כן ינטה הצל ממקומו:

פסוק ג
אף על זה. אף על בריה שפלה כזה פקחת עיניך להשגיח במעשיו ולדקדק אחריו ויותר מזה שגם אותי שאני מנוקה מעון תביא עמך במשפט לענשני על אשר קצרתי בחכמה לפי שיעור הכנתי וכאשר אמר צופר:

פסוק ד
מי יתן. וכי אפשר שהנולד מן הטמא יטהר כ"כ עד שיתמיד בכל עת להרחיב לבו בחכמה והלא אבי ואמי שניהם היו טמאים מעמי הארצות לא רק האחד להיות זה וזה גורם כ"א שניהם היו טמאים זה כזה ומאוד קשה להיות הנולד מהם טהור כ"כ:

פסוק ה
אם חרוצים. אם אמנם ימי האדם הם קצובים וכרותים במדה ומספר חדשיו המה עמך כי אתה שמת להם מספי ועשית לו חוק קבוע עד כמה יחיה ולא יעבור הגבול:

פסוק ו
שעה. לזאת הסר מעליו מכות ידיך ויהי' חדל מהם במעט ימיו עד אשר יבואו ימי הזקנה וירצה במיתה ויקוה לה כשכיר הרוצה בהשלמת היום ומקוה לה:

פסוק ז
כי יש לעץ תקוה. הלא האדם הוא נופל וגרוע מעץ השדה כי לעץ יש תקוה לחזור לקדמותו אף אם יכרת עוד יחליף לחדש ענפים אחרים תמורתם ולא יופסק ממנו ענפיו הרכים:

פסוק ח
אם יזקין. אף אם יזקין שרשו בארץ עד שלא ישאר בו לחלוחית:
ובעפר וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
מריח מים. מ"מ כשיבוא עליו מעט מים ומיד כשיריח את המים יחזור ויפרח ויגדל ענף כאלו נטעו זה מקרוב:

פסוק י
וגבר. אבל גבר כאשר ימות הלא מאד נחלש כי לא יחזור עוד לקדמותו וכאשר יגוע איו הוא הלא לא ישוב עד עולם:

פסוק יא
אזלו. כמו כאשר ילכו להם המים מן הים והנהר הנמשך ממנו הלא יחרב ויבש ולא ישובו בו המים מעצמו בזולת מי הים:

פסוק יב
ואיש. וכן כאשר ימות האיש לא יקום עוד:
עד בלתי שמים. עד יבלו ויופסדו השמים ר"ל עד עולם לא יקיצו המתים ולא יעורו מן השינה:

פסוק יג
מי יתן. ר"ל אם היה מהאפשר להחיות אחר המיתה תהיה שאלתי מי יתן שתסתירני בשאול עד ישוב אפך ממני ותשים לי חוק מתי ישוב אפך ממני ואז תזכרני להוציאני משם לחיות ע"פ האדמה:

פסוק יד
אם ימות. אבל אין זה אפשרות כי אשר ימות האיש האם יחזור ויחיה אך כל ימי הזמן הניתן לי אקוה להשאר חי עד בוא עת חליפתי ולא לאח"ז:

פסוק טו
תקרא. מי יתן אשר תקרא לאמר מדוע תייסרני ואנכי אשיב להתווכח עמך הן ידעתי כי תחמוד אותו הואיל ואני מעשה ידיך ולמה א"כ תמאס בי אם אצא זכאי:

פסוק טז
כי עתה. טרם אספר מעשה הטוב שעשיתי הנה תספור צעדי לדקדק אחרי בכל פסיעה ופסיעה ולא תמתין מלהפרע על חטאתי ר"ל לא תפרע מעט מעט כ"א על הכל ביחד:

פסוק יז
חתום. ועכ"ז סגורים פשעי בקשר מעולה ולא ינוכה מה מהם ע"י היסורים אשר חלפו ועברו עלי:
ותטפול. ועוד תחבר על עוני דבר עון אשר אין ראוי לענוש עליו כי תורישני עונות נעורי אבל אחר שאספר מעשה הטוב אשר עשיתי הן ידעתי כי תכסף עלי:

פסוק יח
ואולם. ובאמת כמו הר הנופל אשר נעשה בלה ומופסד כי לא יוסיף לקום וכמו הצור אשר יעתק ממקום גדולו הנה לא ישוב לצמוח מעתה כאשר מאז:

פסוק יט
אבנים. וכמו אבנים אשר המים שוחקים מה מהם כאשר יעבר עליהם בתמידות הנה המעט הנשחק לא תשוב למקומו:
תשטוף ספיחיה. וכמו הספיחים של עפר הארץ אשר המה ממעל הנה בבוא שטף מים הלא בקל תשטוף אותם ולא יוחזרו למקומם:

ותקות אנוש. ודומה להם האבדת תקות האדם כי לא יקוה לשוב לקדמותו אחר המיתה:

פסוק כ

תתקפהו. האבדון תאחז אותו בחוזק רב באחיזה המתקיימת עד נצח והרי הוא הולך אחוז בה ואין עוזר לו:

משנה פניו. והוא משנה פניו ותשלח אותו שלוח עולמית ולא ישוב עוד:

פסוק כא

יכבדו. הן אם בניו יהיו מכובדים לא ידע מזה והן אם ימעטו בכבוד לא יבין את זאת:

פסוק כב

אך בשרו עליו. אך עודו חי כאשר בשרו עוד עליו אז יכאב מדבר המכאוב וכשהיתה נפשו אצלו אז התאבלה בעבור צער ורוע המקרה אבל לאחר המיתה לא ירגיש עוד בדבר מהדברים ויאמר בזה אם אמנם כן הוא סוף האדם שעה ממנו במעט ימי חייו כי די לו בזה (העולה מהמענה ההיא כי יסכל אמרי צופר לומר עליו כי מעט השיג מן החכמה וכי הוא יודע יותר ממנו אף יגנה ריעיו בכללם על אשר שחנפו לה' ותולים בו עון רב אשר לא כן ויסתור דעת צופר שאמר שבאו עליו היסורים על כי קצר בחכמה לפי שעור מדרגת הכנתו כי ישיב אמרים הלא כ"ז הוא בעבור כי נולד הוא מטמא ולכן א"א להיות מוטהר כ"כ ולא יתכן שיענש המקום ע"ז כי אינה דבר אפשרי):

פרק טו

פסוק ב

החכם. היתכן לחכם שישיב הודעת דברי רוח וימלא בטנו מן מחשבות רוח קדים ודברים שאין בהם ממש:

פסוק ג

הוכח. לתוספת ביאור יפרש אמריו לומר וכי ראוי להתווכח בדבר שאין בו הנאה ותאמר מלים אשר אין בהם תועלת כי מה לנו בזה הויכוח אם תחכם מאתנו או אנו ממך:

פסוק ד

אף אתה. ר"ל הלא אף אתה עם רוב חכמתך תפר היראה כי במה שתאמר שהכל בא מצד המערכה תפר היראה מהמון העם ואף אתה מגרע וממעט התפלה לפני האל כי אם בהיות הכל מצד המערכה אין מקום לתפלה והנה חטאתך רבה מאד:

פסוק ה
כי יאלף. אמרי פיך ילמד את עוונך לזולת ר"ל דבר העון אשר בך אשר תחשוב כי שוא עבוד אלהים הנה העון הזה תלמד לזולת לאחוז בה גם הוא:
ותבחר. אבל בחרת לשון ערמה להסתיר הדבר במתק אמרי המליצה ולא תאמרנה בפה מלא ותתהפך במלים אולם מתוך הדברים נראה הכוונה:

פסוק ו
ירשיעך פיך. אמרי פיך יגידו רשעתך ולא אצטרך אני לאומרה ודברי שפתיך יעידו בך על העון אשר בידך:

פסוק ז
הראישון. ר"ל מה תבוז לדברי צופר על כי הוא צעיר לימים ואתה ישיש וכי ראשון נולדת לאדם וכי נבראת לפני הגבעות עד שלא תוקדם לך מי מבני אדם וכאומר מהו אשר הוא צעיר לימים הלא יתכן שקבל אמריו ממי שקדם לך אשר שפט גם הוא מן החוש אשר ראה ברוב הימים:

פסוק ח
הבסוד. ואם תתפאר למולו במרבית הידיעה הבאה מפאת החכמה האם התבוננת בסוד אלוה להבין מסתוריו:
ותגרע. וכי הגרעת את החכמה מיתר האנשים לקחתה אליך כאומר וכי כל החכמה לקחת לעצמך לך לבדך ואין לזרים אתך:

פסוק ט
מה ידעת. מהו החכמה אשר ידעת אתה ואנחנו לא נדע ומה הדבר אשר תבין ואין הבינה ההיא עמנו:

פסוק י
גם שב. כאומר ואם תתפאר בחכמה עם הזקנה הלא אף בנו יש גם איש שיבה גם ישיש הזקן הרבה יותר מאביך ועם כי צופר היה צעיר לימים הנה אמר זה על בלדד או על עצמו:

פסוק יא
המעט. מה ותתרעם על היסורין על כי עשית מה מן הטוב והישר וכי מעט היא ממך תנחומין מן האל על מכאוב היסורים מן הטוב וההצלחה שהיה לך מאז אשר קבלת בהם די גמול מעשה הטוב שעשית והנה דבר העון הנמצא בך עדיין היא עמך נסתר וטמון ולא נקית עדיין ממנה ועתה הנה תקבל גם גמול הרעה כאשר קבלת גמול מעשה הטוב והנה הטובה מאז תחשב לתנחומין על הרעה הבאה עתה עליך:

פסוק יב
מה יקחך. מה מלמדך לבך לבחש בהשגחה ומה תרמז להשריש בלב אנשים דעה כוזבת:

פסוק יג
כי תשיב. אשר תשיב רוח פיך אל ה' ותוצא מלין למולו:

פסוק יד
מה אנוש. מהו האדם אשר יזכה במעשיו עד שיאמר שה' מעות משפטו לעונשו על לא דבר:
וכי יצדק. בתמיה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק טו
הן בקדושיו. הנה במלאכיו הקדושים לא נתן בהם קיום בעצמם לבל יצטרכו בכל עת השפעת אלוה:
ושמים. צבא השמים עם כי זכים ובהירים המה הנה בעיניו לא יזכו וא"כ לכולם ישיג החסרון למולו:

פסוק טז
אף כי. כ"ש האדם הנתעב במעשיו והנבאש במעלליו ומרבה לעשות עול כדרך השותה את המים אשר ירבה לשתות די ספוקו על כי אין הדרך לתת בעדו מחיר ואם כל אלה בו א"כ כ"ש הוא שיש לו חסרון רב מול שלימות המקום ב"ה ואיך א"כ יצדק:

פסוק יז
אחוך. אגיד לך דבר ושמע אלי וזה אשר ראיתי בעיני אספר לך:

פסוק יח
אשר חכמים יגידו. מוסב למעלה לומר אספר לך מה שראיתי בחוש הדבר אשר יגידו החכמים ולא מנעו מלספר מה שקבלו מאבותם:

פסוק יט
להם לבדם. החכמים ההם משלו ברוב חכמתם על כל העולם כאלו להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר בתוכם לנחול עמהם איש זר אשר איננו מהם וכאומר הואיל וקבלו הדבר מאבותם ואין דרך האב להשריש דבר כזב בלב הבן והמקבלים היו חכמים גדולים משכילים לבחון האמת הוא או כזב ואף עיני כן ראו בחוש א"כ בודאי אמת נכון הדבר:

פסוק כ
כל ימי רשע. וזהו הדבר אשר ראיתי אני מה שקבלו החכמים ההם מאבותם אשר כל ימי הרשע מלאים מפחד עם כי יצלח דואג הוא בכל עת פן יגיעהו הרע ומספר השנים אשר נצפנו להצלחת העריץ ימלאו חלחלה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כא
קול פחדים. ואשר יגור יבוא לו כי יבוא באזניו קול פחדים ופתאום עודו ישב בשלום יבוא עליו השודד:

פסוק כב
לא יאמין. בבוא עליו החשך לא יאמין בעצמו שישוב עוד ממנו לחזור לקדמותו:
וצפוי. והוא נראה אל החרב כי החרב רואהו ובא עליו:

פסוק כג
נודד. והוא נודד ממקומו בעבור הלחם לבקש איה ימצאנה:
ידע. יודע הוא בעצמו שיום החשך יהיה נכון ומתקיים בידו כי בעצמו ישפוט אשר כלתה אליו הרעה ובעבור זה יוסיף לדאוג בכל עת:

פסוק כד
יבעתוהו. הצרות יחרידו אותו:
תתקפהו כמלך. הצרה תאחוז אותו בחוזק כמלך האוחז בממשלתו:
עתיד לכידור. מזומן הוא להיות דומה לכידור נע ונד ומטולטל ככדור הזה כמטולטל ונזרק מיד ליד:

פסוק כה
כי נטה. על אשר נטה ידו אל ה' לבזות כלפי מעלה בנטיית היד והיה מתגבר עצמו למולו כי חשב אשר כוחו ועוצם ידו ע ה לו את העושר:

פסוק כו
ירוץ אליו. היה רץ מול ה' בצואר זקוף ובגאוה בעבור עובי גופי מגניו אשר עליו ר"ל על כי היה בוטח ברוב חזקו ותקפו:

פסוק כז
כי כסה. כי התענג בדשן נפשו להשמין את בשרו עד כי כסה פניו בחלבו ועשה על כסליו כפולים מרוב השומן והמה נראים כשפתי הפיות ובעבור רוב הטובה גבהה לבו ובטח ברוב חזקו לבזות כלפי מעלה:

פסוק כח
וישכון. שכן בערים נגזרות ונחרבות כי בנה אותם לעצמו כדרך הגדולים אשר יבנו ערים נחרבות להיות להם לשם וכמ״ש (לעיל ג) הבונים חרבות למו:
בתים. שכן בבתים אשר לא היו ראוים לשבת בהם אשר הוכנו והוזמנו להיות גלים ודגורין כדרך החורבות:

פסוק כט
לא יעשר. ובעבור זדון לבו לא יעמוד עשרו ולא יתקיים חילו והוא כפל ענין במ״ש:
ולא יטה. לא יהיה נטוי מהם לנפול בארץ תכליתם והשלמת גמולם כ״א על ראשם יחול ויקבלו הגמול משלם:

פסוק ל
לא יסור. לא יהיה עוד נעזר לשוב לקדמותו:
יונקתו. ענפיו הרכים תיבש אותם השלהבת עד שיסירו ממקומ׳ וינועו ברוח פיו של המנשב כדרך דבר היבש אשר לרוב קלותו יתנדנד ברוח קימע׳ ר״ל בדבר קל יאבד הצלחתו:

פסוק לא
אל יאמן. התועה ללכת בדרך שוא לא היה מאמין אשר תמורתו תהיה שוא ר״ל שגמולו יהיה כמפעלו:

פסוק לב
בלא יומו. לזה תמלא ותושלם זמנו בלא זמנו ר״ל ימות קודם זמנו:
וכפתו. ענפיו לא יהיו רטובים ר״ל לא יבא טובה לזרעו אחריו:

פסוק לג
יחמוס. מי שבידו להסיר הוא יסיר זרעו בסבה קלה כגפן הזה המסיר בסרו במעט סבה:
וישלך. והוא ישליך זרעו מהר כזית המשליך מהר נצתו והוא כפול ענין במ״ש:

פסוק לד
כי עדת וגו׳. כי כן ראוי שתהיה עדת חנף יחידי ולא ימצא בה לא בנים ולא בנות:
ואש. חרון אף ה׳ הבוערה כאש תאכל האהלים הבנוים בממון שוחד:

פסוק לה
הרה עמל. כמו שהרה עמל כן ילד און ר״ל כמו שהלידה היא לפי ההריון כן הגמול לפי המעשה:

ובטנם. הלב נתון בבטן הלא היא הכינה המרמה ולזה יקבל גמולו משלם באין מחסור (העולה מהמענה ההיא כי ישיב אמריו לומר לאיוב איך תאמר לא חטאתי הלא בדבריך אלה תחטיא עוד את אחרים כי תשריש בלבם את מכשול עוונך לחשוב שאין משגיח והנה רעתך רבה ועל אשר יתרעם על היסורים בעבור מעשה הטוב שעשה ישיב לומר הלא מאז קבלת עליהם גמול וחוב העון עדיין הוא בידך ותקבל גמול בהיסורים האלה ויוכיח על ההשגחה ממפלת הרשעים מבלי תקומה ואף בימי טובתו תמלא נפשו מחלחלה וישפוט בכל עת אשר הרעה תבוא עליו אשר לא כן בנקי וצדיק):

פרק טז

פסוק ב

שמעתי. כדברים האלה שמעתי רבות פעמים ומה תועלת בהכפלם כי כולכם מנחמים תנחומי הבל לומר שאחר התשובה ישגה אחריתי ואם אין בידי עון מה מקום לתשובה ומה זה תספר לפני עונש הרשעים לעורר לבי לתשובה:

פסוק ג

הקץ. וכי ימצא סוף לדברי רוח הלא דברים כאלה תוכל להרבות עד בלי די ואת כולם ישא הרוח:

או וגו'. מהו הדבר אשר מחזק אותך ומזרזך על ההשבה עד שבע"כ תשוב ועם בלא דעת וכאומר הלא אין בדבריך חכמה ואף אינך כפוי ומוכרח להשיב א"כ חדל לך ולא תוסיף לדבר עוד או שאמר לו מדוע לא אמרת הדברים האלה בראשונה כי לדברי חכמה בע"כ יתמו האמרים אשר חשב עליהם עד כי יחזור ויחשוב מה להשיב אבל לדברי רוח אין קץ כי אין על מה לחשוב או מה חוזק ועזר מצאת מהדברים הנאמרים עד כי תשוב לענות שוב הדברים שאמרת בתחלה הלא המה כפל ענין ורק במלות שונות:

פסוק ד

גם אנכי וגו'. אמר בדרך תימה וכי אם היו נפשכם מדוכאו' ביסורי' במקום נפשי וכי הייתי מדבר גם אנכי ככה לתלות בכם עון רב הלא לא כן הייתי עושה אבל הייתי מחבר בדברים על דבריכם להתלונן עמכם ולהפליג ברוע המקרה אף הייתי מניע עליכם בראשי כמיילל ומיצר:

פסוק ה

אאמצכם. עוד הייתי מחזק אמריכם בפה מלא:

וניד שפתי. הנדת שפתי בדבור היה מחדיל אמריכם כי הייתם מנוחמים בדברי כי כן דרך המצטער כאשר יראה שמפליגין בצערו ומתלוננים עמו להצטער בצרתו מתנחם הוא בזה:

פסוק ו

אם אדברה. כאומר ואם בזה תחשבו להחדיל אמרי במה שתאמרו שאני מיפר היראה אשר היא עוד סבה לבל ילכו היסורים הנה לא כן הוא כי כמו אם אדברה לא יחשך כאבי כן לא יחשך אם אחדל מלדבר כי מה מן העון אשר ילך לו על ידי מירוק היסורים עד שאשוב להיות נקי לשילכו היסורים וכאומר הלא אין בידי עון ומתחלה בחנם באו ומדוע א"כ ילכו:

פסוק ז

אך עתה הלאני. כאומר אף לא אפחד מהוספת היסורים עד שאחדל אמרים כי הלא אך עתה הלאני עד שא"א להלאות יותר וכבר עשה שממה כל עדתי הם בניו ובנותיו וכל בני ביתו ומה א"כ יוכל להוסיף עוד:

פסוק ח

ותקמטני. הקמטים שבי המה לעד על גודל הכאב והכחש והרזון קם בי לעד כי הכחש הנראה בפני הוא יענה על חוזק הכאב:

פסוק ט

אפו טרף. אף ה' טרף אותי ונוטר איבה עלי והנני לבוז עד כל הרוצה חרק עלי בשיניו וצרי יחדד עיניו בהבטה יתירה להסתכל בי בעין רעה:

פסוק י

פערו. פתחו עלי פיהם ובדברי חרפה הכו לחיי ר"ל חרפת דבריהם המה לי כאלו הכו אותי על הלחי שהיא מכת בזיון:

יחד. כל המחרפים אותי נקבצו עלי יחד ואמר זה על רעיו שהיו מחרפין אותו:

פסוק יא

יסגירני. ה' אסר אותי ביד כל איש עול כי כל הרוצה לועג בי ומיצר לי:

ירטני. יעקם וישחית אותי ע"י הרשעים המעיקים לי וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יב

שלו. יושב הייתי בשלוה ופתאום עשה אותי לפרורים ואחז בערפי ורצץ אותי עד כי יתפוצצו השברים הנה והנה:

ויקימני. העמיד אותי להיות לו למטרה לזרוק בי חציו הם מכאובי היסורים:

פסוק יג
יסובו. המורים בקשת אשר לו סבבו עלי מסביב וע"י יפלח כליותי ולא יחמול עלי ואת מי המרה ישפוך על הארץ והוא משל על יסורים מחולפים:

פסוק יד
פרץ. על פני פרץ בעוד שהמכה הראשונה פקודה עלי סומך לה השניה ולא תמתין השניה עד שתלך לה הראשונה:
ירוץ. חיש מהר יביא עלי היסורים כגבור הממהר לרוץ במלחמה:

פסוק טו
שק תפרתי. כי על המכה שהתחילי להתרפא והעלה גליד הדרך לשום עליה בגדיי רכים כצמר גפן וכדומי אבל אני מרוב היגון והצער תפרתי שק ללבשו ממעל לגלדי המכה ולכלכתי זוהר פני באפר כדרך האנשים רבי היגון אשר ילבשו שק ומעלים אפר על ראשם:

פסוק טז
פני חמרמרו. מן הבכי נתכווצו מקומות פני ועל אישון עיני פרוש חשכת המות:

פסוק יז
על לא חמס. וכל זה בא לי לא בעבור חמס כ"א בחנם:
ותפלתי זכה. תפלתי למקום היתה מעולם זכה ונקיה מבלי הרהור מחשבה המבטל כוונת התפלה:

פסוק יח
ארץ. אתה ארץ אל תבלע את דמי הנגרי' מפצעי לכסותם מן העין אלא יהיו נראים לכל ויבקשו עלי רחמים:
ואל יהי מקום. להסתר שם זעקתי כ"א תעלה השמים:

פסוק יט
גם עתה. כאומר עם כי עתה נבאשתי בעיני רעי אף שמאז החזיקו אותי לצדיק עתה בראותם שיד ה' נגעה בי חזרו לתלות בי עון רב אבל בשמים גם עתה מצאתי עד לי על יושר לבבי והוא ה' היודע הכל:
ושהדי במרומים. כפל הדבר במ"ש:

פסוק כ
מליצי רעי. אתם רעי המדברים עמדי בדבר מליצת הויכוח הלא אל אלוה תדמע עיני והלא לפניו גלוים יושר דרכי:

פסוק כא
ויוכח. הלואי היה מקום לגבר להתווכח עם אלוה כאשר בן אדם עם רעהו:

פסוק כב
כי שנות. כאומר הנה יש עמדי מה להתווכח כי הלא שנות מספר הקצוב לפי זמן העמדת הלחות הלא יבואו לי כי קרבו השלמתם בעבור רוב המכאוב אשר מהרו להתייבש את הלחות והמיתה קרובה לבוא ואלך א"כ באורח אשר לא אשוב עוד ומתי א"כ אקבל גמול יושר דרכי:

פרק יז

פסוק א
רוחי חובלה. הלא כבר רוחי נשחתה וימי חיי הלא נקפצו ממני והלכו להם והרבה קברים לי ר"ל בכל מקום מדרך כף רגלי אני קרוב למות כאלו בכל מקום מוכן לי קבר:

פסוק ב
אם לא התולים. הנה מגודל הכאב אני קרוב למיתה אף אם לא היו עמדי רעי המהתלים בי ואף אם לא התמידה עיני לראות במה שהם ממרים ומקניטים אותי והוא כפל ענין במ"ש ור"ל הנה בלא הם אני קרוב למיתה והמה מוסיפים לי עוד צער ויגון:

פסוק ג
שימה נא. חזר פניו כלפי המקום ואמר שים עתה לבך אלי לתת לי ערב במקומך להיות בטוח בו שתשלם ההתווכחות בינינו לבוא על האמת ומי הוא אשר יתקע ידו לתוך ידי לקבל על עצמו בקיום גמור להשלים את ההתווכחות:

פסוק ד
כי לבם. אין לי חפץ ברעי אלה כי לבם הסתרת משכל ולא בחכמה ידברו על כן לא תרומם ע"י כי אין בידם מענה להצדיק אותם ולרומם תפארתך:

פסוק ה
יגיד רעים. כ"א מן הרעים יגיד לדברי חלקלקות וחנף ולא בדעת ידבר והן ידעתי שכ"א יקבל גמול כי תכלה עין בניו לבל ישיגו תוחלתם כי רע עליך הדבר כי לא לפניך חנף יבוא:

פסוק ו
והציגני. המכאוב העמיד אותי להיות למשל לכל העמים כי כאשר יקרה למו רוע המקרה יאמרו שהוא נמשל ודומה למקרה איוב:

ותופת. הנה אני לגיהנם לפני הבריות כי רואים בי מכאובות מחולפים דוגמת יסורי גיהנם:

פסוק ז

ותכה. עיני כהתה מרוב הכעס כדרך השורה בצער אשר יכעס על עצמו:
ויצורי. כל תאות מחשבות לבי לא יתקיימו כצל הזה אשר לא יתקיים במקום אחד כי בכל עת ינטה ממקומו כאשר ינטה השמש:

פסוק ח

ישומו. הישרים יתמהו על גודל מכאובי מבלי חמס והנקי יתעורר להתקצף על המחניף לה' מבלי טענה מספקת:

פסוק ט

ויאחז. ועכ"ז יאחז צדיק דרכו ולא יעזבנה בחושבו הלא שוא עבוד אלהים כי יודע הוא שאת הטוב יקבל בתענוג הנפשי:
וטהר ידים. מי שהוא טהור ידים מגזל ועושק הלא יוסיף עוד אומץ בראותו רוע הסדור הנופל בקנייני עוה"ז ובהצלחתו כי מעתה מאד ימאס בו וישם תקותו בהצלחת הנפש ויחדל כפו מעושק ואמר זה להשיב על דברי אליפז שאמר לו שמיפר היראה ואמר אדרבה עוד יוסיפו בה:

פסוק י

ואולם. ובאמת אתם כולכם תשובו ובאו להשכיל אמיתת הדבר ולא אמצא בכם חכם כי לא בחכמה שפטתם לומר שאני מיפר היראה:

פסוק יא

ימי עברו. הנה מרוב המכאוב עברו ימי חיי והנני קרוב למות ומרוב בלבול הדעת נעתקו מחשבותי אשר היו אל לבבי למורשה ר"ל עם כי מאז חושב הייתי מחשבות חכמה כאלו לבבי נחל אותם לה לנחלה הנה עתה נעתקו וסרו:

פסוק יב

לילה ליום ישימו. רוב המכאוב יבלבלו מחשבותי וישימו עתה לי חשוכים ונעלמים כחשכת הלילה את הדברים המבוארים ונגלים כאור היום:
אור קרוב. הארת החכמה שהיתה מאז קרובה לי הלכה לה מפני חשכת הצרות והוא מקרא קצר כאלו אמר אור איננה קרובה מפני חשך:

פסוק יג
אם אקוה. כאומר והנה הבל תנחומני לומר שאחריתי ישגא מאד כי הלא אם אני כ"כ בחוזק המכאוב עד אשר אקוה שיהיה ביתי בשאול להציע משכבי בחשכת הקבר:

פסוק יד
לשחת. אקרא לשחת אבי אתה ואל הרמה אקרא אמי ואחותי אתה ר"ל מאד קרבה נפשי לרד' שחת להיות עם הרמה כבן עם אביו ואמו ואחותו:

פסוק טו
ואיה. וא"כ איה תקותי מתי אקבל הטובה ומי יראה את תקותי כי הלא אמות ואיך א"כ אראה בהטוב' אשר אקוה לה:

פסוק טז
בדי שאול וגו'. הלא צרותי רבו עד מאד עד שאם הונחו יחד על העפר היו יורדות וצוללות אל רוב עמק השאול לרוב הכובד והוא מל' הפלגה ומליצה לומר שמאד רבו עד שא"א להחיות עוד אחריהם (העולה מהמענ' ההיא אשר יתרעם על חביריו שאינם מתנהגי' עמו כדרך המנחמים ויאחז דרכו לומר שלא חטא וכי המקום יודע האמת והוא לו לעד ואם בדבר שחשב אליפז אשר יחטא ואשם להכשיל הרבים במכשול עוונו לחשוב שאין משגיח וא"כ שוא עבוד אלהים ישיב לומר לא כן הוא כי עוד יוסיפו אומץ לחדול מעושק כי ימאסו בקניני עולם הזה בראותם רוע הסדור וישימו תקותם בהצלחת הנפש):

פרק יח

פסוק ב
עד אנה. עד מתי תעריכו אמרים תשימון סוף להדברים וזאת עשו תנו לב להבין מאמרי איוב ותוכן ויכוחו, ואחר נדבר להשיב עליהם ולא נוסיף לדבר עוד דבר שאינו מענין הויכוח ומהר יתמו דברינו:

פסוק ג
מדוע. בעבור סכלות מה חשובים אנו בעיני איוב כבהמה עד כי יאמר עלינו לבם צפנת משכל:
נטמינו בעיניכם. בפניכם יעיז לומר אשר אטומים אנחנו מחכמה:

פסוק ד
טורף נפשו. אתה איוב הטורף את נפשו ומשחיתה בהראות כעסו מול המקום וכי למענך תעזב הארץ ר"ל וכי ע"י צעקתך שתאמר צדיק אתה ומיוסר על לא חמס וכי בעבור

זה נחליט לומר שהארץ עזובה ביד מערכת השמים והיוצר נעתק ממקום העולם ולא ישגיח בו:

פסוק ה
גם אור. הנה ולא כן הוא כי כאשר אמרנו כן גם היא אשר אור רשעים והצלחתם יוקפץ מהם ולא יזרח ניצוצי אשו והוא משל על מרבית ההצלחה:

פסוק ו
אור חשך. האור אשר באהלו יחשך ונרו המאיר עליו יוקפץ השלהבת ממנו ר"ל יוסר הצלחתו ותלך לה בהשגחת ה':

פסוק ז
יצרו וגו'. הפסיעות שפסע בכח בהרחבת מקום סופו יהיו צרים ודחוקים ועצת עצמו תשליכהו בשפל המצב כי המקום יסכל עצתו ויוכשל בה:

פסוק ח
כי שולח. בעצת עצמו יהיה נשלח ברגליו לבוא בתוך הרשת להיות נלכד בה:
ועל שבכה. מעצמו יתהלך על הרשת העשויה מעשה שבכה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
יאחז. הפח תאחזנו בעקב רגלו להיות נלכד בה והמקום יחזק עליו את הצמאים ותשושי הכח:

פסוק י
טמון. חבל הפח אשר ילכד בה יהיה טמון בארץ לבל ירגיש בה להיות נשמר מלכד:
ומלכדתו. הפח אשר ילכד בה תהיה פרושה עלי נתיב מקום מהלכו ואמר במשל לשון הנופל בלכידת החיות:

פסוק יא
סביב בעתוהו. סביבות מהלכו בעתוהו שדים מבהילים ופרשו הפח אל רגליו לנפול בה מחרדת הבעתו:

פסוק יב
יהי רעב. הרעב יהיה על בניו ומקרה רע מוכן על אשתו:

פסוק יג
יאכל. ישחית ענפי עור גופו הם האיברים שהם כבדים אל האילן וחזר ופי' אשר שר המות הוא ישחית את בדיו (וזכר העור ולא הבשר לפי שהעור נראה על שטח הגוף ממעל):

פסוק יד
ינתק. יסתלק מאשתו מבטחו ר"ל מבטח שלו מה שהיתה בוטחת עליו:
ותצעידהו. היא תוליך אותו אל הקבר למסרו ביד גדול השדים:

פסוק טו
תשכון. היא תשכון באהלו מבלי לו כי הוא מת ואיננו ובסוף תחרב נוהו כאלו פזרו עליו גפרית בוערה:

פסוק טז
מתחת. השרשים אשר מתחת נתייבשו והענן אשר ממעל יכרת:

פסוק יז
זכרו. יפרש המקרא שלפניו לומר זכרו יהיה אבוד מן הארץ כי לא ישאר מי מבניו ובעבור זה לא יהיה לו שם ע"פ חוצות העולם כי ישכח שמו:

פסוק יח
יהדפוהו. הצרות הבאות עליו יהדפו אותו מאור העולם אל חשכת הקבר:
ומתבל. מן העולם ינידו אותו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יט
לא נין. לא ישאר לו בתוך עמו לא נין ולא נכד ולא ישאר מי מהם במקום שהיה גר שם כי מהם ימותו ומהם ילכו שבי אל עם אחר:

פסוק כ
על יומו. על מקרה יומו יתמהו האחרונים הרואים מפלתו והקדמונים אשר ראוהו עוד ברום הצלחתו הנה עתה יחרדו מאד ויאחזם רתת כמו מרוח סערה:

פסוק כא
אך אלה. ר"ל הנה לצדיק לא יקרה כזאת אך מקראות קשות כאלה באים על משכנות העול וכמו זה בעצמו בא על מקום איש אשר לא ידע אל ר"ל המקצר בחכמה לדעת את אלהים (העולה מהמענה ההיא כי ישיב לאיוב לומר שלא יודה לדברו שאין המקום משגיח בעולם אף כי יצעק לומר שהוא מיוסר על לא חמס והביא ראיה ממפלת הרשעים בעצת עצמם עד כי ישכח שמם ולא יקרה כן בצדיקים ואם בעבור הרעה הבאה על איוב הנה יתכן כי באה לו בעבור שקצר בעבודת האל ומיעט בחכמה לפי הבנתו המרובה אשר ישוה להאיש העושה עול):

פרק יט

פסוק ב
עד אנה. עד מתי תצערו את נפשי ותדכאו אותי באמרי קנתור:

פסוק ג
זה עשר פעמים. כי עד הנה ענה איוב חמשה מענות ורעיו השיבו למולם חמשה מענות בדברי קנתור ולזה אמר הלא הכלמתם אותי זה עשר פעמים כי גם מה שלא קבלו מאמריו לכלימה תחשב לו:
לא תבושו. איך לא תבושו להעיז פנים למולי ותעשו את עצמיכם כאלו אתם נכרים וזרים ממני ולא ידעתם אותי:

פסוק ד
ואף אמנם וגו'. אף אם אפשר שגיתי לעשות הרע הלא אתי לבד תלין משוגתי ר"ל הלא לא ראיתם ממני מאומה רע אולם יוכל להיות שעשיתי הרע ביני לבין עצמי בהצנע ומה לכם עלי כי איך תוכלו לדעת מסתרי:

פסוק ה
אם אמנם. אשר האמת מה שאתם מגדילים עלי עון כי תוכיחו לברר עלי חרפת עוני מרוב המכאוב הבאה ומזה תשפטו שיש בי עון רב:

פסוק ו
דעו. הנה לא כן הוא אך דעו איה פה המתווכחים עמדי כי אלוה מעוות משפטי אף רשתו אשר סיבב עלי ללכדני היא בעוות לא בעבור עון מה:

פסוק ז
הן אצעק. הנה אני צועק על החמס הנעשה לי ואין לי מענה:
ואין משפט. אין לי משפט הגמול הראוי:

פסוק ח
ארחי גדר. עשה גדר בדרך מהלכי ולא אוכל לעבור אף שם את החושך במקום נתיבתו ר"ל לא אוכל להשלים חפצי בדבר מן הדברים:

פסוק ט
הפשיט. הסיר כבודי מעלי ואני לבוז בעיני הכל:
עטרת ראשי. ר"ל ממשלתי:

פסוק י
יתצני. נתץ אותי מסביב ואני הולך נתוץ ולא אוכל להרפא:
ויסע. עקר ממני תקותי כמו המסיע לעקור עץ אילן ממקומו אשר לא ישוב עוד למקומו לתקעו שוב כשהיה כן לא אקוה עוד לחזור לקדמותי:

פסוק יא
ויחשבני. יחשב אותי כאלו הייתי מי מצריו ועי"ז ירבה להכות בי:

פסוק יב
יחד. כל גדודי המכאובות באו כאחת והלכו בדרך סלולה וכבושה ולא תעה מי מהם בדרך מהלכו והמה חונים סביב לאהלי ולא הלכו להם מיד:

פסוק יג
אחי. גדודי המכאוב הרחיקו מעלי את קרובי כי בעבורם יחשבוני לרב פשע:
ויודעי. אשר היו יודעי לפנים הנה עתה לא ידעוני והמה אך זרו ונתנכרו ממני:

פסוק יד
חדלו קרובי. לבוא אלי לבקרני:

פסוק טו
גרי. הדרים בביתי ושפחותי:
לזר תחשבוני. יחשבו אותי לאיש זר והייתי בעיניהם כאיש נכרי אשר לא ידעוהו מעולם:

פסוק טז
במו פי. אף כי אתחנן לו בפי ואדבר אליו רכות עכ"ז לא ישיב לי:

פסוק יז
רוחי. רצוני בדבר התשמיש זרה לאשתי ולא תאבה לעשותה ואף כי אחנן לה להעמיד פרי בטן מ"מ אינה נשמעת לי:

פסוק יח
גם עוילים. אף הנערים מאסו בי וכאשר אקומה לפניהם לכבדם והמה ידברו בי דברי בוז ולא יחשבו כבודי למאומה:

פסוק יט
תעבוני. כל אנשי עצתי תעבו אותי:
וזה. כ"א מהעומדים פה לפני אשר אהבתי מעולם הנה נהפכו עלי לאויבים ויחרפו אותי:

פסוק כ
בעורי. לגודל הרזות דבקה עצמי בעורי ובבשרי ועל כי נשאר מעט מן הבשר נדבק העצם גם בהעור:
ואתמלטה. אין מתום בבשרי וכולו מוכה ונגוע ורק נמלטתי מן הלקוי בהבשר הדבוק בשורש השנים הדומה לעור:

פסוק כא
חנוני. חוסו וחמלו עלי אתם רעי ולא תוסיפו לחרפני כי מכת יד אלוה נגעה בי ודי לי בצער הזה:

פסוק כב
למה תרדפוני. ר"ל למה תצערו אותי בדברי חרוף כמו שמצער אותי האל בהבאת המכאוב וכי עדיין אינכם שבעים מן המכאוב אשר בבשרי ולמה תוסיפו עוד להכאיב נפשי באמרי חרוף:

פסוק כג
מי יתן אפו. מי יתן לי איש ואיה פה העושאה ויכתבון אמרי ומי יתן ויוחקו בספר והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כד
בעט ברזל. ויהיו חקוקים בעט ברזל ויותך עופרת בחללי החקיקות למען יהיה הכתב ניכר ומתקיים ואת הכתב עצמו יחצבון בצור למען יעמוד לעד ויבחנו דור אחרון הדין עם מי כי מאד הרעו רעי לומר שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלות דעת את ה':

פסוק כה
ואני ידעתי. אבל לא כן הוא כי הן אני ידעתי שה' הגואל נפשי להגיע אליה הצלחתה הוא חי וקים לעד וכאשר תחרב כל העולם יתקיים הוא אחרון על העפר וא"כ יודע אני מה שאפשר לדעת:

פסוק כו
ואחר עורי. ועכ"ז רבו מכותי עד אחר שבלה עורי שברו גם את העצם הזאת עם כי הייתי רואה אלוה ומשיג אותו בדבר האפשר יותר ממה שאני רואה ומשיג בשרי:

פסוק כז
אשר אני. כאומר הנה המכות האלה נגלים וידועים לכל ואשר אני אחזה לי לבדי ורק עיני ראו ולא זר הוא אשר כלו כליותי בחיקי כי בזה ארגיש אני לבד ולא נראה לזולת:

פסוק כח
כי תאמרו. כי כן ראוי אשר תאמרו למה נרדף אותו וכי עיקר דבר עון נמצא בו הלא כל דבריכם שבאו עלי היסורים בעבור קוצר השתדלות דעת את ה' ואם אמנם ידעתי מה שאפשר לדעת א"כ מה לעשות עוד:

פסוק כט
גורו לכם. לזאת חדלו ממני ופחדו לנפשיכם מפני חרב הפורעניות כי החמה אשר אתם כועסים עלי על חנם היא מן העונות אשר החרב באה עליהם:
למען תדעון. בעבור כי אתם תדעון אשר יש דין בעולם לשלם לאיש כגמולו כי הלא תשפטו שיש משגיח ושלם ישלם לזה גורו לכם וחדלו ממני (העולה מהמענה ההיא אשר יתרעם על רעיו לומר מדוע תרשיעו אותי וכי מצאתם בידי מאומה רע ואם בעבור מכאובי היסורים תשפטו שיש בי עון רב הנה לא כן הוא כי על חנם באו ואם בעבור קוצר השתדלות בידיעת ה' הלא ידעתי מה שאפשר לדעת ויגנה אותם על אשר יחרפו אותו בדברים כי יהיו מעותדים לפורעניות בעבור זה לפי אשר ישפטו הם שיש משגיח ומשלם גמול):

פרק כ

פסוק ב
לכן. בעבור מרבית דבריך הנה מחשבותי יכריחו אותי להשיב לך ועל כי יש בי הרגש' מרובה לחוש ולהרגיש בדבר כלימה ר"ל בעבור מרבית דבריך ובעבור מרבית הרגשתי אשיב לך:

פסוק ג
מוסר כלמתי. על כי אשמע יסורי כלימה מה שאתה מכלים אותי ולזה הרצון מהבנת לבי יכריחו אותי להשיב לך:

פסוק ד
הזאת. אם האמת הוא אשר זאת ידעת וגו' וכאומר הלא לא תוכל לכחש בה ודוגמתו הנגלה נגלתי וגו' (ש"א ב):
מני עד. דבר הנהוג מן העולם מן העת אשר שם אדם על הארץ:

פסוק ה
כי רננת. אשר שמחת הרשעים היא מזמן קרוב כי לא תתמיד לזמן רב עד שיאמרו הנה היא מזמן רחוק:

עדי רגע. ר״ל תתעכב זמן מועט וכפל הדבר במ״ש:

פסוק ו
אם יעלה. אף אם יתגבר ויעלה גבהו עד לשמים וראשו יגיע עד לעבים והוא משל לגודל ההצלחה:

פסוק ז
כגללו. הנה חיש מהר יאבד לנצח כגללו האבודה מהר ועד עולם ואשר ראוהו בהצלחתו יאמרו איה הוא כי לא ישאר לו זכר מה:

פסוק ח
כחלום. והרי הוא כחלום אשר יעוף בעת היקיצה כן יעוף הוא מן העולם והדורשים אחריו לא ימצאוהו:
ויודד. ינוד מן העולם כמראות הלילה והוא החלום וכפל הדבר במ״ש:

פסוק ט
עין שזפתו. העין אשר ראתהו מאז לא תוסיף עוד לראותו ואנשי מקומו לא יראוהו עוד:

פסוק י
בניו ירצו דלים. בע״כ ירצו ויפייסו את הדלים על הגזל אשר גזל מהם אביהם:
וידיו. או בחייו יותש כחו ובע״כ ידיו עצמן תשבנה הגזלה אשר גזל בכח זרועו:

פסוק יא
עצמותיו. לפי שעצמותיו נמלאו מחטאות נעוריו ותשכב עמו על העפר ר״ל לא שב מהם עד כי ימות ויקבר:

פסוק יב
אם תמתיק. כאשר מתקה בפיו עצת רעה דהיתה כשרה בעיניו לעשותה אז היה מנעה מלגלותה והסתירה תחת לשונו לבל יודע למי עד אשר עשאה:

פסוק יג
יחמול. מרוב אהבתו לה כאלו יחמול עליה ולא יעזבנה ומנעה מלגלותה ומסתירה בתוך חקו:

פסוק יד
לחמו. והיה גמולו אשר מאכלו נהפך במעיו ללכת הפך המנהג כי תשוב לצאת דרך הפה בהקאה והיא בקרב בטנו כמרה של נחשים ובע״כ יקיאה דרך הפה כי א״א לעכל אותה ור״ל בכל דרכיו הוא נכשל הפך המנהג:

פסוק טו
חיל בלע. עם כי בלע העושר לא יתקיים בידו כי יקיא אותה והמקום יגרש העושר מבטנו:

פסוק טז
ראש פתנים. יימר לנפשו כאלו יינק ומצץ ארס נחש שהוא בפיו שבראש ולשון אפעה תהרגהו בארסו:

פסוק יז
אל ירא. לא ירא למצוץ בפלגות של נהרי דבש וחמאה כ"א ארס הנחש ימצוץ ר"ל לא יראה עוד בטובה כ"א את הרעה יקבל:

פסוק יח
משיב יגע. בע"כ יהיה משיב יגיעו של חבירו מה שגזל ממנו ולא יבלע אותה להחזיקה לעצמו:
כחיל תמורתו. כשיעור העושר כן יהיה תמורתו ר"ל כן יהיה שעור העוני:
ולא יעלוס. לא ישמח עוד כי לא יחזור לקדמותו:

פסוק יט
כי רצץ עזב דלים. כאשר רצץ את הדלים אז עזבם ולא קודם הרציצה:
בית גזל. גזל מהם בית אשר לא בנהו ולא עמל בו:

פסוק כ
כי לא ידע. על כי לא ידע שלוה בבטנו כי בטנו היתה תמיד חסרה משביעה ועשק למלאותה לזה לא ימלט מה בכל חמדת עשרו כי הכל יאבד:

פסוק כא
אין שריד לאכלו. לא היה משאיר ממאכלו על יום המחרת כי יבטח לעשוק די מחסורו על כן לא יצליח טובו ועשרו להתקיים בידו:

פסוק כב
במלאות שפקו. בעת ימלא די ספוקו כשיהיה בתכלית העושר אז יהיה צר לו וכאילו יפול מן השמים לארץ וכל יד איש עמל ואון תבוא עליו לעשקו ולחמסו כי יותש כחו:

פסוק כג
למלא בטנו. ירבה בו הצרות עד כי יהיו למלא בטנו לגודל הרבוי והי' ישלח בו חרון אפו ובשפע רב כמטר ישפוך עליו בעת הלחמו עמו להפרע ממנו:

פסוק כד
יברח. כאשר יברח מכלי זיין של ברזל אז קשת נחושה תעבור בו חציו מעבר אל עבר בדרך מהלכו ר"ל עם כי ינצל מצרה אחת תשיג אותו השנית:

פסוק כה
שלף וגו'. על כי נכון הוא לחרב לזה כאשר מי ישלף החרב מתיקה אז להב החרב מגודל המרירה והאימה שיש בו יהלוך וישליך עליו פחדים כי יהיה לבו חלל בקרבו:

פסוק כו
כל חשך. כל מיני חשכת הצרות טמונים ושמורים לכלות מצפוני גנזיו:
תאכלהו. תשרפהו אש אשר לא נופח במפוח להבעירה ביותר כי בהיות כן לא תצא נפשו מהר ויהיה מעונה זמן רב:
ירע. ישבר וירוצץ הנשאר באהלו והם אשתו ובניו:

פסוק כז
יגלו שמים. מרוב הצרות אשר יבוא עליו מן השמים יהיה נגלה ונודע לכל שהוא רב פשע:
מתקוממה לו. תקוה עליו לאויב להפרע ממנו כי שדהו לא תצמח וכדומה:

פסוק כח
יגל יבול ביתו. תבואת אנשי ביתו יגלה מהם וביום בא עליו אף ה' כשימולא סאתו ישפוך עליו האף כמים המוגרים מבלי הפסק:

פסוק כט
זה חלק. הגמול הזה הוא חלק של אדם רשע הניתן לו מהאלהים והגמול הזה בעצמו הוא נחלת האיש אשר אמרתו הוא מן האל לדבר עליו שלא כהוגן ולגנות מעשיו, (העולה מהמענה ההיא להוכיח על ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים ומבלי תקומה והפורענות בעצמה מגלה עוונה וכמו גמול הרשעים כן גמול המהרהר אחר ה' ומגנה מעשיו וכאומר לאיוב הנה זה חטאתך וזה פריה):

פרק כא

פסוק ב
ותהי זאת. השמיעה לדברי יחשב לי לתנחומין:

פסוק ג
שאוני. סבלו אמרי ושתקו ואני אדבר ואחר אכלה דברי תלעיגו עליהם אם יהיה מה להלעיג בם:

פסוק ד
האנכי. וכי אנכי אדבר דברי אל אדם לשאחשוב אין דעתו עליו להשיב אמרי הלא אל ה' אדבר:
ואם מדוע. ר"ל ואם כן הוא שאל ה' אדבר והוא איננו משיב לי מדוע א"כ לא תקצר רוחי ואיך לא אצעק במר נפש:

פסוק ה
פנו אלי. לשמוע אמרי והן תתמהו ושימו יד על פה לסתמו כי לא תמצאו מענה להשיב:

פסוק ו
ואם זכרתי. וכאשר זכרתי בהדברים האלה נבהלתי ורעדה אחז' את בשרי כי רע עלי המעשה:

פסוק ז
מדוע. וזה אמר מדוע יחיו הרשעים ויזקינו גם חזקו בעושר:

פסוק ח
זרעם נכון. נכונים המה בטובה לפניהם ר"ל בחייהם והמה עמהם יחד במקום אחד וישמחו זה בזה:
וצאצאיהם. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
מפחד. מהיות בהם פחד מדבר מה:
ולא שבט. לא בא עליהם שבט פורעניות מאלוה:

פסוק י
שורו עבר. מעבר את נקבתו כי ישליך זרעו בעומק רחמה ולא יפליט כלפי החוץ ופרתו תפלט העובר בזמנו ולא תשכל את הולד להפילו נפל:

פסוק יא
ישלחו. שולחים עולליהם לנפשם מבלי אומנים ומגדלים כצאן הזה שאין מי מגדלים ועוסק בתקונם:
ירקדון. בקטנותם מצאו כח לרקד כדרך הנערים:

פסוק יב
ישאו. היו נושאים ומרימים קול זמר בתוף וכנור והיו שמחים כאשר ישמעו קול עוגב כדרך המתעדן ומתענג:

פסוק יג
יבלו. הזקינו ימיהם בטובה וכאשר בא עתם ירדו לקבר ברגע מבלי אריכת המכאוב:

פסוק יד
ויאמרו. האנשים ההם אמרו לאל סור עצמך ממנו ולא תצוה לנו מאומה ולא נחפוץ לדעת דרכיך:

פסוק טו
מה שדי. בזו את ה' ואמרו מה שדי כי נעבוד לו ומה תועלת יבוא לנו כאשר נתפלל אליו:

פסוק טז
הן וגו'. וכי באמת לא היה בידם כל טובם אשר שאלו עיניהם בתמיה:
עצת. כאומר אל תחשבו שגם אני אבחר דרכם כי לא כן הוא כי עצת הרשעים ההם רחקה ממני ולא אחפוץ בה:

פסוק יז
כמה. כאומר הנה ראיתי רשעים רבים יבלו בטוב ימיהם ואם ימצאו רשעים מדוכאים כמה הם במספר וכי רבים המה אשר ראינו שיהיה נר רשעים כבויה ר"ל שיבוטל עצתם והצלחתם וכמה הם אשר יבוא עליהם האיד הראוי להם ואשר יחלק להם המקום צירים ומכאובים בחרון אפו:

פסוק יח
יהיו כתבן. מוסב על כמה שאמר במקרא שלפניו לומר כמה הם אשר יהיו נדים כתבן לפני רוח ואשר יהיו כמוץ שרוח סופה גונבו ממקומו ומנידו אנה ואנה הלא מעטים המה אשר יקבלו הגמולו' האלה ואמר זה להשיב על דברי צופר שאמר מהפלגת פורעניות הרשעים יוכר ההשגחה וישיב הוא לומר והלא מעטים המה אשר יקבלו מכאובות ורובם יבלו בטוב ימיהם:

פסוק יט
אלוה יצפון. ואם במה שאלוה מטמין לבניו גמול עון הגזל שאנס בכחו הלא מהראוי היה שאליו בעצמו ישלם גמול הרעה וידע כי יש אלהים שופטים בארץ:

פסוק כ
יראו. מהראוי שעיני הרשע עצמו יראו כידו ורעתו והוא עצמו ישתה מחמתו וכעסו של המקום:

פסוק כא
כי מה חפצו. מה רצונו בתקנת ביתו אחרי מותו ומה הוא חושש לזה הואיל ומספר חדשיו אשר הוקבע לו הלא נקבצו אליו וקבל את שלו וכבר נשלמו:

פסוק כב
הלאל. היש מי אשר בעבור האל ילמד דעת להבין משפטו והלא הוא יתברך ישפוט משפטים רמים אשר גבהו מתבונת האדם:

פסוק כג
זה ימות. הנה אף ברשעים האחד ימות בתוקף שלמותו וכל ימי חייו ישב בהשקט ובשלוה:

פסוק כד
עטיניו. השדים שלו מלאו חלב ולא נתייבש מוח עצמותיו כאילו היו משקין אותו בדבר המלחלח כי כל ימיו התענג בתענוגים:

פסוק כה
וזה ימות. והאחד ימות בנפש מרה מן קושי המזל ולא אכל מעולי בסעודה טובה וענוגה:

פסוק כו
יחד. והמה שוכבים לאחר המיתה על העפר יחד זה כזה והרמה תכסה על שניהם דומה בדומה וכאומר מדוע יהיה כן הלא שניהם היו שוים בדבר הרשע ואף לאחר המיתה ישוו ומה זה שהאחד היה בחייו שקט ושאנן והאחד בנפש מרה:

פסוק כז
הן ידעתי. הנה ידעתי מה שאתם חושבים להשיב על אמרי:
ומזימות. אבל מה מן המחשבות אשר המה מקבילות ומנגדות להם הנה אותם תסירו בעבורי ולא תאמרום כאומר הנה הדברים המסייעים להם תאמרו ולא את המקבילות:

פסוק כח
כי תאמרו. אשר תחשבו לומר איה בית נדיב וכאומר הלא לא ימצא לו בית חזק להתחזק בה כי יחסה בסתי אהלו מבלי פחד ומבלי מורך ואיה אהל משכנות רשעים כי לא ימצא מי מהם שוכן באוהל כי לרוב פחד לבבו יסתיר עצמו בבית החזק יותר מן האוהל ותחשבו א"כ לומר שהפחד הזה הוא בעצמו יחשב להם לגמול ועונש:

פסוק כט
הלא שאלתם. כאומר והנה הסרתם בעבורי מה מן המחשבות כי הלא שאלתם לעוברי דרך היודעים הקורות המתהווים בעולם:
ואותותם. האות והסימן אשר נתנו לספורם הלא לא תוכלו להתנכר אותו לומר שהסימן זר ונכרי ולא כן הוא:

פסוק ל
כי ליום איד. והנה הם ספרו אשר לעת בוא איד בעולם הנה הרשע ורע יחשוך ממנה ולא עליו תהיה:
ליום עברות יובלו. מוסב על יחשך רע לומר שהרע נחשך לעת אשר יבואו עברות וכעסים וכפל הדבר במ"ש וכאומר הלא בעבור זה יאמץ לבבו ולא יחת ולא יפחד והמה מנגדים לדבריכם ולא תאמרום:

פסוק לא
מי יגיד. ובעבור רוב הצלחתו מי א"כ יוכל להגיד דרכו לפניו ולהוכיחו ולהפחידו מן העונש כי הלא למאד ילעג למו:
והוא עשה. ועם כי הוא עשה את הרע אשר חשב לעשות אין מי ישלם לו גמול:

פסוק לב
והוא לקברות יובל. כשיבוא יומו יזכה לקבורה כדרך כל הארץ:
ועל גדיש ישקוד. ימהר לשכוב על תל הקבר העשוי כגדיש כי לא יתמהמהו בקבורתו למען לא יתבזה אחר המיתה (וקראו גדיש ע"ש סופו כי אחר הקבורה נעשה תל וכן (ישעיה מז) וטחני קמח):

פסוק לג
מתקו לו. צרורות עפר הנחל אשר יקבר בה הלא ימתק לו קבר במקום המעולה והנבחר ואף כבוד יעשו לו במותו כי אחר ארונו ימשך כל האדם ללותו וגם לפניו ילכו בלי מספר להכין כל צרכי קבורתו וכדרך אשר עושים לגדולים וחשובים:

פסוק לד
ואיך. כאומר ובהיות כן נראה א"כ שאין משגיח ואין גמול ואיך תנחמו אותי באמרי הבל לומר כשאשוב ישגה אחריתי ומה יועיל תשובה אם אין משגיח:
ותשובותיכם. מה שהשבתם לי מגמול הרשעים הנה הכזבתי אותם כי מעטים המה אשר יוגמלו רע ומרובים מהם יקבלו הטוב ונשאר א"כ תשובתכם מעל ושקר (העולה מהמענה ההיא לסתור דברי צופר אשר יוכיח ההשגחה מהפלגת פורעניות הרשעים

כי ישיב אמרים לומר הלא מעטים המה אשר יגיע להם הפורעניות ורובם יבלו בטוב ימיהם ולא יחושו במה שיהיה לבניהם אחריהם ובעבור כי יראו אשר ביום רעה המה בטובה לא יפחדו משום פחד והוא שמח בהצלחתו אשר לו בחייו ובהכבוד אשר יעשו לו במותו כדרך הגדולים):

פרק כב

פסוק ב
הלאל. וכי לאל יועיל ויהנה הגבר בצדקו אלא המשכיל יועיל ויהנה אל עצמו ובהיות כן מה לו להשיב לך בכדי שתעמוד בצדקתך הלא מה לו בזה:

פסוק ג
החפץ. וכי מה צורך בא לשדי אם תהיה צדיק וכי בצע כסף בא לו אם תלך בדרך תם וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ד
המיראתך. וכי בעבור יראתו אותך לבל תרשיע יתווכח עמך ויבוא עמך במשפט הלא מה לו אם תרשיע:

פסוק ה
הלא וגו'. כאומר אבל אני אשיבך מלין בעבורו שהדין עמו בדבר היסורים הבאים עליך כי הלא רעתך רבה ר"ל לגדול כמותך יחשב כל דבר לרב כי הרבה ילמדו ממך וזה ואין קץ לעוונותיך כי הכל בא ממך ותלוי בך:

פסוק ו
כי תחבול. אם דבר מי למולך תענש אותו בכסף ותקח ממנו משכון ועם הוא בחנם כי לא לוה ממך מאומה:
ובגדי ערומים תפשיט. אף מן האנשים שאין להם כ"א מלבוש אחד ובהעדרם ילכו ערום הנה פשטת בגדיהם ונשארו ערומים וקראם ערומים ע"ש סופם וכן אפיתי על גחליו לחם (ישעיה מד):

פסוק ז
לא מים. לא השקית מים לעיף ומנעת לחם מן הרעב כי כאשר חבשת את מי בבית האסורים היה נמנע ממנו לחם ומים:

פסוק ח
ואיש זרוע. כאומר הנה בעניי העם התאכזרת ועשית משפט חרוץ אבל מי שהיה אלם ובעל זרוע היה לו כל הארץ ועשה בה כל חפצו ולא מחית בידו עם כי היה לאל ידך:
ונשוא פנים. מי שהיה נשוא פנים בעבור רוב העושר וכדומה הוא ישב בכולה כאלו היתה שלו ולא מחית בו:

פסוק ט
אלמנות. אבל כאשר שמעת דבר עולה מאלמנות לא חסת עליהן כי גרשת אותן מן הארץ ריקם כי עוד לקחת כל אשר להן ובזה נדכא א"כ חוזק היתומים בניהן כי כאשר גרשת אמותיהן לקחת כל אשר להן אל מי יפנו היתומים לעזרה ולא חסת גם עליהם:

פסוק י
על כן. ובגמול כל אלה פורש סביבותיך פחים להלכד בהם ותבהיל אותך פחד פתאום לנפול בפח מחרדת הפחד:

פסוק יא
או חשך וגו'. או בא עליך חשך אשר לא תראה את הפח להשמר ממנה או מרבית המים כסו אותך ור"ל הנה בגמול הוכן לך מכאובים בעבור הפחד השלוח עליך נתבלבל דעתך לבל תוכל להזהר או המקום סכל דעתך והחשיך שכלך לבל תדע להזהר או שרבים מכאובים כמים היכן לך עד שיהיה מן הנמנע להשמר מהן:

פסוק יב
הלא אלוה. כאומר ואם אמנם כל אלה עשית ותכחש לומר צדקתי אין זאת כ"א תחשוב הלא אלוה ברום השמים ורואה אתה ראש הכוכבים ותחילתם אשר רמו למעלה ותאמר הלא ה' למעלה מכולם ויש א"כ מרחק רב ממנו לארץ:

פסוק יג
ואמרת. ובעבור זה תאמר מה ידע אל ממעשה בני אדם הלא רב המרחק וכי דרך הערפל אשר סביבו ישפוט מעשה האדם וכאומר וכי הערפל המפסיק יהיה עוד סבה לשידע:

פסוק יד
עבים סתר לו. הלא העבים לו למסתור ולא יראה דרך בה כי הלא יתהלך על עגול השמים וא"כ העבים יפסיקו בינו לארץ:

פסוק טו
האורח. האם תשמור בלבך הדרך אשר טעו בו כל בני עולם וחזר ופירש אשר דרכו בו אנשי און הם אנשי דור המבול:

פסוק טז
אשר קומטו. אשר בעבור זה הזקינו ומלאו קמטים בלא עתם ר"ל נכרתו מן העולם קודם זמנם כי נהר מי המבול נשפך ביסודם ר"ל בארץ אשר עמדו עליה:

פסוק יז
האומרים. אשר אמרו על האל הנה הוא סור ממנו ומהו הדבר אשר יפעל שדי להם הלא סר השגחתו ומסר הכל ביד מערכת השמים:

פסוק יח
והוא מלא. ואף כי המקום ב"ה מלא בתיהם מטוב ומה היה להם לכחש בהשגחתו ובאמת עצת הרשעים ההם רחקו ממני ר"ל לא אוכל להבין מה ראו לשטוי זה הלא לא היו חסרים כלום ולמה זה כחשו בהשגחתו:

פסוק יט
יראו צדיקים. נח ובניו הצדיקים ראו במפלתם ושמחו על אשר מלאו אחרי ה' ולא נמשכו אחרי דעתם:
ונקי. כ"א מהם לעג עליהם בעבור סכול דעתם:

פסוק כ
אם לא. באמת האיש אשר קיים והעמיד אותנו והוא נח שממנו הושתת העולם הלא הוא היה נמנע ונחדל מלהיות אבוד עם בני דורו והנותרים מאנשי הדעת הזרה ההיא הלא שרפה האש והמה אנשי סדום וחברותיה וכאומר ואיך תחזיק בדעת הזרה ההיא הלא מגמול אנשי הדעת ההיא נראה ההשגחה כי כולם נאבדו ונח לבד ניצול וכל הנותרים מאנשי הדעת ההיא כלו מן העולם:

פסוק כא
הסכן נא. לזאת מעתה הרגל עצמך עם ה' להאמין בהשגחתו ותהא עמו בשלום ולא תתרעם עוד למולו:
בהם. בעבור הדברים האלה תבא אליך טובה:

פסוק כב
קח נא. מעתה קח בלבך התורה הנתונה מפיו כדרך המאמין בהשגחה:

פסוק כג
אם תשוב. כאשר תשוב להי' תחזור ותבנה ממה שהיית נהרס:
תרחק. אך תרחיק מאהליך עולה שלא תהיה כטובל ושרץ בידו:

פסוק כד
ושית. ר"ל המקום יהיה לך לחוזק כאלו שמת לך מבצר בנוי על עפר הארץ החזקה יותר מהעשוי ממעל בגובה:
ובצור וגו'. ר"ל יתקיים עושרך כאלו שמת זהב אופיר בצור חזק אשר בעמקים אשר יתקיים מפאת מקומו ומפאת עצמו כי זהב אופיר הוא החזק שבזהבים:

פסוק כה
והיה שדי בצריך. המקום יהיה מבצריך וכסף תהיה עפות ופורחות לך ר"ל יתרבו בכל עת:

פסוק כו
כי אז. כשתשוב להי' אז תתענג בטובה על משענת ה' ר"ל הוא יענג נפשך:
ותשא. תוכל לישא פניך אל ה' לשאול צרכיך כי תהיה בטוח שימלא שאלתך:

פסוק כז
תעתיר. אתה תעתיר אליו והוא ישמע לך:
ונדריך תשלם. דרך השואלים צרכיהם מאת המקום לנדור נדרים על תנאי כמ"ש אם יהיה אלהים עמדי וגו' (בראשית כ"ח:כ') ולזה אמר הנה תשלם נדריך כי ימולא משאלותיך:

פסוק כח
ותגזר אומר. ר"ל כשתחליט בדעתך לעשות דבר מה אז המקום יקיים לך הדבר ההוא:
נגה אור. תזריח אור ההצלחה:

פסוק כט
כי השפילו. אם תראה אנשים אשר הושפלו עד עפר תוכל לומר בהבטחה שיבא להם גדולה ורוממות כי המקום ישלים מאמריך:
ושח. מי שעיניו כפופות בעבור הצרות יושיע המקום בתפלתך:

פסוק ל
ימלט אי נקי. המקום ימלט מהצרה את מי אשר אין נקי מעון והמלטתו תהיה בעבור נקיית כפיך כי זכותך תגן עליו (העולה מהמענה ההיא אשר ישיב לאיוב לומר מה תתרעם על אשר לא ישיב לך כי הלא בין תצדק בין תרשיע מה לו בזה ולמה א"כ ישיב לך לבל תרשיע אף יצדיק עליו דין המקום באמרו הנה כזאת וכזאת עשית ולאיש כמוך יחשב לרב כי הכל ילמדו ממך אף יתרעם עליו לומר אם אמנם כזאת עשית ותכחש לומר צדקתי כי תאחז בדעת אנשי דור המבול אשר כחשו בהשגחה והלא מגמול ענשם

והצלת נח ומהפיכת סדום וחברותיה אשר אחזו בדעת ההיא מהם יוכר ההשגחה ויחוה לו עצתו לשוב אל ה׳ להאמין בהשגחה ולשתוק מן התרעומות ואז ישגא אחריתו):

פרק כג

פסוק ב
גם היום. ר״ל אף עתה שהרביתי להתרעם ולספר התלאות במרד וסרוב עכ״ז עוד מכתי כבדה על אנחתי כי אין הצעקה בערך הצער:

פסוק ג
ידעתי. לדעת מקום האל לאשר אמצא אותו אז הייתי בא עד מכון שבתו:

פסוק ד
אערכה. הייתי מסדר לפניו משפט להשפט עמו והייתי ממלא פי בדברי ויכוח:

פסוק ה
אדעה. יודע הייתי מה ישיב לי כי אבין אמריו על הכל אחזור ואשיב לו:

פסוק ו
הברב כח. וכי יריב עמדי ברב כח בזולת שמירת המשפט הלא בודאי לא אך הוא ישים בי כפי הראוי בשמירת המשפט והוא מקרא קצר ויובן הדבר מאליו:

פסוק ז
שם וגו׳. שם במקום המשפט יתווכח עמי יושר מפעלי והן ידעתי שאצא זכאי ואהיה נמלט לנצח מן השופט אותי ביסורים:

פסוק ח
הן קדם אהלוך. אבל לא ידעתי איה מקום כבודו אם אלך לבקשו בפאת המזרח ואיננו ר״ל לא אמצאהו ואם אלך לבקשו בפאת המערב ולא אבין לו איו הוא:

פסוק ט
שמאל בעשותו. עם כי הוא עשה וברא גם פאת הצפון עכ״ז לא ראנו שם וכאלו עטף לכסות פאת הדרום ולא ראהו גם שם:

פסוק י
כי ידע. לזה הסתיר עצמו ממני כי יודע הוא הדרך אשר דרכתי בה והוא בחן מעשי ויצאתי נקי כזהב מבלי סיג עון:

פסוק יא
באשורו. רגלי אחזה במצעדיו ודרכיו שמרתי ולא הייתי נוטה מהם:

פסוק יב
מצות שפתיו. מוסב על מלת שמרתי שאמר במקרא שלפניו וכאלו אמר מצות שפתיו שמרתי ולא אסיר אותם מלבי ויותר מלחם חוקי צפנתי אמרי פיו ובעבור זה ימנע להתווכח עמדי:

פסוק יג
והוא באחד. ועם כי נגלה לפניו יושר דרכי עכ"ז הוא בדעת אחת ולא יאבה להסיר מעלי היסורים ומי יוכל להשיב אותו מחפצו וכאשר יתאוה נפשו כן יעשה בין במשפט בין בזולת המשפט:

פסוק יד
כי ישלים. הן ידעתי כי ישלים בי כל היסורים כפי החוק אשר גזר עלי ולא יסירם ממני בעבור כושר דרכי:
וכהנה. כמו הדברים אשר עושה עמדי כן יש עמו רבות ענינים כאלה אשר יעשה לבני אדם:

פסוק טו
על כן. בראותי שאינו חוזר מחוק גזרתו אבהל מפניו וכאשר אתבונן מעשיו אפחד ממנו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק טז
ואל הרך לבי. נוסף על היסורים הביא האל עוד מורך בלבי להיות מתפחד ביותר:
ושדי הבהילני. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יז
כי לא נצמתי. והסבה היא כי מעולם כשהיה חשך ואבדון בעולם לא נכרתי אני מפני החשך כי לא היתה עלי וכשהיה אופל בעולם היה ה' מכסה את האופל מפני ולא ראיתיו ועל כי לא הורגלתי בצער ולא ראיתיו מימי לזה עתה בבוא עלי צרות שונות בא בלבי מורך רב ובהלה רבה:

פרק כד

פסוק א
מדוע. עתה החל לקבול ולהתלונן על טובת הרשעים ועל כי שגה בדעתו לומר שהכל תלוי במערכת השמים אשר שפטו בעת ההריון והלידה לזה אמר מדוע לא יהיו הוראות העתים ההם נצפנים ונסתרים ונכנעים לפני המקום כי מהראוי היה שכולם יחד יתחבאו

מפניו ולא ימרו פיו כי הלא כל יודעי המקום מן החכמים והנביאים לא הגבילו לו זמן לומד שהוא מחודש עם העולם כי כולם פה אחד יאמרו שהוא קדום לעולם מבלי תכלית והוא המסדר מערכת השמים ומדוע א"כ לא ימשול בהם להיות נצפנים מפניו ונכנעים לו לבל יהיה מה שמורים בעתים ההם:

פסוק ב

גבולות ישיגו. והן ראינו אנשי רשע יסיגו גבולות רעיהם כי יכניסו גדרם אל גבול רעיהם להרחיב גבולם וגוזלים מרעיהם שדיהם ועוד יגזלו עדר ורועים בהשדה הגזולה והנה עשו רעה כפולה:

פסוק ג

חמור. גוזלים חמור היתומים וינהגו לעצמן בפרסום רב ומן האלמנה משכנו שורה כי יעלילו עליה לומר שהיא חייבת להם ולא כן הוא:

פסוק ד

יטו. מטים את האביונים מן הדרך כי יראים מהם לבל יפגשום ונוטים ללכת בתוהו לא דרך:

יחד. כל העניים כאחד נחבאו במקום נסתר ליראתם מהם:

פסוק ה

הן פראים. הנה הם כמו הפראים אשר במדבר כי כ"כ יצאו המדברה בעבור פעלם אשר המה משחרים שמה לטרוף טרף להרוג אנשים:

ערבה לו. מוציא לעצמו מן הערבה מאכל נעריו כי גוזל כל העובר בה וממנו פרנסת אנשי ביתו:

פסוק ו

בשדה. בכל שדה אשר ימצאו קוצרים יבולו ואם אינה שלהם אבל כרמו של רשע עם כי נח יותר לתלוש ענפי כרם מלקצור יבול שדה מ"מ יאחרו מלקחת מה ממנו עד אשר לא ימצאו ממקום אחר כי אוהבים הם את הרשע ולא ימהרו לקחת את שלו:

פסוק ז

ערום ילינו. גוזלים המלבוש והנגזל לרוב עניו יתמיד כן ערום מבלי לבוש ואין לו במה לכסות עצמו בעת הקור:

פסוק ח

מזרם הרים. על כי העשוקים ההם ילכו אל בין ההרים להסתר שם מפני הרוח נעשו שם רטובים מזרם המים היורד מן ההרים:

ומבלי מחסה. בעבור שאין להם לבוש לחסות בו מפני הצנה חבקו את הצור להגין עליהם מתוקף הקור:

פסוק ט

יגזלו משוד יתום. הוא כמו הפוך משוד יגזלו יתום, ור"ל מרוב השדידה אשר הורגלו בה יגזלו גם את היתום:

ועל עני. המלבוש שעל העני יקחו למשכון כי מעלילים עליו לומר שהוא חייב להם ולא כן הוא:

פסוק י

ערום הלכו. גוזלים המלבוש ועוזבים אותו ללכת ערום מבלי לבוש:

ורעבים. מוסב על מלת הלכו לומר העניים נושאי עומר השכחה יעזבו ללכת רעבים כי יגזלו עומרם ואין להם מה לאכול:

פסוק יא

בין שורותם. עם כי נמשך היצהר בין שורות בית הבד ועם כי דרכו אנשים את הענבים להוציא היין לרדת ולזוב ביקבים עכ"ז המה צמאים כי הרשעים ההם גזלו שמנם ויינם ואינם מוצאים לשתות:

פסוק יב

מעיר. מן העיר יאנחו אנשים מגודל חמסם ובשדה תשוע כל נפש מהחללים אשר רצחו:

ואלוה וגו'. כאומר ואיך א"כ תאמרו כל מעשה אלוה המה במשפט ולא ישים דבר תפלה שאין לו טעם ומדוע יאריך אף לרשע כזה אשר יאבד הרבה מן האנשים בחרב וברעב הלא מוטב לאבד נפש אחת להעמיד כל הנפשות האלה:

פסוק יג

המה. הרשעים ההמה היו בין שאר המורדים באור ודומים להם והם האנשים אשר יתגבר בם חולי השחורה אשר ימאסו לשבת במקום האור כ"א בחשך ישבו וכן הרשעים האלה ימאסו באור היום כי טוב להם חשכת הלילה כי אז יעשו מעשיהם ולא יראום מי:

לא הכירו דרכיו. אינם מכירים דרכי האור ולא ישבו בנתיבותיו כי לא יכלו לעשות מאומה באור היום:

פסוק יד

לאור. בעבור אור היום המונע חפציו יקום הרוצח השכם עד לא יאיר ויקטול עני ואביון אשר ישכימו לצאת למלאכתן:

ובלילה. בעצם הלילה יהיה גנב לגנוב בחשכת הלילה:

פסוק טו
ועין נואף. הרי הוא כעין נואף אשר גם היא תמרוד באור היום כי תשמור ותצפה את הנשף כי תחשב לומר אז לא תראני עין אדם כי חשכת הלילה ישים לי הסתר פנים לבל יראני מי:

פסוק טז
חתר. וכן הוא יצפה על הנשף כי בחשכת הלילה חותר הוא את הבתים לכנוס בהן דרך החתירה לגנוב מה בבית וביומם סגרו א"ע לבל יהיו נראים לבני אדם למען לא יכירום מי ולא ידעו א"כ אור היום כי לא יראו החוצה:

פסוק יז
כי יחדיו. הגנב והנואף יחדיו זה כזה יחשב למו הבוקר צלמות ומאד ימאסו בו:
כי יכיר. כאשר יאיר היום ויכיר איש את רעהו הוא להם בלהות צלמות:

פסוק יח
קל הוא. כאשר יברח בהאיר היום הוא קל מאד לשחות ולשוט ע"פ המים כי ירא ללכת בארץ פן יפגעו בו הרודפים ולזה ישוט ע"פ המים מקום שאין אנשים הולכים שם:
תקולל. החלקה אשר ילכו עליה בארץ היא מקוללת מאוד לפי שלא ילכו במקום אשר יעבד ויזרע כ"א במקום ציה ושממה שאין אנשים מצויים שם אף לא יפנה ללכת דרך כרמים כי יפחד מן האנשים המצויים בכרמים וכאומר והנה יפחדו מאנשים ולא יראו מה':

פסוק יט
ציה גם חום. והנה בבוא עת פקודתם ימותו במיתה קלה ומהר כמו שהיובש עם צרוף החום גוזלים ומאבדים בקלות ומהר את המים הנוזלים מהשלג כן השאול מאבד מהר את האנשים אשר חטאו ולא סבלו מכאוב החולי:

פסוק כ
ישכחהו וגו'. מעט יחלה ובמותו ישכחהו רחם אמו ר"ל אף אחר אשר נולד ברחמה תשכח בו הואיל ומעט חלה ולא הרבתה לבקרו ומעט נשאר בזכרונה:
מתקו רמה. מתוק הוא לפי הרמה כי משמן בשרו לא ירזה כי ימות בריא ושמן ויומתק בשרו לרמה:
עוד לא יזכר. לא יהיה נזכר בפי הבריות לזמן מרובה כי הואיל ולא סבל מכאוב החלי אין מה לספר ממנו:

ותשבר כעץ עולה. האיש עולה נשבר בקלות רב כשבירת העץ אשר תמהר להשבר מן הברזל וכדומה אשר ירבו להתעקם הנה והנה טרם ישבר:

פסוק כא

רועה עקרה. עם כי הרבה להרשיע עד כי היה מרצץ גם את העקרה עם כי לא ילדה ואין לה מי מחזיק בידה ואף האלמנה ירצץ עד כי אין לה מי ייטיב לה ונפשה מרה לה מאוד עכ"ז לא חמל עליה והיה א"כ מהראוי שיקבל גמולו:

פסוק כב

ומשך. אבל לא כן היה כי המקום משך את כ"א מן האבירים ההם אל הקבר בעודו בכוחו כי לא נחלש במכאוב החולי:

יקום. עודו קם על רגליו בריא וחזק ופתאום קרבה נפשו למות עד לא יאמין בעצמו שישאר חי ולא סבל כלל מכאובי החולי:

פסוק כג

יתן לו לבטח. וכל ימי חייו יתן לו המקום לשבת בטח והוא נשען ממנו לבל ימוט וכאלו ישגיח בעיניו על דרכי הרשעים ההם לבל יכשלו כאדם המסתכל בדרכי אוהב ומזרזו להזהר:

פסוק כד

רומו מעט. כאומר אם אמנם שכן ראוי הוא שירומו במעלה ובכבוד למען יכפל צערם כאשר יפלו בשפל המצב אבל ראוי היה שירומו רק מעט מן הזמן וילך לו הכבוד ואיננו ומיד ישובו להיות שפילים ונבזים וכ"כ פעמים רבות וכמו כל דבר אשר ידלג ויקפץ שפעם הוא למעלה באויר ופעם למטה בארץ ומעט זמן יתעכב למעלה ויותר מזה ינוח למטה בארץ:

וכראש וגו'. ובבוא עתו ראוי היה להיות מיוסר במכאוב זמן רב כמו קנה השבולת הנפרך מאליו מעט מעט עד כי נפרך הכל כן היה ראוי להאריך זמן חליו עד כי ימות ממנה ומוסב על ראשית אמריו לומר כן היה ראוי להרשעים האלה אולם התמדת השלוה וקלות המיתה בא להם מצד מערכת השמים אשר שפטו כן בעת ההריון והלידה ומדוע משדי לא נצפנו העתים למה לא יבטל הוראתם אשר יורו בהעתים ההם בכדי שיקבלו גמולם משלם:

פסוק כה

ואם לא. ואם תאמרו אין הדבר כן איה פה האיש ומי הוא זה אשר יכזב אותי לומר שלא נמצא מרבית טובה ושלוה לאנשים כאלה וישים את אמרי תלונתי לאין וכאומר

הלא א"א לכחש דבר המפורסם והמצוי (העולה מהמענה ההיא כי יכחיש דברי אליפז לומר שאין האמת אתו כי אחז בדרכי המקום ובמשפט עשה מה שעשה אף יתרעם על מה יאריך המקום אפו ולא יאבד את הרשעים המאבדים נפשות הרבה היתכן שיחוס עליהן ולא על הנפשות הנאבדים על ידיהם והנה מלבד ההצלחה שיש לרשעים בחייהם לא נפרדה מהם במותם כי ימותו בקלות ומהר מבלי מכאוב חולי וכ"ש הוא בעבור כי כן שפט המערכה בעת ההריון והלידה ויתלונן א"כ מדוע לא ישדד המקום הוראת המערכה הלא הוא סדרה):

פרק כה

פסוק ב

המשל ופחד עמו. גודל הממשלה ומרבית הפחד אשר עם ה' כ"א מהם עושה שלום במערכות השמים לשלא יתנגדו זה לזה בפעולת עולם השפל ולבל ישנו את תפקידם ר"ל לא כשתאמר אתה שאין מערכות השמים נכנעים למקום כי הן יכנעו מפניו אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש:

פסוק ג

היש מספר. וכי יש מספר לגדודיו הם מלאכי מרום אשר יורה על גודל ממשלתו ולזה ייראו יראת הרוממות:

ועל מי וגו'. על מי מן צבא מערכות השמים לא יעמוד אור השפעתו ולזה יפחדו לבל ימנע מקום השפעתו:

פסוק ד

ומה יצדק. כאומר ואם תשיב לומר א"כ מדוע לא ישדד המערכה לשלם גמול הצדיק כי מהו האדם להיות צדיק עם האל הלא לגודל שפלות האדם ורוממות האל אף המעט מן המרי תחשב לרב ואיה א"כ צדקתו:

ומה יזכה וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ה

הן עד ירח. הנה העביר והסיר אור הירח לבל תאיר כשעור האורה אשר שם בה כשבראה והוא על שקנאה בשמש ואמרה א"א לשני מלכים וכו' ואם כי היה מעט מן המרי ומעלתם הלא גדלה מ"מ כמוה כאין מול המקום ואף המעט תחשב לרב:

כוכבים. כל הכוכבים כולם עם רוב זהרם אינם זכים בעיניו וכמוהם כאין למולו:

פסוק ו

אף כי. וכ"ש האדם אשר הרמה תאכלנו הבזוי מאד מול המקום איך לא יחשב ממנו מעט מן המרי לרב ואיה א"כ צדקתו:

ובן אדם תולעה. כפל הדבר במ"ש (העולה מהמענה ההיא כי יאמר הן באמת יכנעו למקום מערכות השמים אם מיראת הרוממות אם מפחד העונש אבל אין לאדם גמול מה על המקום כי לגודל רוממות המקום ושפלות האדם אף מעט מן המרי יחשב לרב ואיה א"כ צדקתו):

פרק כו

פסוק ב

מה עזרת. מהו העזר אשר נתת בדבריך למי שאין בו כח מעצמו להבין אמיתת ההשגחה:

הושעת. מלת מה משמשת בשנים כאומר מה הושעת למי שאין בו עוז בזרועו להבין מאליו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ג

מה יעצת. מהו העצה שנתת למי שאין בו חכמה לדעת משכלו:

ותושיה. וכי הודעת חכמת אלהות בשעור מרובה וכפל הדבר רבות פעמים כדרך המהתל ומלעיג:

פסוק ד

את מי. אל מי הגדת דברים כאלה כאומר וכי ימצא מי שאינו יודעם מעצמו עד שיצטרך לדבריך:

ונשמת מי. נשיבת הרוח של מי יצאה ממך ר"ל ממי שמעת הדברים האלה ובדרך לעג אמר:

פסוק ה

הרפאים. כאומר ואם באת לספר מרוממות האל הנה יותר מזה ידעתי ואספר גם אני ואומר הנה הגיהנם מקום המתים אשר יש בה חללים רבים והם שבעה מדורי גיהנם והוא מתחת המים והשוכנים בהם כי פתח אחד יש לגיהנם בים:

פסוק ו

ערום וגו'. ועם כי הוא בעומק הארץ מתחת למים עכ"ז יודע המקום כל בה כאלו היתה ערום מבלי מכסה:

פסוק ז
נוטה צפון. ר"ל רקע הארץ על תוהו כי אין שם דבר מחזיקו ועל כי עיקר הישוב הוא בפאת הצפון לז"א נוטה צפון וגו':
על בלימה. על דבר שאין בו ממש כי כל העמדת כדור הארצי לבל יתקרב לפאה מן הפאות הוא בעבור כי כל חלקי היסוד משתוקק ליסודו והרי כל כדור הארצי נשען על נקודת המרכז היא אמצעית הכדור נקודה שאינה מתחלקת:

פסוק ח
צורר. קושר מי המטר בהעבים להיות אצור בו ולהוריד טפות טפות לבד ומעולם לא נבקע הענן תחת המים עד אשר ישפכם בבת אחת:

פסוק ט
מאחז פני כסה. השמים נקרא כסא כמ"ש השמים כסאי (ישעיהו ס"ו:א') ואמר הנה האויר אשר על פני רקיע השמים מעבה עד שיהיה ראוי לאחוז בו ובזה פירש על הרקיע את ענננו כי בזה האופן יהיה הוייות הענן כי יתעבה האויר:

פסוק י
חוק חג. עשה חוק הקפת החול על פני מי הים ובל יעברנה עד אשר תכלה האור עם החושך ר"ל לעולם עד שתחרב כל העולם כלו:

פסוק יא
עמודי שמים. הארץ תקרא עמודי השמים כי היא מרכז להם וכאילו מעמידה והושאל מדבר גשמי אשר המרכז להם העיקר והיסוד ואמר הנה לפעמים ירעדו מקומות הארץ וינועו ממקומם וכאשר יגער בהם המקום ינוחו במקומם כאדם המתמה מגערת המאיים עליו ועומד על עמדו:

פסוק יב
בכחו. ברב כחו בקע הים ובתבונתו הכה בו את מצרים כי סכל דעתם ומשכם אל הים להכותם נפש:

פסוק יג
ברוחו. ברוח פיו איהל את השמים על הארץ וידו בראה את הלויתן הדומה לנחש ומבריח את הים מן הקצה אל הקצה:

פסוק יד
הן אלה. הדברים האלה המה מקצת דרכיו ומה מאד דבר מעט אשר נשמט בו ר"ל הן לא ידענו ולא שמענו כ"א מעט מדרכיו לא כולם אף לא חלק גדול מהם:

ורעם. אף גבורותיו הנשמעים לכל כקול רעם מי יוכל להתבונן לדעת מצפוני הנפלאות אשר בהם ואף כי הנעשים בשמים ממעל ומתחת לארץ אשר לא ידעם אנוש וכאומר הנה השמעתיך יותר מאשר השמעת ועדיין לא הגעתי לחלק גדול מנפלאות ה' (העולה מהמענה ההיא כי ילעוג על בלדד שאמר דברים הידועים לכל ומיעט לספר מנפלאות ה' וסיפר הוא יותר ממנו ואמר שעכ"ז עדיין לא הגיע אף הוא לחלק גדול מנפלאות ה' ולא חש להשיב יותר כי במרבית הלעג כאלו אמר לו מה בכך שלפי רוממות המקום ושפלות האדם יחשב המעט מן המרי לרב הלא כ"ש הוא שמרבית המרי מן הרשע יחשב לרב ומה זה לא ישלם לו גמול):

פרק כז

פסוק א

ויוסף איוב. בראותו כי אין מי יענה לו על אמריו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא נתיב לא ידעו עיט וגו' וכדומה:

פסוק ב

חי אל. הריני נשבע חי אל אשר הסיר משפט גמול מעשי במה שמסר הכל ביד מערכת השמים:

ושדי. מוסב על חי לומר חי שדי אשר המר לנפשי והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ג

כי כל עוד. אשר כל זמן שתהיה נשמתי בי ורוח חיים מאלוה יהיה באפי:

פסוק ד

אם תדברנה. מוסב למעלה לומר עונש שבועה יהיה עלי אשר כל ימי חיי אם תדברנה שפתי עולה להתלונן בחנם או אם לשוני ידבר רמיה להצדיק עלי את הדין מן השפה ולחוץ, עם כי לבי לא כן יחשוב כאומר לא אצעק בחנם ולא אודה ברמיה:

פסוק ה

חלילה לי. חולין וגנאי הוא לי אם אומר ברמיה שאתם צדיקים בדבריכם והדין עמכם כי הן הרשעתי כי הואיל ולבבי לא כן יחשוב לא אדבר רמיה כי עד אמות לא אסיר תומתי ממני לדבר רמיה בפה ולא בלב:

פסוק ו

בצדקתי. כי הנה הצדק אשר עשיתי מעולם לא עשיתיו בדרך עראי כי החזקתי בה בחוזק רב ולא נתתי לה רפיון ומימי לא נטה לבבי ממנה:

פסוק ז
יהי כרשע. מדת הרשע והעול רעים המה בעיני עד שאני מקלל אויבי והקם עלי לרעה שהוא יהיה רשע ועול כי כ"כ הדבר רע בעיני עד שתחשב לקללה:

פסוק ח
כי מה תקות. כאומר אף לדעתי שהכל מסור ביד מערכת השמים והיה כצדיק כרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי מה יהיה תקות רשע אשר יגזול אנשים כאשר יסיר אלוה את נפשו ממנו כי הצדיק יקוה אל תענוג הנפשי אבל הרשע אל מה יקוה:

פסוק ט
הצעקתו. ואם לתקות תענוגי הגוף וכי כשיבוא עליו צרה ישמע אל צעקתו למלטו ממנה כאומר וכי בעבור רשעו ישדד ה' את המערכה אשר לא יעשה אף בעבור הצדיק ונקי:

פסוק י
אם על שדי יתענג. וכי ישען על ה' לענגו בטובה וכי יבטח לקרוא לה' בעת הצורך כאומר הלא אף תפלת הצדיק אינה נשמעת אף כי רשע וחוטא:

פסוק יא
אורה אתכם. כאומר אין דברי להסית אנשים לבחור ברשע רק אני מלמד אתכם הנהגה אשר היא ביד האל ולא אחדל מלדבר מה אשר עם שדי לבל יתלו העול במקום בגמול הצדיק והרשע כי הכל בא מצד המערכה אבל עכ"ז מהראוי לבחור בצדק בעבור תענוג הנפשי:

פסוק יב
הן אתם וגו'. כאומר הלא גם אבדן הרשעים הוא מפורסם ומצוי עד שאתם כולכם ראיתם ובודאי לא אכחיש המוחש ולמה זה א"כ תדברו הבל בחנם לחשוב שבוחר אני ברשע:

פסוק יג
זה חלק. ר"ל זה חלק הרשע האמור למטה אשר ראיתם הלא גם היא שמורה עם אל להביא עליו באמצעות המערכה כאשר שמורה להביא על הצדיק ועם כי הרשע מעותד לאבדן הנפש בעולם הנצחי עכ"ז עודו בחייו מקרה אחד לו ולצדיק כי לא ינצל גם הוא מסבות המערכה:
ונחלת. זהו האמור למטה היא נחלת עריצים המתחזקים לקחת לא להם אשר יקחו משדי באמצעות המערכה כאשר יקחו הצדיקים והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יד
אם ירבו. אף אם ירבו בני הרשע לפעמים לא ישמח בהם כי יהיו נתונים אל החרב ואף אם יתרבו צאצאיו הם בני בנים הנה לפעמים לא ישבעו לחם:

פסוק טו
שרידיו. הנשארים מחרב הנה לפעמים יקברו גם היום בעת בוא עליו המות ולזה לא תבכינה אלמנותיו עליהם לבל ישבר לבו וכמ"ש רז"ל חולה שמת לו מת אין בוכין לפניו שלא ישבר לבו:

פסוק טז
אם יצבור. אף אם יצבור כסף רב כעפר ויכין מלבוש מרובה כחומר:

פסוק יז
יכין. לפעמים הוא לבד המכין אבל הכל בא ליד הצדיק וילבש הוא וכספו בא ליד הנקי ויחלק לאשר ישר בעיניו וכאומר הואיל ופעם יקרה שהצדיק יצלח יותר מהרשע א"כ למה יבחר מי בדרך הרשע:

פסוק יח
בנה כעש ביתו. ר"ל פעמים יהרס ביתו בקלות כבית העש וכסוכה אשר עשה שומר הכרם לשבת בו:

פסוק יט
עשיר ישכב. לפעמים כאשר ישכב חולה על מטתו יהיה עדיין עשיר ולא ימות בעשרו עוד עיניו פקוחים ולא מת לשחת ואבד העושר ואין לו כי מעת נפל למטה נשבר חזקו ויבושו כל אשר לו:

פסוק כ
תשיגהו. לפעמים תשיג אותו בהלות תכופות זה אחר זה כשטף מים אשר לא יפסק:
לילה. מרוב הבהלה לא ישב בביתו עד אור היום כי בעוד לילה ינוס לנפשו כאלו רוח סופה גנבו בלילה מתוך הבית:

פסוק כא
ישאהו. וכאלו רוח הקדים ישאהו למרחוק והולך הוא במקום שהוא שם ולא ישוב עוד לביתו:
וישערהו. כאלו רוח סערה יעקרו ממקומו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק כב
וישלך. זה שבידו להשליך הוא ישלך עליו הרבה מן הצרות ולא יחמול עליו וכל עשרו וטובו יברח מידו:

פסוק כג
ישפוק. מי אשר ידעו לפנים יכה כפיו זה בזה על מפלתו כדרך הרואה באבדן דבר גדול:
וישרוק. על שברו ישרוק כ"א מאנשי מקומו אשר ראו בהצלחתו וגם השריקה הוא מדרך הרואה באבדן דבר חשוב וחוזר הוא על ראשית אמריו לומר אם אמנם שגם הרשע מעותד למקרי הזמן כמו הצדיק למה יבחר מי ברשע הלא נוסף עליו הצדיק כי יתענג בתענוג הנפשי ולא כן הרשע:

פרק כח

פסוק א
כי יש לכסף מוצא. הוסיף לאמת דבריו שאף אם מקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז יש לאחוז בצדק כי הנה לכסף יש מקום מוצא וכ"כ יש מקום לזהב אשר הוא נצוק משם והמה מקומות מן האדמה:

פסוק ב
ברזל. אף הברזל יש לו מקום מוצא מן העפר אשר יוקח משם ויש אבן אשר יצוק נחושת א"כ נראה לעין מקום מוצאם וחזר ונראה עת יפסקו כי יש תכלית להם כי לא לעולם ימצאו הכסף והזהב וגו' במקום אחד:

פסוק ג
קץ שם לחשך. אף לחשך שם קץ מתי תכלה כי בהאיר היום תכלה החשך ור"ל לכל דבר יש תכלית בין לטוב בין לרע:
ולכל תכלית. המקום ב"ה חוקר לדעת תכלית כל דבר מתי יהיה עם כי אנחנו לא נדע עת תכלית כל דבר:
אבן אופל. וכן חוקר לדעת מתי תכלה יסוד האופל וצלמות והוא כדור הארצי:

פסוק ד
פרץ נחל. הנה פעמים יפרץ הנחל גדרו לנטות מעם המקום אשר היה נגר ונשפך:
הנשכחים. אשר נשכחים המה מעתה מן רגלי האנשים אשר היו רגילים לשאוב ממימיו כי מעתה לא ילכו עוד אל המקום ההוא כי המים דלו והורמו מאנשיו ונעו ללכת מהם ובאו א"כ המים ההם עד תכליתם כי נאבדו מן המקום ההוא:

פסוק ה
ארץ. הנה ארץ שמנה אשר יצא ממנה לחם רב בבוא עת תכליתה נהפך מקומה ותהיה יבשה כמו שרופה באש:

פסוק ו
מקום. הנה המקום אשר אבניה הגדלים בה המה ספירים ושם העפרות אשר יוקח מהם הזהב:

פסוק ז
נתיב. בבוא עתה תהיה שממה להיות נתיב אשר לא ידעו עיט ולא ראתהו עין איה כי לא יבואו שמה מגודל השממון והוא מדרך גוזמא והפלגה:

פסוק ח
לא הדריכהו. לא עברו דרך בו בני גאוה הם פריצי החיות אף לא עבר עליו שחל לגודל השממון:

פסוק ט
בחלמיש. בבוא קץ הסלעים החזקים הגדלים בהרים אז ישלח המקום את ידו בהם ומהפך את ההרים מן השורש בסבת הרוח הנסגר בבטן הארץ:

פסוק י
בצורות. בבוא סוף הצורים בקע במקומם יאורים עד כי יכסו הצורים:
וכל יקר. כל הדברים היקרים אשר בעולם הנה עין המקום ראתה מהיכן יצאו ומתי יכלו כאומר עם כי אנחנו לא נדע הכל אבל ידועים הם למקום:

פסוק יא
מבכי נהרות. בבוא תכלית הנהרות יסגור ויכלא עומק מימיהם לבל יהיו נובעים ומושכים כמאז ובבוא קץ הארץ היבשה אז יצא לאור המעין הנעלם מעין האדם וירבה מימיו עד כי יכסה פני האדמה וכאומר הואיל ויש קץ ותכלית לכל הדברים הגופניים לא יחשבו א"כ הצלחתם למאומה:

פסוק יב
והחכמה. אבל הצלחת החכמה לא כן הוא כי מאיזה מקום היא נמצאת הלא אין לה מקום גופני המוצא אותה עד שנחשוב כאשר יכלה הדבר ההוא תכלה גם החכמה:
ואי זה. איה זה המקום המוציא הבינה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יג
לא ידע. ולזה אין לדעת ולהעריך מערכה כי כל חפצים לא ישוו בה הואיל והוא דבר המתקיימת לעד:
ולא תמצא. אינה נמצאת לקנותה בחלק מן הארץ אשר שם בעלי החיים והיא החלק הנגלה מן המים:

פסוק יד
תהום. אלו היה ביכולת האדם לרדת אל התהום לקנות שמה החכמה היה התהום משיב לומר לא בי היא החכמה ואם יפרוש מי אל הים הסובב את הישוב לקנותה שמה ישיב לאמר לא עמדי הוא והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר שאין להשיג עומק החכמה אף אם ישתדל הרבה לחזור אחריה אם לא יקנה מתחלה יראת ה' וכאשר יאמר למטה:

פסוק טו
לא יתן. אין מי יתן במחירה ובמקומה זהב סגור כי א"א לקנותה בזהב:
ולא ישקל. כפל הדבר במ"ש:

פסוק טז
לא תסולה. לא תשובח החכמה בכתם אופיר אף לא בשוהם יקר וחשוב אף לא בספיר ר"ל אין שבח להחכמה לומר עליה שהיא משובחת כאלה כי באמת חשובה עוד יותר ויותר:

פסוק יז
לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה זהב וזכוכית:
ותמורתה. מלת לא משמשת בשנים כאומר לא יהיה תמורתה וחלופה כלי פז כי רחוק שווים משויה:

פסוק יח
לא יזכר. חשיבות האבנים ההם לא יזכר מול חשיבות החכמה כי כמוהם כאין מול החכמה:
ומשך חכמה. משיכת החכמה ר"ל ההשתדלות בה והעיון להוציאה מכח אל הפועל יקרה היא מפנינים:

פסוק יט
לא יערכנה. לא יהיה נערך אליה אבן פטדה הבא מארץ כוש:
לא תסולה. אין שבח לה לומר שהיא ככתם מזהב טהור וכפל הדבר פעמים רבות כדרך המליצה ולגודל החשיבות:

פסוק כ
והחכמה. כאומר הואיל והחכמה חשובה כ"כ נחקור נא לדעת איזה דבר יהיה התחלה והצעה אל הגעת החכמה ואיה זה המקום שתגיע לנו הבינה ממנו:

פסוק כא
ונעלמה. אבל היא נעלמה מעיני כל חי ונסתרה היא מעוף השמים עם כי יגביהו לעוף אל השמים מקור החכמה והוא ענין מליצה:

פסוק כב
אבדון ומות. הקדמונים אנשי אבדון ומות ר"ל המתים שכבר מתו הם אמרו הנה באזנינו שמענו גודל שמעה ופרסום שבחה ואין להשיג נתיבות ביתה ליוקר מציאותה:

פסוק כג
אלהים. אך אלהים הוא הבין הדרך ההולך אליה והוא יודע מקום תחנותה:

פסוק כד
כי הוא וגו'. כי המקום יביט לקצות הארץ ורואה כל מה אשר תחת השמים להשפיע על כולם באמצעית מערכות השמים:

פסוק כה
לעשות לרוח משקל. לשלוח את הרוח במשקל לכל מקום כפי הצורך:
תכן במדה. לתת בכל מקום לפי רוב ההרים ויבשות האדמה:

פסוק כו
בעשותו. בעת הבריאה כשעשה למטר חוק קבוע מתי ירד ואיך ירד ע"פ האדמה וכשעשה דרך לענין וקולות הרעמים באיזה דרך יהלכו:

פסוק כז
אז. בעת עשותו כל אלה אז ראה את החכמה והשתמש בה ושמה אותה בספר למען תתקיים לעד והכינה בסדר היותר נכון וגם חקרה לדעת כל מצפוניה והוא ענין מליצה וחוזר למעלה לומר לזה הבין אלהים דרכה כי השתמש בה מאז:

פסוק כח
ויאמר לאדם. ר"ל הואיל וכן חכמת האדם יספיק להשיג עומק מסתרי החכמה הרי הוא כאלו אמר ה' אל האדם הנה יראת ה' הוא המבוא אל החכמה והסרת מן הרע היא העצה אל הבינה ר"ל ע"י יראת ה' תשיג דברים נעלמים אשר אין להשיג ע"פ הטבע כי אז יתן ה' חכמה בלבו וכ"ז חוזר על ראשית אמריו שאמר כי יש לכסף מוצא וגו' לומר הלא החכמה טובה מכל החפצים וא"כ לקנותה מבלי יראת ה' ולזה אף אם מקרה

אחת לצדיק ולרשע יש לאחוז בצדק וביראת ה' להשיג מצפוני החכמה החשובה ביותר (העולה מהדברים ההמה כי ירבה אמרים לומר שלא יודע לחבריו שחטא כי לא ידבר רמיה הואיל ויודע בעצמו שלא כן הוא ואף כי יחשוב שמקרה אחד לצדיק ולרשע עכ"ז אין לבחור ברשע כי הלא גם הרשע מעותד הוא למקרי הזמן ויתרון לצדיק ממנו כי יתענג בתענוג הנפשי ויוסיף לאמת דבריו באמרו הלא כל קנייני העולם סופם כלים ואינם וקנין החכמה עומדת לעד א"כ טובה היא מכל הקניינים ואין להשיגה מבלי יראת המקום וא"כ מי יבחר ברשע לאבד החכמה היפה):

פרק כט

פסוק א

ויוסף. בראותו כי עד כה אין מי יענה לו הוסיף עוד להרים קול בדברי משל ואמר דבריו והמשל הוא בהלו נרו וגו' ורבים כמוהו:

פסוק ב

מי יתנני. מי יתן אותי להיות עתה כמו שהייתי בהחדשים הקודמים כמו הימים אשר שמרני אלוהי:

פסוק ג

בהלו נרו. כשזרחה אור השפעתו על ראשי וכשהיה חשך בעולם הלכתי אני לאור הנשפע עלי מאת המקום:

פסוק ד

כאשר. מוסב על מי יתנני לומר מי יתן אותי להיות כאשר הייתי בימי קדמותי בעת התאספו כולם אל אהלי להמתיק סוד בדבר מצות אלוה:

פסוק ה

בעוד. בעת היה עוד שדי עמדי להטיב לי ונערי היו סביבותי לשמש אותי:

פסוק ו

ברחוץ. בעת רחצו מקומות מהלכי בחמאה והוא מדרך גוזמא והפלגה ולומר כ"כ גדולה השפע עד כי היה החמאה נשפך בארץ ואין מי מאסף כי בוז יבוזו לו מרוב כל:

וצור. הצור אשר היה עמדי היה יוצק ושופך נחלי שמן והוא משל על מרבית השפע וגודל ההצלחה:

פסוק ז
בצאתי. בעת יצאתי אל השער אצל העיר לשבת במושב הזקנים שדרכם לשבת בשער העיר כמ"ש אל זקני העיר השערה (דברים כ"ב:ט"ו):
ברחוב. בעת הכנתי מושבי ברחוב העיר:

פסוק ח
ראוני. כאשר ראו אותי הנערים אז נחבאו לבשתם להתראות לפני:
קמו עמדו. קמו מפני ונשארה עומדים ולא מלאה לבם לשבת עמדי:

פסוק ט
עצרו. מנעו בדברים ולא השלימו אמריהם בעבור בואו וסתמו פיהם בכפם ולא דברו עוד:

פסוק י
נחבאו. נסתרה קולם ולא היה נשמע וכאלו דבקה לשונם אל חכם לבל יוכלו לדבר:

פסוק יא
כי אוזן. וכל זה בא לי בעבור יושר דרכי כי האוזן אשר שמעה כשרון מפעלי היתה משבחת אותי והעין אשר ראתה מיטב דרכי היתה מעידה על צדקתי:

פסוק יב
כי אמלט. כי דרכי היה אשר אמלט בכל עת את העני מצעקתו אשר יצעק מפני נוגשיו ואף את היתום ואף את כל מי שאין לו עוזר שחלפה עזרתו מקושי המזל את כולם הייתי ממלט:

פסוק יג
ברכת אובד. באה עלי ברכת האיש האובד בעניו כי חננתיו והוא ברך אותו:
ארנן. העמדתי ברינה ושמחה כי הטבתי חסדי עמה:

פסוק יד
צדק לבשתי. מרבה הייתי בצדק עד כי הייתי מעוטף בה:
וילבשני. הצדק עצמה באה אלי להלביש אותי ר"ל כ"כ הייתי רגיל בצדק עד שבכל עת באו אלי עניים מרודים לחננם כי כן דרך העניים לחלות פני איש מתן:
כמעיל. כמו המעיל שהוא לבוש העליון וכמו המצנפת הנתונה על הראש ממעל אשר בעבור זה מדרכם להיות זכים ונקיים כן היתה משפטי זכה ונקיה מבלי הטיה מה:

פסוק טו
עינים וגו'. ר"ל מי שהיה עור או פסח ולא היה יכול לעשות צרכיו בעבור זה אני הייתי עושה לו והרי הוא כאלו הייתי לו לעינים ורגלים:

פסוק טז
אב אנכי. הייתי לאביונים כאב להושיעם מכף חומסיהם:
וריב וגו'. כאשר לא ידעתי אמיתת דבר הריב הייתי חוקר לדעתם:

פסוק יז
ואשברה. שברתי שיני העול אשר יאכל בהם את האביונים והוצאתי את הטרף מבין שיניו ר"ל התשתי כחם והוצאתי את הגזלה מתחת ידם:

פסוק יח
ואומר. בעבור יושר דרכי אמרתי כאשר אגוע ואמות אהיה עם קני ר"ל לא תחרב ביתי עד כי אמות אף אמרתי אשר ארבה ימים כמספר חול הים והוא מל' גוזמא:

פסוק יט
שרשי פתוח. שרשי יהיה פתוח אל המים ויהיה רטוב ומלוחלח והטל יתמיד בענפי, ר"ל חשבתי שלא תסור הצלחתי:

פסוק כ
כבודי. הכבוד אשר עמדי חתחדש בכל עת:
וקשתי. החוזק והתוקף אשר בידי היא תחליף את כבודי כי בעבורה יחליפו לי כל העם בכל פעם כבוד חדש:

פסוק כא
לי שמעו. כ"כ חזקה ידי עליהם עד אשר שמעו לי לכל אמרי וטרם דברי היו מייחלים ומתאוים שאדבר דברי:
וידמו. והמה שתקו אל עצתי ולא ערבה לבם להשיב אמרים עליה:

פסוק כב
אחרי דברי. אחר שדברתי את דברי לא השתדלו לקחת עצה פעם שנית אל הדבר ההיא:
ועלימו. אמרי פי היה מדובר ביניהם כי יספרום זה לזה על כי למאד יחבבו אמרי:

פסוק כג
ויחלו. היו מייחלים ומקוים לשמוע אמרי כאשר יקוו אנשים למטר השמים ולאחר זמן באיחור רב פתחו פיהם לדבר דבריהם כי המתינו עד אשר אדבר אני כל דברי תחילה:

פסוק כד
אשחק. כאשר הייתי משחק אליהם לא האמינו בעצמם שאני שוחק אליהם כי היה הדבר זר להם לגודל חשיבותי:

ואור פני. ועם כי שחקתי אליהם עם כ"ז לא היו מגרעין ומחסרין זוהר פני להגיס דעתם עמדי להקל בכבודי להכות מאור פני:

פסוק כה

אבחר. אני הייתי בוחר דרכם אשר ילכו בה וישבתי בראש כולם ושכנתי ביניהם במקום המעולה כאשר ישכון המלך בתוך הגדוד:

כאשר אבלים ינחם. הייתי להם כאיש אשר ינחם את האבלי' ר"ל כמו שכולם יתנו לב לשמוע דברי המנחם להסיר מעליהם את היגון כן כולם נתנו לב לשמוע אמרי וחוזר לראשית אמריו לומר בעבור גודל חזקת היד כזה הבאה מיושר לכת ומחיבה יתירה הנה חשבתי שהיא תחליף כבודי לתת לי כבוד חדש בכל פעם:

פרק ל

פסוק א

ועתה. כאומר אבל לא כן הוא כי עתה נהפך עוד הדבר כי שחקו עלי אף אנשים צעירים ממני לימים ומבוז משפחות אשר מאסתי את אבותם לשום אותם עם הכלבים שומרי צאני להיות גם הם לשומרים עם הכלבים:

פסוק ב

גם כח ידיהם. לא בלבד על שהיו פחותים במעלה מאסתים כי גם בעבור כי אמרתי למה לי כח ידיהם כי הלא מעט היא ואין בו די להציל הצאן מן הבא לטרפה:

עלימו אבד כלח. הזקנה שהיתה בהם היא היתה אבודה כי מה תועלת היתה בהזדקנם הואיל והיו פחותים במעלה וחלושי הכח:

פסוק ג

בחסר. בסבת חסרון העושר ובסבת הרעב ישבו גלמוד מבלי חברת אנשים כי נכלמו לשבת בין אנשים:

העורקים. היו נסים לארץ ציה ושממה:

אמש וגו'. המקום שאין אנשים מצוים להסתיר קלונם:

פסוק ד

הקוטפים. היו תולשים למאכלם עשב מלוח ועלי אילן ושורש רתמים היה לחמם ומזונם עם כי הדברים האלה אינם נאותים למזון האדם:

פסוק ה
מן גו. מן תוך העיר היו נגרשים והבריות היו מריעים עליהם בקול לאמר גרשו גרשו כאשר יריעו על הגנב בעת יגורש:

פסוק ו
בערוץ. למען ירוחקו מבני אדם לשכון בחריצי העמקים ובנקבי העפר והסלעים:

פסוק ז
בין שיחים. בין האילנות יצעקו ויהמו כפראים בעבור הרעב ותחת עצי הקוצים יתקבצו ויתאספו:

פסוק ח
בני נבל. והנה בניהם השוחקים עלי אשר יקראו בני נבל גם בני בלי שם על כי לא היה לאביהם שם על פני חוץ הנה מאז נשברו ונדכאו גם המה מן הארץ כי בעבור פחיתת אביהם לא מצאו מי יחננם:

פסוק ט
ועתה. והנה עתה יתגדלו עלי ואני להם לנגון כי ינגנו בדברי המקרים אשר באו עלי ואני אהיה להם למלה כי כל ספורי שיחתם המה בי:

פסוק י
תעבוני. מאסו אותי ורחקו עצמם ממני ולא מנעו מלרוק לפני ודבר בזיון הוא לרוק בפני האדם:

פסוק יא
כי יתרי. פתח מי שבידו לפתוח פתח יתר קשתי לבל אוכל לירות עוד מעתה ובזה עינה כחי כי הנני מסור בידם ולא אוכל להלחם למולם ור״ל המקום התיש כחי:
ורסן. החוזק שהיה לי עליהם להטותם לכל אשר אחפוץ כאדם האוחז ברסן הסוס ולהטותה הדרך הנה עתה שלחו וגרשו מפני את הרסן ר״ל פרקו העול ויצאו מתחת ידי:

פסוק יב
על ימין. ערבה לב הנערים לגשת לעמוד על ימיני וכשצר להם המקום שלחו וגרשו רגלי לדחפם להלאה והוא דרך בזיון:
ויסילו. הדרכים אשר ילכו בהם לצער ולשבר אותי עשו אותם עלי מסילה ודרך כבושה לרוב התמדתם ללכת בהם:

פסוק יג
נתסו. הנתיב אשר אני אלך בה נתצו והרסו ר״ל מונעים אותי לעשות חפצי:

להותי יועילו. המה מועילים להגביר הותי ושברי עם כי אין להם בזה עזר ותועלת מה עכ"ז יעשוהו משנאתם אותי:

פסוק יד

כפרץ רחבה. כמו פרצה רחבה אשר יבוא בה המים בשטף רב כן יתאספו רבים יחד לבוא אלי לצערני ובמקום חשך יקיפו ויסבבו לבוא אלי שלא ארגיש בהם להשמט מהם עד לא יבואו:

פסוק טו

ההפך עלי. קבוצת בהלות הפכה עצמה לבוא עלי ותרדוף נפשי כרוח הרודף מוץ הרים והישועה הרגילה לבוא עלי מאז הנה עתה עברה מהר כעב הזה הממהר לעבור ממקומו:

פסוק טז

ועתה. הואיל ועברה הישועה תשתפך נפשי אשר עלי ורוצה לצאת כי ימי העוני יאחזו אותי ואין הישועה באה להוציאני מידם:

פסוק יז

לילה. בלילה תכבד חליי עד כי נקר ונשבר עצמי מעלי ואף גידי לא ישכבון ר"ל אף בעת משכב השינה לא ינוחו מתנועתם כי דופקים והולכים בעבור החום הנכרי אשר בהם מרוב החלי:

פסוק יח

ברב כח. בעבור רוב כח החלי ישתנה לבושי בכל עת כי מסבת לכלוך הזיעה והליחה המעופשת הזלה מהשחין יתטנף המלבוש ובע"כ יחליפנה באחרת:
כפי כתנתי. כשעור כתנתי המסבבת כל גופי מסביב כן יחזרני החלי בכל סביבי:

פסוק יט

הורני לחומר. החלי הזה השליך אותי אל הטיט לצנן בה חום השחין ואני נמשל ודומה כעפר ואפר להיות מושלך ארצה כמוהם:

פסוק כ

אשוע. הן אם אצעק אליך ולא תענה לי או אם עמדתי ושתקתי ולא תתבונן בי להציל אותי מן הרעה ומלת לא משמשת בשנים וכאילו אמר ולא תתבונן בי, או ר"ל תתבונן בי להחליף נגעי המכאוב:

פסוק כא

תהפך. הלא אתה רחום ותהפך להיות עלי לאכזר:
בעוצם. בחוזק ידך תראה בי נטירת איבה:

פסוק כב
תשאני. נשאת אותי למעלה אל מקום אשר ישלוט שם חוזק הרוח ושמה הרכבתני שיניעני הנעות חזקות ובזה תמוגג אותי בתשות כח והוא למשל על פלאי היסורים:

פסוק כג
כי ידעתי. אשר לפי גודל התשות ידעתי שחיש מהר תשיבני אל המות לבוא אל הקבר מקום מיועד לכל חי:

פסוק כד
אך לא בעי. אך נחמתי כי לא ישלח מכת יד בקבר אשר בשברון הקבר תהיה ישועה להיסורין כי אז ילכו להם אבל לא אקוה עוד לחזור לקדמותי:

פסוק כה
אם לא בכיתי. האם לא בכיתי בעבור צרות מי שיומו קשה עליו שיש לו קושי המזל האם לא עגמה נפשי בעבור עוני האביון להיות מיצר בצרתו:

פסוק כו
כי טוב קויתי. כי בא עלי עונש מר אשר קויתי לטוב ויבא רע וכו' כאלו היה בידי עון זה:

פסוק כז
מעי רתחו. הלא מעי רתחו כי המו מעי לו לחמול עליו ולא שתקו מן הרתיחה ועכ"ז קדמוני ימי עוני:

פסוק כח
קודר וגו'. ר"ל כמו הנשחר מעצמו ולא שזפתו השמש שאז הולך הוא בשחרותו כי לא תלך השחרות בעמדו בצל כדרך השחרות הבאה מן השמש כן לא אקוה שילכו היסורים ממני כי באו עלי בלא עון ופשע לשאחשב שימרקו העון וילכו להם ולכן קמתי בקהל רב ואצעק הואיל ובין כך ובין כך לא ילכו היסורים:

פסוק כט
אח הייתי. אני דומה לתנים ובנות יענה כי המה ישוועו ויצעקו תמיד מבלי הפסק וכמו כן גם אני:

פסוק ל
עורי שחר מעלי. נשחר עורי אשר ממעל ועצמי נתבייש מן חום החלי:

פסוק לא
ויהי לאבל כנורי. מה שהורגלתי מאז לשמוע קול כנור ועוגב נהפך עתה לעסוק באבל וקול בוכים:

פרק לא

פסוק א
ברית כרתי וגו'. כאומר מדוע קראני כל אלה הלא כרתי ברית לעיני לבל יסתכלו בדבר האסור ומה היא הזמן אשר אתבונן על בתולה הלא לא הסתכלתי בה כ"א זמן מיעוט בעת אחשב אולי אשאנה אני או בני אבל לא הרבתי להתבונן בה יותר משעור הכרה:

פסוק ב
ומה חלק. קובל ומתרעם לומר ראו נא מהו החלק הניתן לי מן אלוה ממעל לתשלום גמול מעשי:
ונחלת וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ג
הלא איד לעול. הלא לאיש עול ראוי איד:
ונכר. ר"ל איד זר ונכרי אשר לא נהייתה מעולם ראוי הוא לפועלי און ולא על איש כמוני:

פסוק ד
הלא הוא. אמר כן לדעת רעיו לומר אם משגיח הוא כדבריכם הלא רואה הוא דרכי וגו':

פסוק ה
אם הלכתי. מוסב למקרא שלפניו לומר הלא יראה אם הלכתי עם אנשי שוא להדמות להם ואם רגלי מהרו ללכת על דרך מרמה:

פסוק ו
ישקלני. מי יתן אשר ישקלני במאזני צדק לשום זכיותי לעומת עונותי אז ידע אלוה תומתי כי הזכיות יכריעו:

פסוק ז
אם תטה. אם נטתה רגלי מן הדרך הראוי והנכון ואם לבי הלך אחר מראית עיני ואם בכפי נדבק מום ממומי העבירה:

פסוק ח
אזרעה. אזי יהיה הגמול אשר אזרע אני את שדי ואחר יאכל תבואתי:
וצאצאי. או הצמחים היוצאים יעקרו עם השורש:

פסוק ט
אם נפתה. אם היה לבי נפתה מן היצה"ר על אהבת אשה ואם ארבתי על פתח רעי לחזור אחר אהבת אשתו לזנות עמה:

פסוק י
תטחן. יהי הגמול שבעבור גודל העוני תטחן אשתי תבואה ברחיים של יד לצורך אחר להחיות נפשה ויהיה זה סבה אשר יכרעון עליה אחרים זולתי כי בהיותה רדופה אחר פרנסתה ימצאו לה מאנסים ומפתים לזנות:

פסוק יא
כי היא. זמה כי מחשבת הזנות היא מחשבה רעה והוא עון הראוי להשפט עליו:

פסוק יב
כי אש היא. מחשבת הזנות דומה היא לאש ההולכת ושורפת עד אשר תאבד הכל כן מחשבת הזנות תבער כאש ולא תשקוט עד יבצע מעשהו וכ"כ ראוי להיות הגמול שהעון עצמו תאבד הכל ולא תשקוט עד תשרש בכל תבואתי לעקור הכל עם השורש:

פסוק יג
אם אמאס. האם מאסתי משפט עבדי ואמתי בעת היה להם ריב ודין עמדי וכי לא קרבתי עמהם למשפט אף כי ידי משלה עליהם:

פסוק יד
ומה אעשה. כי אמרתי אם אין בהם הכח לעמוד נגדי אבל מה אעשה כאשר יקום האל לנגדי וכאשר יפקיד עלי העון הזה מה אשיב לו:

פסוק טו
הלא בבטן. וכי הוא נופל וגרוע ממני הלא מי שעשה אותי בבטן אמי הוא עשה אותו בבטן אמו ואת כלנו הכין ברחם אחד הוא רחם חוה אשר היתה אם כל חי וא"כ אנשים אחים אנחנו:

פסוק טז
אם אמנע. האם מנעתי מלתת חפץ הדלים האם כליתי עיני אלמנה מבלי למלאות שאלתה:

פסוק יז
ואוכל. וכי אכלתי פתי לבדי וגו':

פסוק יח
כי מנעורי. כמו האב המגדל בנו מעת נעוריו כן מדת הצדקה גדל אותי מנעורי ולא זזה ממני ומעת צאתי מבטן אמי אנהג עוד המדה ההיא ולא זזתי ממנה ואמר דרך הפלגה ור"ל מאוד דבקתי בה כאלו היא אחזה אותי ואני אותה:

פסוק יט
אם אראה. אם ראיתי איש אובד וכלה מבלי לבוש או אם ראיתי שאין כסות לאביון:

פסוק כ
אם לא. האם לא ברך אותי חלצי האיש ההוא כי הלא הלבשתיו ובאמת ברך אותי חלציו בעבור זה והוא ענין מליצה:
ומגז. האם לא יתחמם בשרו מגיזת כבשי הלא באמת עשיתי לו מלבוש מן הגזה:

פסוק כא
אם הניפותי. אם על היתום הנפתי יד להכותו בבטחון כי אראה לי עזרה בשער המשפט ועזרת היתום חלפה:

פסוק כב
כתפי. גמול ענשי יהיה אשר כתפי הוא גובה היד תפול משכמה הוא רוחב הכתף או זרועי תשבר מן העצם העליון העגול כקנה:

פסוק כג
כי פחד אלי. נמנעתי להניף יד כי היה אלי פחד מאוד אל הבא לשלם גמול אף לא אוכל לעשות כזאת מרוממות האל ר"ל מלבד יראת העונש שהיה לי מאז היה בי עוד יראת הרוממות:

פסוק כד
אם שמתי. האם שמתי בטחוני בזהב האם אמרתי על הכתם שהוא מבטחי וחדלתי מלבטוח בה':

פסוק כה
אם אשמח. האם שמחתי אשר היה רב עשרי ואשר מצאה ידי מרבית הון וכאומר הלא קנייני עוה"ז לא היו נחשבים בעיני למאומה לשמוח בהם:

פסוק כו
אם אראה. האם כאשר ראיתי אור השמש אשר יזהיר ביותר והירח המאיר והולך ומוסיף אורה:

פסוק כז
ויפת. וכי בעבור אורם הרב היה נפתה לבי בסתר המחשבה לומר שיש בהם אלהות ואך שמתי את ידי לפי לסותמה לבלי הוציא את הדבר הרע הזה מן השפה ולחוץ ור"ל וכי כן היה בתמיה הלא כמו שלא דברתי בפי מאומה רע כן לא היה לבי נפתה במחשבה:

פסוק כח
גם הוא עון פלילי. כי אמרתי גם המחשבה לבדה הוא עון הראוי להשפט עליו כי בזה הייתי מכחיש בהאל היושב ממעל לתלות האלהות במעשה ידיו:

פסוק כט
אם אשמח. האם שמחתי בעבור פיד שונאי וכי התעוררתי לקום עליו לשלם לו גמול כאשר מצאו רע בחושבי כאשר החל לנפול לא יוסיף לקום:

פסוק ל
ולא נתתי. ר"ל לא סוף הדבר שלא שלמתי לו אז גמול אלא אפילו אם היה לי עליו מה מתביעת ממון לא עזבתי אז את חכי לחטוא בו לשאול נפשו בשבועת האלה למען ישבע לשקר ויחטיא נפשו:

פסוק לא
אם לא. האם לא אמרו עלי אנשי אהלי ונערי מי יתן לנו לאכול מבשרו ונאכל ולא נשבע כי כ"כ נאכל לתאוה עד כי נחשוק לאכול עוד כי לאויבים היו לי:

פסוק לב
בחוץ. והסבה היה כי במקומי לא לן מעולם בחוץ הגר הבא מארץ נכריה ובעצמי פתחתי דלתי ביתי להאורח הבא כי לא האמנתי למתי אהלי שהם יכניסו לבית את כל הבא, או ר"ל פתחתי הדלתות אל מול הדרך להעיר לב אנשים לבוא אל ביתי ובעבור זה רבו כמו רבו אנשים הולכי אורח והיה להם לטורח להתעסק ולזה היו לי לאויבים:

פסוק לג
אם כסיתי. האם כסיתי פשעי כדרך שאר בני אדם אשר יכסו פשעם ויכחשו בהם כי הלא אם קרה לי מה מדבר פשע לא כחשתי בה:
לטמון. מוסב על אם לומר האם היה דרכי לטמון עוני במחבואי לבל יוודע למי והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק לד
כי אערוץ. ר"ל וכי עשיתי כזאת עד שיבוא עלי הדבר הזה אשר מאז היה הכח בידי לערוץ ולשבר המון רב מן האנשים ועתה הבזוי מן המשפחות משבר ומפחד אותי ובע"כ אשתוק ואסבול ולא אצא מפתח ביתי ליראתי ממנו:

פסוק לה
מי יתן וגו'. מי יתן לי איש אשר ישמע אלי למלאות תשוקתי כי הן תאותי אשר שדי יענה לי לומר מה פשעי וכמ"ש למעלה אדבר והשיבני כמה לי עונות וכו' או שאיש

ריבי המתווכח עמדי יכתב בספר כל דברי ויכוחו למען יעמדו ימים רבים ויבחנו דור אחרון הדין עם מי וכמ״ש למעלה מי יתן בספר ויוחקו:

פסוק לו

אם לא. אם אמצא איש אשר ימלא תשוקתי באחת משתי אלה הנה באמת אשא אותו על שכמי ולא יהיה עלי למשא ואקשור אותו על ראשי להיות לי לעטרות כי מאוד אחבבנו ואתפאר בו:

פסוק לז

מספר. אגיד לו מספר פסיעותי ר״ל אגלה לו מצפוני לבי ואקרב אותו כמו שמקרבין את השר:

פסוק לח

אם עלי. חזר לדבריו הראשונים ואמר אם אדמת שדי תזעק עלי להעיד שהיא אצלי בגזל ואם תלמיה כולם יחד יבכיון להתאונן על שכבוש תחת ידי שכר הפועלים עובדי אדמה והוא ענין מליצה:

פסוק לט

אם כחה. עתה חזר ופירש אמריו לומר אם אכלתי כח השדה ותבואתה בלי כסף מחירה לעובדי האדמה ואם האדבתי והכאבתי נפש בעליה הראשונים לעשוק שדהו מבלי כסף שברו:

פסוק מ

תחת חטה. אזי יהיה גמול העונש שבמקום החטה הזרועה יצא חוח ובמקום השעורה תצמח באשה:

תמו דברי איוב. גם אלה דברי איוב שאמר נשלמו אמרי ולא אדבר עוד מעתה וכאומר הנה כבר ספרתי כושר דרכי ורוב המכאוב הבאה עלי אחר מרבית הגדולה וההצלחה שהיה לי מאז ואין לי מענה על דברי ומה א״כ אוסיף לדבר עוד (העולה מהדברים האלה כי יספר מרבית גדולתו וגודל הצלחתו שהיה לו מאז וכשרון מעשיו אשר בעבורם בא לו הגדולה והכבוד ואיך נהפך הדבר מן הקצה אל הקצה כי אף הצעירים ומבוז משפחות יבזוהו ואף יסבול מכאובות שונות ולא בעבור עון מה כי מאד היה נזהר בכל הדברים שיש להזהר בהם וירבה לספר מרבית צדקתו ויושר הנהגתו וישפוט על עצמו גמול עונש אם חטא בדבר מה):

פרק לב

פסוק א
וישבתו. שלשת הרעים הנזכרים פסקו מלהשיב לאיוב כי הוא החזיק את עצמו לצדיק ומעתה לא מצאו מענה בדבר היסורים אשר באו עליו:

פסוק ב
הבוזי. מבני נחור אחי אברהם כמ"ש את עוץ בכורו ואת בוז אחיו (בראשית כ"ב:כ"א):
ממשפחת רם. כי רם היה מזרע בוז:
באיוב. על איוב חרה על שהצדיק את עצמו יותר מן האל כי אמר שהוא עשה משפט וצדקה וראוי הוא לגמול טוב והמקום מסר הכל ביד המערכה ונעשק ממנו גמול צדקו:

פסוק ג
רעיו. של איוב:
לא מצאו. לא השכילו למצוא מענה על דברי איוב:
וירשיעו את איוב. הוא תיקון סופרים והוא כנוי אל המקום ור"ל במה שלא מצאו מענה הרשיעו דין שמים, ובלא תקון יאמר שבמה שלא השיבו גרמו לאיוב שירשע עוד יותר להרבות בתלונה כי יחשוב שרעיו הודו לו:

פסוק ד
ואליהו חכה. עד כה המתין מלהשיב את איוב בדברים השמורים בלבו מאז החל להתלונן וזהו לפי ששלשת הרעי' ההם היו זקני' ממנו למספר ימים ולא רצה להשיב אמרי' לפניהם וכאשר יאמר למטה:

פסוק ה
וירא. כאשר ראה אשר אין מענה בפיהם אז חרה אפו גם עליהם ולא המתין עוד:

פסוק ו
צעיר אני. כאומר דעו מה ששתקתי עד הנה לא הי' בעבור כי לא ידעתי מה להשיב ועתה למדתי מה מדבריכם לא כן הוא כי התשובה נכונה בפי מאז אבל על כי אני צעיר לימים ואתם זקנים על כן יראתי מלהגיד דעתי לכם:

פסוק ז
אמרתי. כי אמרתי כמו שמרבית הימים ילמדו הדבור להילד היולד כן רוב השנים יודיעו חכמה לבעליהן כי לפי רוב השנים ירבו בחקירה והשתדלות העיון ולזה אמרתי מה ידעתי אשר לא ידעו המה ובעבור זה חדלתי אמרי כי יראתי פן אהיה לבוז:

פסוק ח
אכן. באמת רואה אני עתה כי רוח השכלי אשר היא באנוש היא המלמדת חכמה הנער יהיה או זקן:
ונשמת. הנשמה הבאה משדי היא המבינה את כולם כנער כזקן והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ט
לא רבים. ולכן לא ימצאו בעולם חכמים רבים אף כי רבים המה אשר שוקדים בעיון החכמה והשתדלות החקירה כי אין הדבר תלוי כ"א ברוח השכלי ומעט המה אשר קנו אותה:
וזקנים. מלת לא משמשת בשנים לומר לא זקנים יבינו משפט החכמה עם כי יאריכו ימי השתדלותם והשקדת חקירותם:

פסוק י
לכן. הואיל והחכמה תלויה ברוח האדם לכן אמרתי לאיוב שמעה לי אגיד דעתי אף אני עם כי אני צעיר לימים כי אולי הוכנה רוחי ביותר:

פסוק יא
הן הוחלתי. הנה כבר שמרתי דרכי המוסר כי הוחלתי עד אשמע דבריכם והייתי מאזין אמרים עד התמו דברי תבונותיכם עד תשלימו לחקור אמרים והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יב
ועדיכם. ואל דבריכם הייתי מתבונן והנה אין מי בכם מברר אמרים לאיוב אין אחד מכם עונה אמרים ראוים לו כאומר הנה לא שמעתי זולתי קול אמרים אבל אין בהם ממש:

פסוק יג
פן תאמרו. פן תחשבו לומר הנה מצאנו תשובה מושכלת ומוחכמת לומר לו שיש בידו עון רב אחר שהאל היה בעוכריו והוא ידפנו ולא איש כמוני ולא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא כאומר הנה באמת לא בחכמה דברתם כי אין זה תשובה הראויה לו להשתיק המיית לבבו הואיל והוא יודע בעצמו שאין בידו עון רב והנה קצר בדבר המובן מאליו:

פסוק יד
ולא ערך אלי מלין. כאומר עכ"ז לא יחשוב איוב שהדין עמדו כי כל הטענות אשר ערך למול דבריכם מסיפור יושר דרכו וכשרון הנהגתו הנה כל אלה לא ערך אלי ר"ל אין מה בהם לדחות אמרי כי לא אשיב לו כאמריכם לומר שבא לו בעבור מרבית פשעו לשיוכל לדחותם בסיפור יושר דרכו:

פסוק טו
חתו. בעבור סכלות התשובה נשברו כי איוב סתר דבריהם ולא מצאו עוד מענה וסרו הדברים מפיהם ולא ידברו עוד:

פסוק טז
והוחלתי. כאומר הנה מתחלה הוחלתי כי חשבתי שהמה ישיבו בהשכל ואף בראותי כי לא מצאו חכמה הוחלתי עוד עד כי לא ידברו כלל עד כי שתקו ולא ענו כלל ותמו דבריהם מכל וכל:

פסוק יז
אענה. עתה אענה אף אני חלקי כפי החלק שענו הם ואף אני אגיד דעתי:

פסוק יח
כי מלתי מלים. ר"ל א"א לי להתאפק כי אני מלא מן אמרים ואויר חלל בטני דחוקה וצרה לי בעבור מרבית האמרים אשר בה והוא מלשון מליצה והפלגה:

פסוק יט
כיין. כנאד יין אשר לא נפתח ולא פג טעמו ולזה הוא חזק ביותר עד אשר יבקע את הנאד ויוצא וכמו נאדות חדשים אשר יתבקע מהר מחוזק היין אשר בהם ויוצא א"כ היין מאליו כן הדברים השמורים בבטני כאלו יבקעו הבטן ויצאו מאליהם:

פסוק כ
אדברה. לזאת אדבר דברי ואוציא מלין ויהיה לי בבטני הרווחה מן המלוי:
אפתח. רק אפתח שפתי ובזה אענה כי הדברים יצאו מעצמם לגודל הרבוי וגם זה ענין מליצה:

פסוק כא
אל נא אשא. הנה עתה לא אשא פני איש להחניף למי לכסות על קלונו אף לא אדבר אל אדם בכנויים כאלו אין דברי עליו אלא בפה מלא אייחד עליו הדבור ולא ברמז:

פסוק כב
כי לא ידעתי. כאומר אף אם ארצה לכנות לא אוכל כי כ"כ הדבר זר אצלי כאלו לא ידעתי לעשותו:
כמעט. כי בעיני קרוב הדבר אשר ישרפני ה' אשר עשני בעבור עון חנופת הכינוי (העולה מהמענה ההיא אשר אליהוא יתן טעם אשר שתק עד הנה כי בעבור אשר ריעי איוב היו זקנים ממנו לימים לא ערב לבו לגשת לדבר אמריו כי חשב אשר ברוב השתדלות יושג החכמה והמה השתדלו בה הרבה מן הימים אבל אחר שראה שלא השכילו במענה

ובסוף עמדו ולא ענו עוד ע"כ לא היה לו עוד מהאפשר להתאפק לחשוך אמריו ואמר אשר מעתה ישיב אמרים בפה מלא ולא יחניף אף לא יכנה):

פרק לג

פסוק א

ואולם שמע נא. ר"ל אל תחשוב הואיל ומרובים הם אמרי לא בדעת אדבר ומה לי בהם יותר משל שלשת הרעים כי אולם שמע עתה מלי ואת כולם האזינה ואל תקוץ בהם לרבויים כי לא דברי ריק המה:

פסוק ב

הנה נא. עתה אפתח פי ומעצמה תדבר לשוני בנגיעתה בחיך כדרך המדבר וכאומר הנה כבר ערכתי אמרים ותמהר לשוני לדבר צחות מבלי המתנה ועכוב:

פסוק ג

יושר לבי אמרי. הנה אמרי המה ביושר הלב לא בדבר שפתים להטעות ולרמות ודעת שפתי ברור מללו. הוא הפוך כמו ודעת ברור שפתי מללו ר"ל שפתי יאמרו דעת ברור ונקי מבלי הטעאה וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ד

רוח אל. רצון האל ברא אותי ומאמר פיו תחייני ומוטל א"כ עלי לטעון עבורו ולהצדיקו:

פסוק ה

אם תוכל. אם תמצא ידך די השיב על מאמרי השיבני:

ערכה. ערוך טענותיך לפני והתיצב למולי ר"ל כל מה שתוכל להשיב אמור:

פסוק ו

הן אני כפיך לאל. הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמר פיך שאמרת לא איש כמוני אעננו נבוא יחדיו במשפט (לעיל ט) עתה הנני איש כמוך כי מחומר קורצתי גם אני כמו אתה:

פסוק ז

הנה אימתי. לא תהיה נרעד מפחדי להסתם טענותיך:

ואכפי. הכפיה והנגישה ממני לא יכבד עליך ר"ל אין לי חוזק עליך כי כמוני כמוך:

פסוק ח

אך אמרת באזני. כאומר אם לא דברת אלי כ"א לרעיך אך באזני באה ושמעתי גם אני:

וקול מלין. קול דברים בעלמא מבלי השכל:

פסוק ט
חף אנכי. מנוקה אני מעון והוא כפל במ"ש:

פסוק י
הן תנואות. הנה מצא עלי עלילות דברים וחושב אותי לו לאויב וכאלו ינקום בי:

פסוק יא
ישם בסד. שם רגלי בכבלי עצים סגורים ועוד הוסיף לשמור כל ארחותי לבל אברח עם כי רגלי סגורים וא"א לי ללכת ור"ל הרבה עלי מכאובות עד בלי די והנה הדברים האלה שמעתי אותך מדבר:

פסוק יב
הן זאת וגו'. ר"ל הנה זאת אשר אענך שלא תצדק בתרעומותיך הוא על כי ירבה אלוה במעלה מן האנוש ואם האיש השלם אינו מבקש עלילות כ"ש המקום ב"ה אשר יגדל מאד ממעלת האבות וכאומר לא אשיב לך כמו שהשיבו רעיך שלא תצדק בעבור כי אתה מלא עון כי יתכן שאתה צדיק ועכ"ז לא תתרעם בצדק כי בודאי הדין עם המקו' וכאשר יפרש אמריו למטה במענה הזאת חשבת למשפט וכו':

פסוק יג
מדוע אליו ריבות. מדוע טענת למולו על אשר לא יענה לאדם כל דבריו ר"ל לא יגלה אוזן האדם במה חטא ואשם למען יחדל מהם וימהר לשוב וזהו מה שאמר פשעי וחטאתי הודיעני (לעיל יג):

פסוק יד
כי באחת. הנה לא כן הוא כי האל ידבר בענין אחת ועוד בענין שני למי אשר לא יראנה את הראשונה ולא יבין בה:

פסוק טו
בחלום. האחת הוא כי בחלום מראות הלילה או בעת נופלת תרדמה על אנשים והיא שינה עמוקה או בעת התנמנם על המשכב והיא שינה קלה לכ"א לפי הכנתו:

פסוק טז
אז יגלה. בחלום יגלה אוזן אנשים כי מראה לו בחלום דבר ידמה לאשר נגזר עליו שהיא מדה במדה לדבר אשר חטא ואשם:
ובמוסרם יחתום. ואם לא ישכילו לדעת ע"י החלום ולא ישובו לה' אז יגמור ההודעה במה שישלח עליהם יסורים הראוים להם הדומים אל פשעיהם להשכיל מהם ולשוב לה' ואלה הם האמירה לגבוה וכמ"ש תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ):

פסוק יז
להסיר. ר"ל מתחלה יגלה אוזן בחלום למען הסיר את האדם מן מעשה הגזירה כאשר ישוב להי' ולמען יהיה נכסה הגאוה מן האדם לבל יוסיף להתגאות עוד ולמרוד בה':

פסוק יח
יחשוך נפשו. ובזה ימנע נפשו מן הקבר וגם חייו יציל מעבור בחרב ר"ל גם בימי חייו ינצל מן היסורים:

פסוק יט
והוכח במכאוב. וכאשר הוכח במכאוב על כי לא השכיל בהודעת החלום ולא שב להי' ובא לו ההודעה השניה שנתייסר במכאוב לשכוב חולה על משכבו הנה מתחילה עדיין רוב עצמיו איתן וחזק כי אולי ישכיל במעט מן המכאוב:

פסוק כ
וזהמתו. ואם עדיין לא השכיל אזי תכבד החולי עד כי נפשו החיוני תמאס את הלחם:
מאכל תאוה. תמאס אף מאכל ערב שכל אדם תאב לה:

פסוק כא
יכל בשרו. אז משמן בשרו ירזה ויכלה מן הראיה ר"ל תמהר לכלות כאלו יראה לעין כליון הבשר ואף עצמותיו יכותתו עם כי לא רואו לעין האדם כי מבפנים המה מ"מ כן היא באמת:

פסוק כב
ותקרב. וכאשר עדיין לא השכיל קרבה נפשו לבוא אל הקבר כי יסתכן מאד:
וחיתו. נפשו החיונית קרבה לבוא על ידי שלוחי מלאך המות הממיתים את האדם:

פסוק כג
אם יש עליו. כאשר יהיה נדון אז בב"ד של מעלה אם ימצא עליו מלאך מלמד זכות ומליץ טוב להגיד על האדם יושר מה אשר עשה ואף אם המלאך הזה הוא אחד מן אלף כי תתקצ"ט מלמדים עליו חובה והוא לבדו מלמד זכות:

פסוק כד
ויחוננו. עכ"ז יחנן אותו המקום ויאמר אל המלאך המליץ פדה אותו מרדת שחת כי בהזכות והיושר ההיא מצאתי די פדיון נפשו עם כי רבו מלמדי החוב וכי היושר ההיא לגודל ורב יחשב ויכריע את הכל:

פסוק כה
רוטפש. ואז ירוטב בשומן ויתרבה בשרו יותר מימי נעוריו כי דרך האדם להיות אז רטוב וממולא בבשר:
ישוב לימי עלומיו. בחוזק ובבריאות:

פסוק כו
יעתר. וכאשר יעתר אל אלוה וירצה אותו בתפלה וירא פניו להודות לפניו בתרועה על שגאל נפשו מן המות:
וישב. ואז עוד ישיב לו המקום גמול צדקתו ולא ינכה בעבור מה אשר גאל נפשו מן המיתה:

פסוק כז
ישור. וכאשר יצעד וילך אצל מרבית אנשים ויתוודה ברבים ויאמר הנה חטאתי ועויתי את דרך הישר ולא אחזתי דרך השוה והישר ובעבור זה באה עלי המכאוב ולא על חנם:

פסוק כח
פדה נפשו. בהוידוי הזה פדה נפשו מעביר בשחת הקבר ונפשו החיוני תראה באור החיים ר"ל הצלת המות יחשב על מעשה הוידוי אבל לא ינוכה מה מצדקתו:

פסוק כט
הן כל אלה. כדברים האלה יפעל האל פעמים שלש עם האדם ר"ל כאשר ישוב ויחטא עד שלש פעמים יעורר לבו לתשובה בחלום ואם לא ישכיל יוכח במכאוב:

פסוק ל
להשיב. בכדי להשיב נפשו מן הקבר ולהיות עוד נפשו מאירה באור החיים הנצחיים בעוה"ב:

פסוק לא
הקשב איוב. כאומר הנה השבתי לך על מה שאמרת שלא יענה המקום לבני אדם כי לא כן הוא כי החלום והמכאוב הן הן אמריו והקשב עוד ושמע אלי ושתוק ואנכי אדבר להשיב על יתר דבריך:

פסוק לב
אם יש מלין. אם יש מה עמך להשיב על הדברים שכבר אמרתי השב עליהם ודבר כל אשר בלבבך כי כל חפצי להצדיק אותך וטוב לך לדבר כל מה שבלבבך על כולם אשיב להיישירך בדרך האמת והצדק כ"א תחדל מלדבר ותשמור הדברים בבטנך תשאר א"כ בדעת כוזבת ולא תצדק עוד:

פסוק לג
אם אין. אם אין בידך מה להשיב שמע אתה אלי והחרש ואלמדך חכמה ביתר הדברים (העולה מהמענה ההיא אשר אמר לאיוב הנני איש כמוך כאשר שאלת ואני אשיב לך במקום האל ועל מה שהתלונן איוב לומר מדוע לא יענה המקום לגלות לאיש פשעו ישיב לאמר לא כן הוא כי בחלום ידבר בו ויוכיחו במכאוב וזו היא האמירי לגבוה ויספר עוד חסדי המקו' ואף יבטיחו להשי' עוד על יתר דבריו):

פרק לד

פסוק א
ויען. לפי שבמענה הראשונה השיב לו בדבר הגלות הפשע אל האדם ועתה בא להשיב בדבר גמול השכר והעונש לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהראשונה והתחיל בשניה:

פסוק ב
שמעו חכמים. חזר פניו כלפי הרעים ואמר אתם חכמים שמעו מלי ואתם יודעים האזינו אמרי כי עמכם הבינה להבין מאמרי:

פסוק ג
כי אוזן. כמו שהאוזן תבחן קולות הדברים של מי המה וכמו שהחך יטעם הראוי לאכול לדעת המר הוא או מתוק כן בעלי חכמה יבינו אמרי אמת וצדק:

פסוק ד
משפט נבחרה. אני ואתם נבחרה לנו משפט לברר ברור האמת ונדעה בינינו מה טוב להפריש הבלתי צודק מהצודק:

פסוק ה
צדקתי. אני צדיק וזכאי:

הסיר משפטי. הסיר ממני משפט הגמול הראוי:

פסוק ו
על משפטי אכזב. מלבד משפט גמולי אשר אני אומר שפסקה ממני הנה עוד אנוש חצי בלי פשע ר"ל לא די שחומס גמולי עד שאפילו מייסרני עוד בחנם:

פסוק ז
מי גבר כאיוב. הנמצא אדם חשוב בחכמה כאיוב אשר ירבה כ"כ בדברי לעג כמו השותה מים אשר ירבה לשתות די ספוקו הואיל ואין הדרך לתת בעדו מחיר:

פסוק ח
וארח. וילך אורח להתחבר עם פועלי און:
וללכת וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק ט
כי אמר. מוסב למעלה שאמר מי גבר וגו' שיאמר כדברי איוב כי אמר לא יסכן וגו' ר"ל אין הנאה ותועלת בא לאדם במה שירצה ללכת עם האלהים בדרכו ובפקודיו:

פסוק י
אנשי לבב. ר"ל אנשי לבב חכמה:
חלילה לאל מרשע. לעשוק גמול הראוי:
ושדי מעול. לגמול טוב לרשע ורע לצדיק:

פסוק יא
כי פועל אדם. כפי פועל האדם כן ישלם לו אם טוב ואם רע וכפי אורח איש כן יזמין לו וכפל הדבר במ"ש:

פסוק יב
אף אמנם. תחסר מלת כי וכאלו אמר אף כי ור"ל כ"ש שהאמת היא אשר אל לא ירשיע ר"ל לא ישלם גמול רשע למי אשר לא הרשיע והוא מקרא קצר ומובן מאליו:
לא יעות משפט. אפילו המשפט לא יעות לעשוק גמול שכרו:

פסוק יג
מי פקד. וכי מי צוה עליו לברוא את הארץ או מי ברא אותה מבלעדו והלא הוא בראה ומרצונו בראה וא"כ כל קיומה בא ממנו והכל בידו:

פסוק יד
אם ישים. אם היה משים לבו על העולם להפך הכל מיש לאין הלא יוכל הוא לאסוף אליו מהעולם הרוח והנשמה הנתון בו ממנו ר"ל היה מונע מן העולם ההשפעה הבאה ממנו והיתה שבה לאין:

פסוק טו
יגוע. ואז היה גוע כל בשר כולם כאחד ואף מין האדם היה שב אל העפר אשר לוקח ממנה וכאומר אם לא היה מעשיו במשפט כ"א מוצא תנואות וחושב לאויב וחפצו לאבד כמתנקם מה לו להרבות במיני היסורים הלא בידו לכלותו מהר מע"פ האדמה ואף את כל בשר יחד כי הכל שלו ומי א"כ ימחה בידו:

פסוק טז
ואם בינה. אם יש לך בינה שמע זאת והבן אותה והאזינה לקול מלי מה שאדבר עוד:

פסוק יז
האף. וכי אף גם זאת תאמר שהשונא המשפט הוא המושל כי תאמר אשר הממשלה נתונה ביד מערכות השמים ומקרה אחד לצדיק ולרשע באין משפט וכי נכון אשר בדברים כוזבים כאלה תרשיע את המקום אשר הוא באמת צדיק כביר ולא יעות משפט הגמול למסור הכל ביד המערכה:

פסוק יח
האמור. וכי ראוי לומר על המלך שהוא בליעל או לומר רשע על אחד מהנדיבים ומכ"ש לחשוב כזאת על המקום:

פסוק יט
אשר לא נשא. הלא הוא אשר לא נשא פני שרים לוותר להם על מעלם ולא ניכר לפניו מי הוא השוע ומי הוא הדל להיות חלוקים בדבר משפט הגמול כי כולם מעשה ידיו המה ואין הפרש ביניהם מול המקום:

פסוק כ
רגע ימותו. כאשר תבוא מיתה פתאומית כדבר וכיוצא בעבור גמול עונש הלא שניהם ימותו ברגע אחת זה כזה אם דל ואם שוע:
וחצות לילה. לפעמים פתאום בחצות הלילה ינועו וינודו העם ויעברו מן העולם על כי חטאו לו והם עצמם הסירו את החוזק אשר בהם לא ביד זולת כ"א מהם ובהם:

פסוק כא
כי עיניו. כי המקום משגיח על כל דרכי איש וגו' וכאשר יחטאו לו עד מהרה ישלח דברו לאבדם מן העולם אם דל ואם שוע ואם רבים המה אף מבלי סבה קדומה:

פסוק כב
אין חשך. אין החשך יחשיך ממנו להיות למסתור לפועלי עון לבל יראה מעשיהם אל מול פני ה':

פסוק כג
כי לא וגו'. כי אין דרכו להשים על איש עונש נוסף על הראוי עד שיאמר אהלך אל אל במשפט כי הרבה העונש על הפשע ובעבור זה ישגיח על פרטי מעשה האדם לשלם גמול כערך המעשה:

פסוק כד
ירוע. הנה ירוצץ חזקים אין חקר להם ומעמיד אחרים במקומם על ממשלתם:

פסוק כה
לכן יכיר. בעבור אשר יכיר מעשיהם ולזה הפך בלילה אחת להעמיד אחרים במקומם והמה נדכאו מן הארץ:

פסוק כו
תחת רשעים. בעבור היותם רשעים לזה הכם ורצצם במקום ימצא שם רואים למען יקחו מוסר:

פסוק כז
אשר על כן. אשר נאבדו על אשר סרו מאחרי ה':
וכל דרכיו. אף אחת מכל דרכיו לא השכילו וכן על כל דבר פשע (שמות כב) ומשפטו על אחת מכל דבר פשע:

פסוק כח
להביא עליו. לזה האבידם מן העולם להביא על כל אחד מהם גמול צעקת הדל אשר עשקו וגמול צעקת העניים הרבים אשר ישמע כי עשק ליחיד ולרבים ובא צעקתם לפני המקום:

פסוק כט
והוא ישקיט. כאשר יגזור המקום על מי לשבת שוקט ובוטח ומי הוא יחריד ויבלבל אותו וכאשר יסתיר פנים ממי לבל ישגיח בו לתת לו די מחסורו ומי א"כ יראנו ר"ל מי ישגיח בו למלאות מחסורו כי הכל מיד ה' ואין כח במערכת השמים לא לרחק ולא לקרב:
ועל גוי. בין על אומה שלימה בין על אדם יחידי כי יכול הוא אף בכוללים ומשגיח אף בפרטים:

פסוק ל
ממלוך. הוא המסיר ממלוכה אדם חנף מבלי היות מוקשי עם ר"ל למען לא יביא מוקשים על העם:

פסוק לא
כי אל אל האמר. ר"ל על כי נראה שמעשיו בדין נכון הוא לומר אל האל הנה אשא ואסבול המכאוב ולא אשחית מעשה מעתה:

פסוק לב
בלעדי אחזה. ומלבד מה שאראה אני בעצמי להשכיל בדבריך למדני אתה את המעשה אשר אעשה ואם פעלתי עון מחסרון הידיעה לא אוסיף עוד לעשות כזאת כאשר תלמדני לדעת דרך זו אלך וכאומר הנה דרך הנכון לומר כן ולא להחזיק עצמו לצדיק ולבעט ביסורים:

פסוק לג
המעמך. וכי מעמך לבדך יושלם החקירה בדבר הנהגת משפט ה' וכי אתה לבדך תכריע כי מאסת אמרי הזולת וכפל עוד דברו ואמר וכי אתה תבחר אמיתת הדבר ולא אני הלא גם לי לבב כמוך ומה ידעת מן ההיקש והויכוח דבר ונשימה לב לבחון הכנים המה:

פסוק לד
אנשי לבב. הן ידעתי שאנשי לבב יאמרו לי ר"ל יודו למאמרי וכל גבר חכם יהיה שומע לדברי ומהם לא יסור:

פסוק לה
איוב. אבל איוב לא בדעת ידבר ר"ל מקושי המכאוב אין דעתו שלימה ולזה דבריו המה לא בהשכל ולולי זאת היה גם הוא מודה לדברי:

פסוק לו
אבי. הנה חפצי שעד עולם יהיה איוב בחון ביסורים לראות אם יחזור מדבריו ועם כל צעקתו לא יחדלו ממנו עד אשר ישוב להי':
על תשובות. בעבור שימצאו תשובות באנשי און בראותם שלא הלכו ממנו הייסורים כ"א בתשובה:

פסוק לז
כי יוסיף. כי על החטא אשר יחטא בלבו לכחש בהשגחה עוד יוסיף פשע אשר ביניינו בפרסום רב יתלונן די ספוקו וירבה אמריו על האל ואם עכ"ז ילכו להם היסורים ינעול דלת לפני אנשי און ולא ישובו להי' כי יאמרו הכל בא במקרה וכאשר באו כן הלכו (העולה מהמענה ההיא אשר ישוב לומר שהמקום משלם לכ"א כגמולו ואינו מוצא תנואות לחבל מעשה ידיו משנאתו בם כי אם היה כן מה לו להרבות בתחבולות הלא הכל שלו ובידו לאבד הכל בקלות ואין מי ימחה בידו אבל עם הכל יעשה במשפט הדל יהיה או שוע המעט אם רב ואין כח במערכת השמים לבטל גזירת המקום לזאת מהראוי לשוב להי' ולא לבעט ביסורים אף יתאוה לבל ילכו היסורים מאיוב עד כי ישוב למען הורות תשובה):

פרק לה

פסוק א

ויען. לפי שבמענה השניה השיב בדבר גמול השכר והעונש ועתה בא להשיב בדבר היסורים הבא לאיוב עצמו לזה נתן ריוח בין ענין לענין להתבונן יפה בכל דבר והפסיק מהשניה והתחיל בשלישית:

פסוק ב

הזאת. וכי המענה הזאת חשבת למשפט צודק שאמרת צדיק אני יותר מהאל כי אני עשיתי הצדק והוא יעשוק הגמול במה שמסר הכל ביד המערכה:

פסוק ג

מה יסכן לך. אם הכל באה מצד המערכה מה הנאה באה לך מעבודת האל או מה הועיל עם ההמנע מחטאתי ר"ל מן החטא המוטבע באדם אשר כמעט טבעו כופהו עליו וקשה לפרוש הימנה:

פסוק ד

ואת רעך עמך. ר"ל כמו שאני חולק עמך כן אני חולק עם רעיך כי הם שפטו שהיסורים באו עליך בעבור מרבית העון ולבבי לא כן יחשוב:

פסוק ה

וראה. עצם תבניתו שאין לו ערך ויחס עמך:

גבהו ממך. אשר גבהו ממך מאד ומרחק רב ממך עליהם:

פסוק ו

אם חטאת. ר"ל ומן השמים תשפוט על היושב ממעל לו אשר אם חטאת מהו הדבר אשר תוכל לפעול בו:

ורבו. ואם רבו וכו' וכפל הדבר במ"ש:

פסוק ז

אם צדקת. וכן אם תצדק מהו הדבר אשר תתן לו בזה או מהו הדבר אשר יקח מעצמו מידך:

פסוק ח

לאיש כמוך. שיש לו ערך עמך בעצם ועמך ישב בקרבך לו יזיק רשעך אשר תעשה לו וכן לו יועיל הצדקה אשר תעשה עמדו אבל לא לה' וכאומר והנה בהיות כן אין על המקום

לשלם גמול לאדם לא בעבור המנעו מן החטא ולא בעבור עשות הצדק אולם הגמול הבא לאדם הוא בטובו הגדול ובחסדו הרב:

פסוק ט

מרוב עשוקים. ולזה כאשר ירבה זעקת עשוקים אשר יזעיקו אותם עושקיהם שועתם אשר ישועו מזרוע רבים אשר יאנסום בכח הזרוע והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק י

ולא אמר וגו'. ר"ל הצדיק אשר בהם הנותן בפיו זמירות לה' בלילה בהסתר ויחידי לא אמר לזולת איה אלוה העושה אותי ר"ל מדוע שכחת בה' ולא תשמור מצותיו ותעשוק רעיך:

פסוק יא

מלפנו. הלא המקום למד אותנו דעת יותר מבהמות הארץ ויותר מעוף השמים יחכמנו ואם בהם אין מי יעשוק משל רעהו כ"ש האדם שחננו ה' דעה שאין ראוי לו לעשוק משל רעהו:

פסוק יב

שם יצעקו. ר"ל ועל כי הצדיק המשכיל ידום בעת ההיא ולא מיחה ברשעי הדור לדבר בם כדברים האלה לכן שם במקום הרשעים האלה יצעקו גם הצדיקים על מכאובים ולא יענה להם המקום כי יסתיר פניו מפני גאון וגאות הרעי' העושקי' כי כל הגמול בא מצד החסד אבל כשירבו רשעים והצדיק לא ימחה בידם אז מסתיר פניו מכולם יחד ולא יעשה עוד חסד אף לצדיק וכאילו יאמר לאיוב שהכל בא לו על שלא מיחה כראוי ברשעי הדור:

פסוק יג

אך שוא. ר"ל עם כי המקום מסתיר פניו לפעמים זהו כשירבו הפושעים והצדיק לא מיחה בהם אך שוא דברי האומר אשר בכל זמן לא ישמע אל ושדי לא יראה את המעשה אשר יעשה כי באמת משגיח הוא בכל:

פסוק יד

אף כי תאמר. אף שתאמר אתה מול המקום לא תראה את האדם להשגיח בו כמ"ש מה אנוש וכו' ותפקדנו וכו' (לעיל ז) ונמשך מזה שאין דין למעלה ואין מקום לתפלה הנה לא כן הוא כי יש דין למעלה ולזה התפלל לו כי התפלה מועלת כי הואיל והוא משגיח ממילא יש דין ויש מקום לתפלה:

פסוק טו
ועתה. ואף כי הוא משגיח אבל עתה כאשר ירבו רשעים ואין מי יאמר איה אלוה עושי וכו' לזה הסר פניו והסתירו ועשה עצמו כאלו לא ידע ולא ישגיח באנשי הדור ההוא בעבור כי נתרבה מאד הרשע באין מכלים ואף הצדיק לא יקבל החסד על כי לא מיחה:

פסוק טז
ואיוב. אבל איוב יפתח פיו בדברי הבל לומר שאינו משגיח בשפלים בכל זמן:
בבלי דעת. בעבור שאין דעתי שלימה מגודל מכאוב היסורים לזה ירבה אמרים בעלמא ולא בהשכל (העולה מהמענה ההיא להשיב על תלונות איוב אשר יתרעם על מכאוביו עם כי עשה את הטוב כי ישיב אמרים לומר הלא אין על המקום לשלם גמול לאדם כי מה יועיל לו בצדקו ומה יזיק לו ברשעו אולם מצד החסד בא הגמול ולזה כאשר ירבו הפושעים והצדיק לא ימחה בידם לא יקבל עוד החסד ובעבור זה לא יקבל איוב גמול מעשה הטוב כי לא מיחה כראוי ברשעי הדור):

פרק לו

פסוק א
ויוסף. על כי כבר השיב על כל אשר התלונן איוב אמר ויוסף כי לא בא עתה רק להוסיף דברים לחזק מאמריו הראשונים:

פסוק ב
כתר לי. לבל יחשוב איוב שכבר השלים כל מאמריו ויבוא הוא להשיב מה לזה אמר עוד המתן לי מעט זמן ואגיד לך אמרים כי יש עוד עמדי מלים בעבור אלוה ובמקומו:

פסוק ג
אשא דעי. אשא קול להשמיע דעתי למרחוק למען ישמעו רבים וכאומר כל הרוצה להשיב יבא וישיב:
ולפועלי אתן צדק. אדבר צדק בעבור פועלי ויוצרי:

פסוק ד
כי אמנם. כי באמת אין דברי אמרי שקר ולמען הקניטך כי הדעות המה תמימים ושלמים עמך כאומר הלא אוהבים אנחנו ומה לי להקניטך באמרי שקר אבל האמת אגיד ולזה אשא דעי למרחוק ולא אירא ממי כי לא ימצא מי יכזב אמרי:

פסוק ה
הן אל כביר. הנה עם כי האל חזק מאד ואין לו יחוס וערך עם מי מ"מ משגיח בשפלים ולא ימאס את התם אם הוא חזק בכח הלב לעמוד מול היצה"ר:

פסוק ו
לא יחיה רשע. איננו משגיח דרך כלל אבל אם בעת יתן די צורך עניים שפלי הרוח אז יבדיל את הרשע מהם ולא יחיה אותו עמהם:

פסוק ז
לא יגרע. ואף כאשר יעלים עין בעון רשעי הדור יבדיל מהם את הצדיק המוחה בידם ולא יגרע עיניו ממנו עד ירום אותו לשבת לפני מלכים בכסא:
ויושיבם. ועד עולם מושיב אותם בכסא ויוגבהו עד למעלה:

פסוק ח
ואם אסורים. ואם לפעמים יקרה אשר הצדיקים קשורים בשלשלאות היסורים ונלכדין בחבלי עוני:

פסוק ט
ויגד. ר"ל לא קרה להם כזאת בעבור שאין המקום משגיח בכל עת אבל גם זה בהשגחה באה כי סרו מעט מדרך הישר ויבא עליהם יסורים ובזה כאלו מגיד להם רוע פעלם ופשעיהם אשר הדרך שהמה מתגברים והולכים אף אם ינטה אליהם כמעט קט:

פסוק י
ויגל. ובזה יגלה אזנם לקבל מוסר וכאלו יאמר להם אשר ישובון מן האון אשר התחילו לאחוז בה ולטובה א"כ יחשב להם:

פסוק יא
אם ישמעו. אם יבינו ע"י היסורים אשר לא טוב עשו וישובו לעבוד את ה' כמאז:
יכלו. אז ישלימו יתר ימיהם בטוב ושנותם בנעימים כי ישגא אחריתם:

פסוק יב
בשלח יעבורו. יעברו מן העולם בחרב וימותו על כי לא היה בהם דעת להבין הוראת היסורים ולשוב מאון:

פסוק יג
וחנפי לב. אבל הרשעים המחניפים ליצרם למלאות שאלתו ופתויו המה מעלים אף וחמה ולא יצעקו אל ה' כאשר אסרם ביסורים כי תולים הכל במערכת השמים וכועסים על רוע הסדור וחושבים שאין מקום לתפלה:

פסוק יד
תמות בנוער. ולכן תמות נפשם בימי נערותם:
וחיתם. נפשם החיוני תצא מהם בין הקדשים ר"ל במיתה מנוולת כמותם ושוה להם:

פסוק טו
יחלץ. הנה באמת עוני היסורים לטובה תחשב כי המעונה ביסורים הנה בעבור העוני יחלצו המקום מדין גיהנם הקשה יותר ועוד כי בלחץ היסורים יגלה אזנם לקבל מוסר למען ישובו ולא יחטאו עוד:

פסוק טז
ואף הסיתך. אל מול איוב יאמר דע שאף אותך הסיתו היסורים לשוב לה' להצילך מדין גיהנם אשר פיה צר ודחוק לשמור חומה ותחתיה רחב לא צר ודחוק להצביר עשנה בה לצער הרבה:
ונחת. מה שיהיה מונח על שולחנך יהיה מלא דשן ושומן ור"ל ועוד תתענג בתענוג הנפשי בעוה"ב:

פסוק יז
ודין רשע. ואף אם נתמלאת מדין יסורים הראוי לרשע מה בכך הלא לטובה תחשב כי הדין והמשפט הבאים עליך הם יסעדו אותך להנצל מדין גיהנם ולהתענג בעוה"ב:

פסוק יח
כי חמה. כי חמת ה' חלה עליך ליסרך לשמרך כי פן יסיתך יצרך לבעט במקום בעבור די ספוק צרכך כענין שנאמר וישמן ישרון ויבעט (דברים לב) וכשתהיה ניסת לו ותהיה נשרש בחטא אז אף רב כופר לא יטך מדין גיהנם ר"ל אף בהרבה יסורים לא יהיה פדיון להנצל מדין גיהנם וא"כ מאד טוב לך היסורים כי עתה תהיה נשמר מן היצה"ר:

פסוק יט
היערוך. וכי יהיה שררתך ערוך ומתוקן מבלי תקדים לה צרה וכל אמיץ כח ותוקף יסורים כי הלא אם תתמיד הטובה תבעט במקום מרוב כל ותאבד עדי עד:

פסוק כ
אל תשאף. אל תתאוה צרה חשוכה כלילה אשר באה על העכו"ם להסתלק מן העולם במקומם אשר ישבו בהן והם דור המבול וסדום וחברותיה שבעטו במקום מרוב טובה ונאבדו במקומם ור"ל אל תתאוה לשבת בשלוה בהתמד מבלי שבט אלוה כי פן תאבד כמו העכו"ם האלה:

פסוק כא
השמר. לזאת השמר מעתה ואל תפנה אל און להרשיע דין שמים כי עד הנה בחרת על זה האון יותר מן ההכנעה למול המקום לומר שהדין עמו מעתה אל תוסיף לעשות כזאת:

פסוק כב
הן אל וגו'. מדוע לא תכניע עצמך למולו הלא בכחו הרב יחזק וירומם את אשר ישר בעיניו אף אין מי כמוהו משליך בשפל המצב את מי שירצה והכל בידו להרע או להיטיב:

פסוק כג
מי פקד. מי צוה עליו דרכו ללמדו מה יעשה ומי אמר לו פעלת עולה לא כבשר ודם שיש לו יועצים ללמדו מה יעשה וכשעושה מה בלבו יקרה לפעמים אשר יאמרו לו פעלת עולה וא"כ הואיל ואין לו ערך ודמיון מה זה לא תכניע למולו:

פסוק כד
זכור. תן דעתך לזכור מעשיו כי בעצמך תגדיל פעלו אשר ראו אנשים ר"ל הידועות והנגלות לכל מגודל השגחתו מלבד הנעלמות והנסתרות אשר לא נדע:

פסוק כה
כל אדם חזו בו. הנה כל בני אדם רואים המה בסבתו כי הוא יוצר עין כל אדם והלא האנוש לפי ערכו יביט מרחוק ואיך תחשוב שהמקום לא יראה מה שנעשה בארץ וכענין שנאמר היוצר עין הלא יביט (תהילים צ"ד:ט'):

פסוק כו
הן אל שגיא. הנה האל גדול הוא מאוד ולא נדע לשער גדלו ומספר שניו רבו ואין חקר להם כי אין להם תחלה ותכלה ולא יושג א"כ מהותו לא מעצמותו ולא ממספר שניו:

פסוק כז
כי יגרע. אולם מעט יושג מצד פעולותיו כי לפעמים יחסר נטפי מי המטר עם כי הרבה מטר היה נשפך אל עננו מ"מ בחפצו יכלא את המטר:

פסוק כח
אשר יזלו. ולפעמים בהפוך אשר יזלו שחקים מאוצר המים אשר בשמים ממעל עם כי הטבע לא יורה אז על המטר מ"מ ירעפו מאוצרו הטוב בעבור שאלת אדם רב ר"ל צדיק וחסיד בדור השואל על המטר:

פסוק כט
אף אם יבין. אף כאשר יבין המקום עת בוא בטבע פרישת העב תחת השמים:

תשואות. עת בוא המיית עליית הענן אשר היא כסוכה על יושבי האדמה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ל
הן פרש. הנה לפעמים יגביר חסדו ויפרוש על הענן את מטרו הבא מאוצרו הטוב ואת שרשי הים ועמקם יכסה לבל יתמלא הענן מהם כ"א מאוצרו הטוב:

פסוק לא
כי בם. כי המים הבאים מאוצר השמים אשר בהם היה דן את אנשי דור המבול בהמים ההם עצמן יתן אוכל עד להרבות ועושה שני הפכים בנושא אחד פעם שלחם למחות את כל היקום ופעם יתהפכו לגשמי ברכה עוד יותר ממי המטר הבא בטבע:

פסוק לב
על כפים. כבר יקרה אשר יכסה המטר אשר על העבים והמה כלואים בהם ולא יריקו על הארץ ואח"ז יצוה עליה לרדת בעבור תפלת הצדיק השואל עליה:

פסוק לג
יגיד עליו רעו. וכבר יקרה אשר הרעם שלו יגיד על המטר ויורה עליה אשר קרבה לבוא והנה קנין האף אשר אנשי הארץ הבעירו חמת ה' עולה היא ממעל על הוראת הרעם ומבטלת אותה ולא יבוא הגשם ומכל זה נראה גודל ההשגחה כי פעם הגשמים כלואים ויריקו ע"י המפגיע ופעם מאוד קרבו לבוא והמה נעצרים כאשר יחטאו אנשי הארץ:

פרק לז

פסוק א
אף לזאת. אף לפלאי המקום אשר יפעל בעת ירידת המטר עם כי היא הקטנה שבפעולותיו מ"מ אף עליה יחרד לבי ויקפוץ ממקומו לגודל התמהון:

פסוק ב
שמעו שמוע. כי בעת רדתו שמוע נשמע קולו אשר ירעם ברוגז והוא קול הרעם:
והגה. הדבור אשר יצא מפיו הוא הרעם שזכר היוצא בגזרת המקום והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ג
תחת כל השמים ישרהו. והנה משלח את הקול בדרך ישר תחת כל השמים ולא יסבב בדרך עקלתון ואז ישלח גם אור ברקיו על קצות הארץ כי בעת יוצא הרעם אז יוצא הברק כאשר חקרו הטבעיים:

פסוק ד
אחריו ישאג קול. אבל שאגת הקול אשר ירעם בקול גאונו נשמע לאוזן אחר ראיית הברק עם כי גם הקול הולך בדרך ישר:
ולא יעקבם. אולם לא יאחר באמת את הקולות לצאת לעקבות הברקים ואחריתם אם היה נשמע קולו מיד בצאתו ר"ל אם היה נשמע מיד אז היה נודע שאינו מתאחר לצאת לעקבות הברק אבל בעבור גסות חוש השמש ודקות חוש הראות יראה הברק טעם ישמע הרעה לזה חושב האדם אשר כן הוא סדר תולדותם אבל לא כן היא והוא דבר נפלא ותמהון:

פסוק ה
ירעם אל. הנה האל ירעם בקולו רעמות נפלאות אשר שמענו ונדעם ומה הם עוד הגדולות אשר עושה ואנחנו לא נדעם:

פסוק ו
כי לשלג. אשר לשלג יצוה שיהיה על הארץ והננו רואים אותו בארץ וכן יצוה על גשם מטר וכן יצוה על גשם מטרות עוזו ר"ל גשם חזק ושוטף וכולם נראים המה לעין כל בעת רדתם:

פסוק ז
ביד כל אדם יחתום. ועכ"ז יסתום ויחתום בתוך כל בני אדם מלהיות להם קדימת ידיעה טרם בואם למען דעת כל אנשי מעשה מעשהו ר"ל בכדי להזדרז כל בעל מעשה לכלות מעשהו טרם יבוא הגשם לבל ימנעהו בבואו:

פסוק ח
ותבוא חיה. עם כי החיה תשיג ידיעת המטר טרם בואו ותקדים לבוא במקום אשר תשב ותארוב לטרוף טרף ותשכון במעונותיה ולא תצא אז החוצה וקצרה א"כ השגת האדם אף בדבר אשר תשיג החיה:

פסוק ט
מן החדר. יספר עוד מפלאות המקום ואמר הנה רוח סופה תבוא מן החדר אשר יכלה שם הרוח והם חדרי תימן כמ"ש עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן (לעיל ט):
וממזרים קרה. מן המזלות תבוא הקור והיא מזל כימה:

פסוק י
מנשמת אל. מנשיבות רוח האל ר"ל במאמר פיו יבוא הקרח ובא רוחב המים במקום צר ודחוק עד לא יוכלו להעלות גלים כי הקרח עליהם ממעל:

פסוק יא
אף ברי. אף בעת יהיה האויר ברור ואין מקום לבוא המטר ע"פ הטבע עכ"ז יטריח את העב למלאותו בכובד המים רבים והוא יפזר מטרו ע"פ האדמה, ורז"ל אמרו שהמלאך הממונה על המטר שמו אף ברי:

פסוק יב
והוא. העב הזה הנה מחמת סבות מתהפך הנה והנה ברוב תחבולותיו לעשות פעלם המוטל עליהם כפי כל אשר יצווה המקום להריק המטר ע"פ האדמה ר"ל מה שהעבים מתהפכים הנה והנה לא במקרה היא כ"א מחמת סבה ולעשות שליחותו של מקום:

פסוק יג
אם לשבט. פעם יתהפך להוריד המטר לענוש את הבריות על ידו כי כאשר יחטאו יורד הוא במקום עמק ומצולה והמטר רע להם:
אם לארצו. פעם יתהפך להוריד המטר לארץ ה' ר"ל אל המקום אשר אנשים המה לה' הנכנעי' אליו אשר המטר נגזר עליהם:
אם לחסד. פעם יתהפך להוריד המטר לעשות בה עוד חסד נפלא יותר ממה שנגזר והוא כאשר נגזר מתחלה מעט גשמים ולאח"ז הטיבו מעשיהם הנה יפליא חסד להורידם במקום היותר צורך ואינו מאבד טפה לרדת במקום שאין שם צורך:
ימציאהו. חוזר הוא על כולן ור"ל יזמין ויושיט את המטר לאחת מאלו אם לשבט וכו':

פסוק יד
האזינה. קשוב באזניך את אמרי ושתוק ותן לבך להבין נפלאות האל ר"ל שבאו מן האל ולו יחשבו ולא אל המערכה:

פסוק טו
התדע. ר"ל איך תחשוב שהכל בא מצד המערכה הלא למדת חכמה וידעת מה מהדברים הטבעיים טרם בואם האם גם זאת תדע מתי שם אלוה המטר על הענן ומתי הופיע וגלה מטר עננו ר"ל מתי היתה יציאת טפת המטר מן הענן כי לא נודע מהם עד אשר נראה לעין ולא מאז ומלת אור עננו חוזר גם על ראשית המקרא:

פסוק טז
התדע. האם תדע מפלאות ה' התמים בדעות אשר יעשה על מפרשי העב ממעל להם וכאומר ומה הנעשה בעבים לא ידעת האם תדע מה ממעל להם:

פסוק יז
אשר. חוזר הוא על מלת התדע האמור במקרא שלפניו לומר האם תדע הסבה אשר בגדיך חמים בעת ישקיט הארץ בפאת הדרום ר"ל כשלא בא אליה ממולה רוח צפון הקרה מאד ונעשה אויר חם ויוחמו גם הבגדים הידעת למה כן הוא הלא הם דוממין ומאין בא להם התעוררות להתחמם וכאומר ואם היה הכל בא מצד המערכה היה א"כ מהאפשר לדעת הכל כאשר נדע דברים הטבעיים:

פסוק יח
תרקיע. וכי פרשת עמו את השחקים החזקים כמראה הנשים הנעשה ביציקה שהוא חזק יותר מאלו נעשה בהקשת הקורנס או שהמה חזקים בדבר הבהירות כמראה דבר המוצק בעת יתיכו אותו אשר יזהיר מאד וכאומר וכי כח אל לך עד שתאמר אערכה לפניו משפט:

פסוק יט
הודיענו. הודע לנו מה נאמר במשפט וכאומר גם אנו היינו מתווכחים עמו בעבורך אך אמר נא מה נאמר:
לא נערוך. הלא לא נוכל לסדר משפט למולו מפני חשכת הדעת אשר עמנו מול חכמת המקום:

פסוק כ
היסופר לו. ר"ל מה לנו לערוך עמו משפט וכי מהצורך לספר לו אשר אדבר הלא הכל ידוע לו:
אם אמר. וכי אמר איש דבר אשר יסתר ממנו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כא
ועתה. כשבא להשלים דבריו אמר ועתה אומר אני דרך כלל הנה לפעמים לא ראו אנשים אור השמש והוא כאשר יכסנו הענן ועם כי בהיר הוא במקומו בשחקים ומזהיר מאד אבל כאשר עברה רוח ותטהר את השחקים מן הענן אז יראוהו והוא מקרא קצר ומובן מאליו:

פסוק כב
מצפון. ר"ל ואם השמש אשר נראה הוא לעין כל כאשר יטהר השמים נעלם הוא כאשר יכסנו הענן ואיך א"כ יובא ממצפוני הלב דעות וחקירות מזוקקות כזהב על אלוה וכוי הלא נעלם הוא בכל זמן ואיך נדע א"כ חקר הנהגת מדותיו:
נורא הוד. יראוי מלהגיד הודו פן ימעטו וכענין שנאמר נורא תהלות (שמות טו):

פסוק כג
שדי לא מצאנוהו. עם כי לא מצאנו את האל שדי ר"ל עם כי לא נוכל להשיג עצמותו והנהגי מדותיו מ"מ הן ידענו כי הוא שגיא כח אבל במשפט ורב צדקה ולא יענה את האדם מלבו כי אם מה מגמול מעשיו יעשה לו:

פסוק כד
לכן. על כי כל מעשיו במשפט לכן יפחדו ממנו האנשים ולא ימרו פיו כי לא יראה כל חכמי לב ר"ל אף חכמי לב אינם חשובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט כמ"ש לא ניכר שוע לפני דל (לעיל לד) כי אין משוא פנים לפניו (העולה מהדברים ההמה כי יאמר שהמקום משגיח אף בפרטות ויבדיל את הרשע מן הטובה הבאה בעולם וכן יבדיל את הצדיק מן הרעה ואם לפעמים יקרה רע לצדיק בהשגחה באה לגלות אזנו למוסר כאשר ינטה מעט מדרך הישר וישיב לאיוב שגם עליו באו היסורים לגלות אזנו למוסר לשוב להי' וינצל מדין גיהנם ויתענג בדשן נפשו כ"א היה מתמיד לשבת בשלוה היה בועט בהי' מרוב כל והיה אבוד לנצח כדור המבול אף יוכיחו על מה לא יכניע עצמו למקום הלא הכל בידו ואין דומה לו ויוכיח על ההשגחה על כי הוא יוצר העין ואיך לא יביט הוא אף יוכיח מנפלאותיו הידועים לנו מה הם עוד הנעלמים אף ישוב לאיוב לומר הלא ידעת מה מטבעיות ומדוע לא תדע יתר הדברים אלא ע"כ הכל ממנו בהשגחה ואין לדעתם ולזה אין להרהר אחר מעשיו כי קצרה דעת האדם להבין מעשה הי' והנהגתו):

פרק לח

פסוק א
מן הסערה. כי נגלה אליו ברוח סערה:

פסוק ב
מי זה מחשיך. מי הוא זה אשר מלאו לבו להחשיך ולסכל העצה היעוצה ממני בדבר הנהגת העולם:
במלין וגו'. אשר יאמר שהכל בא מצד המערכה ובעבור זה יגנה הנהגתו:

פסוק ג
אזר נא וגו'. הוא ענין חזוק וזריזות כי החגור במתניו הוא מזורז:
ואשאלך. אני אשאלך דברים ואתה הודיעני תשובה עליהם אם לא כן הוא:

פסוק ד
איפה היית. כאומר איך ערבה לבך לגשת לחקור אחר הנהגתי איה היות בעת יסדתי את הארץ האם ראית לה סמוכות על מה עומדת וכאומר הלא תשכיל לדעת שתלויה במאמרי כאלו היית בעת הבריאה וראית כי כן הוא:
הגד. אמור אם יש לה סמוכות ועל מה תלויה אם יש לך בינה להשכיל אמיתת הדבר:

פסוק ה
מי שם. מוסב על הגד שבמקרא שלפניו לומר הגד מי שם מדות הארץ בארכה וברחבה כמו שהיא עתה:
כי תדע. אם ידעת ששם מי זולתי וכאומר וכי תחשוב שנעשה על ידי מערכות השמים:
או מי נטה וגו'. למדוד ארכה ורחבה ואחז במשל מדרך הבנאי והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק ו
על מה. הגד על דבר מה נשתקע אדני עמודי הארץ וכאומר הלא אין לה לא עמודים ולא אדנים ואין לה על מה לשקוע כי האויר מקיפה:
או מי ירה. מי השליך האבן הראשון ההושם בפנת היסוד ואחז במשל מדרך הבנאי שדרכו להתחיל בנין היסוד מן הפנה והכוונה היא על נקודת המרכז היא אמצעית כדור הארצי אשר היא מעמדת את כל הכדור לבל יתקרב אל הפאה מן הפאות כי כל חלקי היסוד משתוקק ליסודו:

פסוק ז
ברן יחד. חוזר על איפה היית האמור בתחילת הענין לומר איפה היית בעת ירננו יחד כל כוכבי בוקר הם מערכות השמים וכל בני אלהים הם המלאכים המניעים אותם יריעו לשמי וכאומר וכי לא תשכיל לדעת זאת כאלו היית שם וראית שהמה כולם נכנעים לי ועול מוראי עליהם ומה זה תאמר מדוע משדי לא נצפנו עתים (לעיל כד):

פסוק ח
ויסך. וכן מי עשה מחיצה מול הים כחומה בצורה העשוי בדלתים שאין לבוא כאשר יסוגרו ועל החול יאמר שהוא גבול לים לבל יעברנהו:
בגיחו. בעבור כי ימשך מימיו לצאת מן הרחם הוא עומק התהום ומתרבה בכל עת ופן ישטוף העולם ולזה מהצורך הוא אל הגבול ומי עשה לו הגבול הזה הלא אין ביד המערכת לשנות דבר מטבעו:

פסוק ט
בשומי. איפה היית בשומי לים מלבוש מענן ותכריך מערפל ור"ל כאלו כסיתיו בענן וערפל לבל יראה לצאת מן הגבול ולחוץ וכאומר הלא תשכיל לדעת שאני העושה כל אלה כאלו הייתי שם:

פסוק י
ואשבור. חוק גזרתי עליו כאלו עשיתי עליו מסביב שברים וחריצים וכאלו שמתי בריח ודלתים סגורים כאשר יעשו בתקון עיר מבצר:

פסוק יא
ואומר. גזרתי עליו עד מקום החול שהוא לו לבריח ודלתים עד שם תבוא ולא תוסיף לצאת להלאה ובמקומו ישים גליו בהרמה וגאון ולא חוצה לו:

פסוק יב
המימיך. האתה צוית מימיך את השמש המשליך ניצוציו להאיר הבקר טרם יגלה הוא על פני הארץ האם צויתו מעולם ללכת ולבלי ינוח וכאומר הלא מעצמו יתנועע בכל עת ולא ישקוט ולא ינוח ואם לא היה נכנע לי לקיים גזרתי היה א"כ ראוי לו לנוח בזמן מן הזמנים:
ידעת. הידעת את השמש המביא השחר איה מקומו אשר ישכן שם וכאומר הלא אין לו מקום מנוח והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יג
לאחוז. הוא מקרא קצר וכאלו אמר הלא צויתי לאחוז בקצוות הארץ לנערם וינערו הרשעים ממנה והצדיק נשאר בה ועל המבול יאמר אשר הכל נאבדו וישאר אך נח וכי אין השגחה היא זו:

פסוק יד
תתהפך. ומכל אלה תדע עם כי תתהפך חותם צורת האדם בעת מותו להיות כחומר וכטיט חוצות עכ"ז יעמדו בתחיה ויהיו כבראשונה וכמו המלבוש אשר יקופל וחוזר ונפשט והרי הוא כבראשונה ובא להשיב על אמריו שכפר בתחית המתים בחשבו שהכל בא מצד המערכה ולפי הטבע ותח"ה הוא נמנע אצל הטבע ולזה אמר לו המקום אם אמנם שאני משגיח שוב אין להפליא על תח"ה:

פסוק טו
וימנע. ואז עם כי תהיה הצלחה על הצדיקים לא יוכלו לו הרשעים כי מהם ימנע אור הצלחתם ואז תשבר זרוע הרמה של בעלי הזרוע וכאלו ישיב בזה על תלונתו בעבור הגמול והעונש לומר אז יקבל כ"א כמפעלו:

פסוק טז
הבאת. כאומר איך מלאך לבך להרהר אחרי וכי הרבה חכמה מצאת האם השכלת עד נבכי הים לדעת מה בה וכי התהלכת בעיונך בחקירות התהום:

פסוק יז
הנגלו. האם נגלו לך שערי מות עד שתשפוט שלא יחיו המתי' כמ"ש כלה ענן וילך יורד שאול לא יעלה (לעיל ז):
ושערי וגו'. כפל הדבר במ"ש:

פסוק יח
התבוננת. וכי תבין הדברים הנעשים עד סוף רוחב הארץ ואם תאמר ידעת הכל הגד אם ידעת וכאומר הלא לא ידעת מה הנעשה בארץ ואיך תחקור לדעת הנהגתי:

פסוק יט
אי זה. חוזר על מלת התבוננת האמור במקרא שלפניו ולומר האם תבין אנה זה הדרך אל מקום אשר ישכון שם האור ואנה זה מקום החשך:

פסוק כ
כי תקחנו. אשר תוכל לקחת את האור להביאו אל גבול החשך להאיר שם:
נתיבות ביתו. של החשך להביא שם את האור והוא מדרך הפלגה ומליצה לומר מה תדע עד שמלאך לבך להרהר אחרי:

פסוק כא
ידעת. הידעת טרם שנולדת אשר תוולד אז בזמן שנולדת ועתה הידעת אם רבים מספר ימיך:

פסוק כב
הבאת. וכי באת בעיוניך אל אוצרות שלג וכי תראה בשכלך אוצרות ברד לדעת ממה המה:

פסוק כג
אשר חשכתי. אשר מנעתי מלרדת במצרים כמ"ש ויחדלו וכו' לא נתך ארצה (שמות ט':ל"ג) ונשארו תלויים באויר להיות מוכנים לעת צר להצר לחמשת מלכי האמרי כמ"ש

וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים (יהושע י':י"א) וליום קרב ומלחמה של גוג כמ"ש ונשפטתי וכו' ואבני אלגביש וכו' (יחזקאל ל"ח:כ"ב) כן דרז"ל:

פסוק כד

אי זה. ר"ל הידעת אנה זה הדרך אשר יחלק אור השמש לרדת בעולם בדרך מעוקם שלא יתיך בחומו את הברד ההוא ואנה זה הדרך אשר יפזר עצמו על הארץ רוח הקדים העזה שברוחות ולא יפיל את הברד לארץ ונשאר תלוי ועומד וכאומר ואם אין לך חלק בבינה איך תשכיל הנהגתי:

פסוק כה

מי פלג. מי חלק חפירה לשטף המים להמשך בה אל המקום מן המקומות אשר אצוונו ללכת ומי פלג דרך לענן וקולות הרעם אל המקום אשר ילך:

פסוק כו

להמטיר. להוריד המטר על ארץ נגובה יבשה עד לא ישב בה איש ועל מקום מדבר שממה שאין שם אדם לגודל היבשות והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כז

להשביע שואה. להשביע עם המטר את ארץ חשך ושממה ולהצמיח בה הוצאת הדשא:

פסוק כח

היש. האם יש למטר אב ומי ילד מעייני הטל אשר יצוום לרדת ארצה:

פסוק כט

מבטן מי וגו'. אשר תצוונו להגליד:

מי ילדו. אשר יצוונו לרדת ארצה:

פסוק ל

כאבן. ע"י הקרח יתחבאו המים ואינם נראים כאבן הנופל במים אשר יכוסה מעין האדם:

ופני תהום. המים אשר ממעל להתהום המה נלכדים מן הקרח ולא יצאו חוצה ולא ירומו גלים כמאז וכאומר וכי מי העושה את כל אלה הלא אני ה' ומה זה לא תירא מלהרהר אחרי:

פסוק לא

התקשר. האם אתה תקשר קשרי מזל כימה שלא יוציא כל צנתו להחריב העולם או האם תפתח קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומה להפיג צנת מזל כימה:

פסוק לב
התוציא. האם תוציא את המזלות כ"א בעתו ולא יעבור המועד וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה והם קבוצת כוכבים קטנים שעמו אשר לא יתפרדו זה מזה:

פסוק לג
הידעת. האם תדע גזרות צבא השמים אשר ישפטו בארץ האם אתה תשים ממשלת כ"א בארץ מי ימשול על מה מי לחרב מי לרעב מי לשלום וכדומה:

פסוק לד
התרים. האם תרים לעב קולך להוריד המטר והוא ישמע לך ויכסך שפעת מי המטר:

פסוק לה
התשלח. האם תשלח ברקים אשר ילכו והם ישיבו ויאמרו הננו ונעשה דבריך:

פסוק לו
מי שת. מי שם חכמה בכליות או מי נתן בינה בלב:

פסוק לז
מי יספר. מי הוא אשר יעשה את השמים בהירים כספיר טהורים מן העננים ומי הוא המשכיב ופורש מתחת לשחקים את נבלי השמים והם העננים:

פסוק לח
בצקת. מוסב על מי ישכיב האמור בסוף המקרא שלפניו לומר מי הוא המשכיב ופורש את הארץ בעת היה ניצק העפר להיות יציקה אחת והרגבים יהיו דבוקים אחת אל אחת להיות גולם אחד וכאומר הלא אני העושה את כל אלה ולא זולתי ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי:

פסוק לט
התצוד. האם אתה תצוד ללביא טרף האם אתה תמלא לכפירים את נפשם החיוני והמתאוה:

פסוק מ
כי ישוחו. כאומר הלא אני נתתי חכמה בהמה למצוא טרף אשר יכפפו קומתם במדורם לבל ירגישו בהם החיות ויברחו ויושבים המה בסוכה לארוב על החיות לטרוף טרף:

פסוק מא
מי יכין. מי הוא המכין מזון לעורב זולתי כי ילדי העורב יצעקו אל ה' והמה תועים ואינם יודעים מה לעשות על שאין להם אוכל ואני הוא המכין להם וארז"ל על כי בני העורב המה לבנים בילדותם ואביהם רואה עצמו שחור והמה לבנים וחושב שהמה בני

זנונים שמין אחר בא על אמם לזה ימאס בהם וממאן לזונם והמקום מזמין להם יתושים מצואתם ונכנסין לתוך פיהם למאכל' וכאומר איך א"כ תאמר שאינני משגיח בשפלים:

פרק לט

פסוק א

הידעת. ארז"ל תיש הבר היא אכזרית על בניה ובשעה שכורעת ללדת עולה לראש הסלע כדי שיפול ולדה לארץ וימות והמקום מזמין לה נשר ומקבל את הולד על כנפיו ולזה אמר לאיוב האם אתה ידעת עת לדתה להזמין לה הנשר:

חולל אילות. ארז"ל אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת ללדת מזמין לה המקום דרקון ומכישה ברחמה ומתרפה ויולדת בקלות ולזה אמר האם אתה תשמור העת אשר יבואו לה חיל וחבלי לידה להזמין לה הדרקון:

פסוק ב

תספור. וכי תספור לה ירחי לידה מתי תמלאנה וכי ידעת עת לידתן לעשות לה אז כדרך המילדת:

פסוק ג

תכרענה. הלא כאשר תכרענה ללדת מעצמן יצאו ילדיהן דרך בקוע פתיחת פי הרחם ושולחת מעצמה את חבליה כי ילכו להם מיד אחר הלידה מבלי צורך אל המילדת:

פסוק ד

יחלמו. והוולדות יתחזקו מעצמן ויהיו בריאים ולא נתרסקו מן הלידה והמה גדלים בחוץ לחורב ביום ולקרח בלילה והמה יוצאים מאת פני אמותם ואינם שבים להן להיות נזונים משלהן:

פסוק ה

מי שלח וגו'. מלהביא צוארו בעול עבודה:

מי פתח. לבל יהיה קשור ברצועות העול:

פסוק ו

ערבה ביתו. להיות מדורו בערבה ומשכנו בארץ מלחה:

פסוק ז

ישחק. ילעג לקול הומיה הנשמע בעיר הואיל ואיננו בה ולא ישמע המיית נוגש לנגשו למלאכה:

פסוק ח
יתור. ירגל הרים לו למרעה ובעצמו ידרוש ויחפש אחר כל עשב ירוק:

פסוק ט
היאבה. האם ירצה הראם לעבוד לך וכי יתמיד לעמוד על אבוסך לאכול משלך:

פסוק י
התקשר. האם תקשור את הראם בכלי המחרישה בחבלים עבות הראוי לו בעבור יחרוש תלמי שדי וכי יכתת רגבי העמקים אחר אשר תזרע האדמה למען יכסה בעפר ממעל:

פסוק יא
התבטח. וכי תבטח בו על כי כחו רב ותעזוב אליו יגיעך אשר בשדה לשהוא ישמרם:

פסוק יב
התאמין. וכי תאמין בו אשר ישיב לביתך גדולי זרעך ויאסף גרנך הביתה והוא ענין מליצה לומר הלא אין להאמינו כי את הכל יאכל וכאומר ומי הוא המזמין מאכלי הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים:

פסוק יג
כנף רננים. הוא שם עוף ובדרז"ל נקרא טווס ונקרא רננים ע"ש שתשמח ותרנן ביופי כנפיה ואמר הנה העוף רננים השמחה בכל עת או מין בעל כנף חסידה או מן נוצה הידעת מנהגם:

פסוק יד
כי תעזוב. אשר כ"א מהן עוזבת ביציה על הארץ ולא חשב עליהם לחממם כי תחמם אותם על עפר הארץ ר"ל מאליהם יתחממו באבק הדרכים:

פסוק טו
ותשכח. והיא הולכת מהם ותשכח אשר רגל עובר אורח תמעך אותם ורגלי חית השדה תדוש אותם:

פסוק טז
הקשיח. תתאכזר ותקשה לבה כאילו המה אינם שלה והיא בלי פחד אם יהיה יגיעה לריק ר"ל אינה חוששת באבדן הביצים אשר ילדתן בעצב וביגיעה:

פסוק יז
כי השה. וזהו על כי השכיחה אלוה את החכמה ולא נתן לה חלק בבינה לשמור ביצתה כדרך שאר העופות:

פסוק יח
כעת. כאשר תבוא העת אשר תחפוץ לעוף בשמים הנה תמרוד בהם ותעוף לדרכה ותשחוק לסוס ולרוכבו ר"ל אינה חוששת אם יעבור עליהם סוס ורוכבו וידוש אותם וכאומר ומי הוא השומר אותם הלא אני ואיך תאמר שאינני משגיח בשפלים:

פסוק יט
התתן. האם אתה נתת לסוס גבורה להיות לו אומץ הלב מכל יתר בע"ח:
התלביש. האם אתה הלבשת צוארו בקול מאויים כרעם:

פסוק כ
התרעישני. האתה תרעישו בקפיצה ודלוג כארבה הזה הדולג ממקום למקום והוד קולו היוצא מנחיריו הוא קול אימה:

פסוק כא
יחפרו. לרוב מרוצתו ירגלו בו הפרשים בעמק שהוא מקום מוכן למארב ובעבור רוב כחו שיש כאשר יצא לקראת נשק כי יבטח בכחו לעמוד מול נשק והוא ענין מליצה:

פסוק כב
ישחק. ילעג על כל דבר המפחידו ולא ירעד משום דבר ולא ישיב לאחוריו מפני אימת חרב:

פסוק כג
עליו תרנה. כאשר תרנה האשפה אשר עליו ר"ל כאשר ימהר לרוץ והחצים אשר באשפה מקשקשים ומשמיעים כמו קול רינה וכאשר ישיטו עליו להב חנית ולהב כידון:

פסוק כד
ברעש. אז ברעש וברוגז עד מהרה ירוץ מרחק רב כאלו שתה ובלע את הארץ ואיננה כי איש קל מהר יעבור מרחק רב:
ולא יאמין. ר"ל לא יחוש לקול שופר אשר יריעו במלחמה ולא יחרד ממנו:

פסוק כה
בדי שופר. ועוד אפילו יאמר האח וישמח בעת ישמע הרבה שופר:
ומרחוק. ומסגולותיו אשר מרחוק יריח מלחמה ר"ל ממרחק ירגיש קול אנשי מלחמה ורעש שרי החיל והמיית תרועה עד יבינו אנשי הצבא מתנועות הסוס אשר החיל בא עליהם:

פסוק כו
המבינתך. וכי מהבינה הבא מעמך יעוף הנץ ויפרוש כנפיו לעוף לפאת הדרום כי שם יחם לו בזמן החורף:

פסוק כז
אם על פיך. וכי ע"י מאמריך יגביה הנשר לעוף השמים יותר משאר כל העופות וכי ע"י מאמריך ירום מדורו למעלה מן הכל:

פסוק כח
סלע ישכון. שוכן הוא על סלע הרים ושם יתלונן לקרח בלילה ואף כי ברום הרבה תשלט הרוח ולא יזיק לו:
על שן. שוכן הוא על חדודי הסלע הבולט כשן אף ישכון מצודה הוא הזיז היוצא ממגדל גבוה והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כט
משם. ר"ל הנה יבחר לשבת במקום גבוה כי משם יחפש למצוא אוכל כי משם למרחוק יביטו עיניו וכדרך העומד במקום גבוה:

פסוק ל
ואפרחיו. ובעבור זה מצוי לו האוכל עד שאפרוחיו יבלעו דם ממה שיביא להם:
ובאשר. ובמקום אשר ימצא בה חללים שם הוא לאכול בשר ולשתות דם כי למרחוק יביט ואין דבר נעלם ונכסה מעינו וכאומר הנה כל אלה בהשגחתי ואיך תשפוט שאינני משגיח בשפלים (העולה מהמענה ההיא כי יוכיחנו אלוה לומר איך ערבה לבך לגשת להרהר אחרי האם תבין כל מעשי אף יספר הנפלאות אשר לא יתכן לחשוב שבא מצד המערכה אבל בהשגחה המה ובהיות כן אין לכחש בתח"ה עם שהוא מנגד להטבע וכלה א"כ תלונתו בדבר הגמול והעונש כי אז יקבל כ"א כמפעלו ויוסף לספר מעשיו הנוראים באמור לו ומדוע א"כ לא תירא מלהרהר אחרי וישיב לו עוד שלא בצדק שפט שאינני משגיח בשפלים כי לא כן הוא כי משגיח אני בכל דבר אף בבע"ח ויספר אופן ההשגחה בהם):

פרק מ

פסוק א
ויען. מתחלה פסק מן מאמריו למען ישיב לו דבר מה וכאשר עמד ולא ענה השיב לו עוד:

פסוק ב
הרוב. היא בה"א השאלה כי שאל לו האם אתה הרב עם שדי קבל מוסר מדבריו הלא המתווכח עם אלוה ראוי לו לענות תשובתו ומה זה תשתוק:

פסוק ד
הן קלותי. הנה הכרתי בעצמי שאני קל מאד ולא למדתי חכמה לדעת שהכל בא בהשגחה ומה זה הדבר אשר אשיב לך כי אין בפי מענה ולזה שמתי ידי אל פי ולא דברתי מאומה כאשר פסקת ממאמריך:

פסוק ה
אחת דברתי. כאומר הנה האחת אשר דברתי בראשית אמרי לקרוא תגר על אשר מסרת הכל ביד המערכה הנה דברתי אז אבל עתה לא אשיב עוד על דבריך להחזיק מאמרי כי עתה רואה אני שלא מסרת ביד המערכה אבל הכל בידיך:
ושתים. אבל שתי השאלות אשר שאלתי לומר אם הכל בא בהשגחה מדוע א"כ יבוא הרע על הצדיק וטוב על הרשע הנה עם כי עדיין לא אדע תשובה עליהם עכ"ז לא אוסיף עוד לשאול כי יראתי להרהר אחריך:

פסוק ז
אזר נא וגו'. הוא ענין זריזות כי החגור במתניו הוא מזורז:
אשאלך. אני אשאלך ואתה הודיעני תשובה עליהם והשאלה היא אשר שאל ואם זרוע וגו' תמשוך לויתן וגו' וכדומה אמר שישיב לו אם מודה הוא להדברים האלה:

פסוק ח
האף. חזר להשיבו גם על זאת ואמר לו וכי גם משפטי תפר וכאומר הלא זה קשה מהראשונה כי תחשוב שמשפטי בטל על כי לא אשיב לאיש כגמולו:
תרשיעני. ר"ל תרשיע משפטי בעבור כי תחשב אותך לצדיק כי על רשע וטוב לו אין מקום לתמוה כ"כ כי מי יודע מטמונו של חבירו הצדיק הוא אם רשע אבל עיקר תמיהתו היה על צדיק ורע לו ובעבור עצמו יתמה כי חשב עצמו לצדיק והיה מעונה מאד ואמר לו המקום וכי בעבור מחשבתך תרשיע משפטי:

פסוק ט
ואם זרוע. כי הנה האדם עשוי הוא בצלם אלהים וכאשר ימצא שלם בעצמו שלא ינטה נטיה מה מדרך ה' הנה כחו רב מאד וימשול בכל דבר ואף בצבא השמים וכענין שנאמר שמש בגבעון דום וכו' וידום השמש וכו' ולא היה כיום וכו' לשמוע ה' בקול איש (יהושע

י) ולזה אמר לו איך תחזיק עצמך לצדיק וכי אם יש לך כח הזרוע כמו האל למשול בכל דבר וכי תרעם כמוהו בקול לגזור מה על צבא השמים כאשר יאות לצדיק שלום ואמיתי:

פסוק י

עדה נא. כאומר נסה עתה לבחון הדבר וקשוט עצמך בגאון ובגובה והלבש עצמך בהוד והדר לעשות מעשים נפלאים:

פסוק יא

הפץ. פזר עברת אפך וכעסך על רשעי עם לענשם ברוח שפתיך וראה בל גאה והשפילהו ר"ל תן עיניך בו והשפילהו כאשר ראוי ויאות לצדיק שלם:

פסוק יב

ראה וגו'. הוא כפל ענין במ"ש:

והדוך. במאמר פיך הדוך את הרשעים במקומם:

פסוק יג

טמנם. את כולם יחד טמנם בעפר וחבוש את פניהם במקום טמון ונסתר ר"ל גזור עליהם שפלות והכנעה וכתישה ותראה אם תתקיים גזרתך:

פסוק יד

וגם אני אודך. כאשר תהיה בהמעלה ההיא אשר זכות ימינך תושיע לך להיות לך כח הזרוע הזאת הנה גם אני אודך לומר עליך שצדיק גמור אתה אבל עתה הואיל ולא כן הוא מה לי במה שאתה לבדך תשבח עצמך לצדיק:

פסוק טו

הנה נא בהמות. כאומר כי אם היית צדיק גמור באמת לא היה קצרה ידי מלשלם גמול אם אמנם עשיתי בריות נפלאות כאלה אשר אין מי יעמוד למולם ומי א"כ יעמוד למולי למחות בידי מלשלם גמול והנה האחת היא הבהמה אשר בראתי בשבעת ימי בראשית והנה עתה עודנה עמך ולא מת:

חציר. עם כי רבים ימיו לא בא בפיו בשר טריפה מעולם כי יאכל עשב השדה כבקר:

פסוק טז

הנה נא כחו וגו'. כאומר עם כי לא למד לטרוף טרף ולא נודע א"כ כחו בפועל מ"מ הכח שמורה אצלו במתניו והוא בעל כח בעצם:

ואונו וגו'. וכחו בטבור בטנו והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יז

יחפוץ. ימהר להניע זנבו אשר הוא כמו אילן ארז בגדול ובעובי:

גידי פחדיו. גידי ביציו המה עבים כאלו היו ענפי אילן:

פסוק יח

אפיקי נחושה. יש להם חוזק הנחושת:

גרמיו. עצמיו כדבר עב וכבד של ברזל והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק יט

הוא ראשית. ר"ל אותו ברא ראשון לבהמות:

העושו. לרב חזקו אין מי יוכל לו רק ה' אשר עשהו הוא בעצמו יגיש אליו חרבו להכותו נפש:

פסוק כ

כי בול. כי ההרים נושאים ומצמיחים לו יבול למאכלו ומצויה היא לו ולזה הוא רב כח כי לא יחסר לחמו ועם כל רב כחו ישחקו כל חית השדה במקומו ולא יטרוף מי מהם להחרידם משם:

פסוק כא

תחת. כאלו אמר התחת ותחסר ה"א התימה בדבר המובן וכמוהו רבים ור"ל וכי ישכב תחת צאלים הלא לרב גדלו אין צאלים בעולם לסכך עליו ובהשגחתי יתקיים מבלי צל להגן עליו בחמה מפני החמה:

בסתר וגו'. ר"ל וכי ישכב בסתר קנה או בסתר גומא הגדל בבצה:

פסוק כב

יסכוהו. וכי יסכהו צאלים אשר המה ראוים להיות צללו לפי גדלו הלא אין בעולם צל הראוי לכסותו:

יסבהו. וכי יסבבו אותו ערבי נחל לעשות עליו צל מפני החמה הלא כמוהם כאין וכפל הדבר רבות פעמים במ"ש המורה על גודל המניעה:

פסוק כג

הן יעשוק. בא בדרך השאלה לומר הנה מושכו כולו אל פיו כאלו עשקו:

ולא יחפוז. עם כי לא ימהר לשתות בחפזון וא"כ נמשך עודו המים במשך זמן השתיה מ"מ שותה את כולו ואף הנמשך בזמן השתיה:

יבטח. בוטח הוא בעצמו אשר יוכל למשוך אל פיו כל מי הירדן:

פסוק כד

בעיניו. את כל הירדן יקח אל פיו עד המעינות מקום נביעתו שהוא נובע ממערת פמייס:

במוקשים. בכדי לשתות הכל ישפיל פיו עד קרקעית הירדן וינקוב אפו בהמוקשים אשר בירדן כאבנים וכדומה כי יפגע בהם באפו והוא מדרך הפלגה וגוזמא וענין מליצה:

פסוק כה

תמשוך. כאלו אמר התמשוך ותחסר ה"א התימה בדבר המובן ובא עתה לספר מפלאות גבורת הלויתן ואמר לו וכי תמשוך את הלויתן מן המים בחכה כאשר ימשכו יתר הדגים:
ובחבל תשקיע לשונו. הוא הפוך וכאלו אמר וחבל תשקיע בלשונו וכן ותשם בפוך עיניה (מ"ב ט) ומשפטו ותשם פוך בעיניה ור"ל וכי תשים את החבל תוך עומק לשונו למשכו אחריך:

פסוק כו

התשים. וכי תשים אגמון באפו וכי תנקוב לחיו בחוח כדרך אשר יעשו ליתר הדגים לצודם כי לרב כחו לא יועיל תחבולה אף זרוע עם גבורה:

פסוק כז

הירבה. וכי ירבה לך תחנונים ודברים רכים בכדי לעזבו לנפשו וכאומר הלא א"א לצודו ואיך יחנן אליך לעזבו:

פסוק כח

היכרות. וכי יכרות עמך ברית שתקחנו לעבד עולם ותשלחו בברית זה:

פסוק כט

התשחק. וכי תלעיג בו כאשר תלעיג בצפור אשר תתן לפניו גרעיני תבואה אל הפח והוא יורד בה לאכול ונלכד שם וזהו השחוק שעם הצפור אשר ירמהו לרדת אל הפח ואמר וכי גם את הלויתן תוכל לצוד בתחבולה כזאת:
ותקשרנו. וכי תקשור אותו לבל יברח ותמסור אותו לנערותיך לשחק בו כאשר יעשו בצפור קטן:

פסוק ל

יכרו. וכי חוברי חבר יצדוהו בקסמים שבידם ויכרו ממנו כרה גדולה וסעודה חשובה או האם יחצוהו לחלקים בין הסוחרים אשר יקנוהו מידם:

פסוק לא

התמלא. ואף אם תצודו וכי תכרות בסכינים את עורו להפשיטו מעליו הלא עורו קשה עד מאד ואין לחתכו בסכין:
ובצלצל. וכי תשקיע את ראשו בכלי העשוי להשקיע בו ראש הדג ולצודו בזה:

פסוק לב
שים עליו כפיך. בחון נא ושים עליו כפיך לאחוז בו והן ידעתי כי לא תוסף עוד לזכור מלחמה למולו כי מה מאד ירעיש למולך ותרעד ממנו והוא ענין מליצה:

פרק מא

פסוק א
הן תוחלתו. הנה תקות הנלחם עמדו תכזב ותשקר בו כי תקותו נאבדה:
הגם. יש תמיהות שהן קיימות וכן ואם שרה הבת תשעים שנה תלד (בראשית י״ז:י״ז) ור״ל הנה גם אל מראית פניו יושלך האדם מעמוד נגדו כי אימתו רבה ואיך א״כ ילחם עוד עמדו:

פסוק ב
לא אכזר. לא ימצא מי שיהיה אכזר על עצמו לעכור בשרו שיעורר עמו מלחמה כי הלא יאבד עצמו לדעת:
ומי הוא. ואם אין מי לעמוד למולו א״כ מי הוא אשר יתיצב לפני למחות מה בידי והוא חוזר למעלה לומר אם היית צדיק באמת כאשר יאות הייתי משלם לך גמול כי אין מי ימחה בידי:

פסוק ג
מי הקדימני. ר״ל אף כי אין מי אשר הקדים לעשות צדק עד לא גמלתיו הטובה כי מי עשה מזוזה לפתחו עד לא נתתי לו בית וכן הכל והואיל וכן שאין למי עלי לגמלו עוד טוב מ״מ אשלם עוד גמול בחסדי ואין מי ימחה בידי כי כל אשר תחת כל השמים שלי הוא וכולם נכנעים עלי וכאומר הנה גם לך הייתי משיב גמול אם היית צדיק גמור בשלימות רב:

פסוק ד
לא. אחריש כאומר הנה במה שספרתי לך יש בהם די להשיב על מאמריך ועכ״ז לא לא אשתוק מלספר לך עוד ממפעלות הלויתן מתכונות איבריו וענין הגבורות אשר בו וחין ערכו מול שאר הנבראים למען תשכיל יותר מגדולת רוממותי:

פסוק ה
מי גלה. מי יערב לבו לגשת אליו לגלות מלבושו הנראה לעין והוא לבוש הקשקשים אשר הוא ממעל ללבוש העור:

בכפל רסנו. ר"ל בשפתיו הכפולים זה על זה מקום ישימו שם הרסן על הסוס ואמר בל' שאלה ומליצה:

פסוק ו
דלתי פניו. מי יפתח דלתי פניו הם שפתיו העשויים לסגור ולפתוח כדלתי הפתח ואמר בלשון שאלה מי יפתח שפתיו לשום שם הרסן כאשר ישימו בסוס כי הלא סביבות פניו יש אימה ומי יקרב אליו:

פסוק ז
גאוה. ר"ל יוכל להתגאות עם חוזק המגינים אשר עליו הם הקשקשים שהמה לו למגן:
סגור. כל קשקשת סגור ודבוק בעורו סתימה דחוקה שאין לזוז ממקומו:

פסוק ח
אחד. קשקשת אחד נגש ודבוק בחבירו עד לא יבוא האויר ביניהם:

פסוק ט
איש. כל אחד דבוק בחבירו והמה לכודים ונאחזים זה בזה ולא יתפרדו וכפל הדבר פעמים ושלש לגודל הדבוק ולהפלגת המליצה:

פסוק י
עטישותיו. ההבל היוצא ממנו בעת העיטוש תזריח אור ור"ל כ"כ גברה בו חום הטבעי כאלו היה מלא אש וכאלו יבריק ויאיר בעת יוציא ההבל ועם כי טבע הדגים הוא קר:
ועיניו. בקיעות עיניו רחבים ומזהירים כבקיעת השחר:

פסוק יא
לפידים יהלוכו. מרוב חום הטבעי יחומם הבל פיו כאלו לפידי אש הולכים מפיו וכאלו ניצוצות נשלכים ממנו וכפל הדבר להפלגת הענין:

פסוק יב
מנחיריו. ההבל היוצא מנחיריו הוא רב ונראה כעשן לגודל החום ודומה הוא אל ההבל היוצא מן הדוד והאגמון כשיהיה נופח ומרתיח שמעלה אז הבל רב:

פסוק יג
נפשו. נשימתו תלהט כגחלי אש וכאלו להב יוצא מפיו:

פסוק יד
בצוארו. עם כי הצואר הוא המקום היותר חלש בכל בע"ח אבל בצוארו יתמיד העוז והחוזק:

ולפניו. החזה אשר היא לפני הצואר תשמח את העצבון ר"ל כ"כ היא חזקה ומשומרת עד לא תעצב מדבר מכאוב כי אין דבר יזיקנה:

פסוק טו

מפלי בשרו. חתיכות בשרו המה דבוקים זה בזה כאלו היה ניצק עליו ביציקה אחת ולא ימוט זה מזה כאשר ימוטו החתיכות ביתר הדגים כי דרך בשר הדגים להיות חתיכות זה על זה ונוח לפרוד אותם זה מזה:

פסוק טז

לבו יצוק. לבו הוא ביציקה אחת כמו אבן מבלי חלל לא כמו ביתר בע"ח:

כפלח תחתית. הוא ביציקה אחת כמו אבן הרחים אשר מתחת שאין בו חלל כלל משא"כ העליון שיש בו חלל מה במקום הנקב שיורד התבואה דרך בה:

פסוק יז

משתו. מרוממותו יפחדו אף החזקים:

משברים יתחטאו. כשהוא שט בים יחסרו הגלים כי מבלבל הגלים ומקלקלם:

פסוק יח

משיגהו. הלוחמים עמו להשיגו בחרב לא תקום בידם זאת המלחמה כי לא ינצחהו בחרב וכן הלוחמים בחנית או במסע או בשריה לא ינצחהו עמהם:

פסוק יט

יחשוב. כי כלי ברזל נחשב למולו לתבן וכלי נחושת לעץ נרקב כי לא יזיקהו באלה:

פסוק כ

בן קשת. החץ לא יבריח אותו כי לא יפחד ממנה:

נהפכו לו. למולו נהפכו אבני קלע לקש ר"ל לא יזיקו לו כמו שאין הקש מזיק כאשר יקלעם על מי:

פסוק כא

תותח. אבני תותח:

לרעש כידון. להמית כל בעלי כידון:

פסוק כב

חדודי חרש. סלעים חריפים דומים לחרסים חדים המה לו מתחת והוא שוכב עליהם ולא ירגיש בהם:

ירפד. יציע לעצמו דבר חד מלא חריצים וישכב עליו כעל טיט והוא כפל ענין במ"ש:

פסוק כג

ירתיח. בהחום היוצא מן הבל פיו ירתיח עומק הים כסיר העומד אצל האש:
כמרקחה. כמו שהרוכלים עושים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים יחד כן יערבב כל אשר בים עם הרתיחה כי כן דרך תבשיל המרתיח להיות מעורב ומבולבל מן חוזק הרתיחה:

פסוק כד

אחריו. כשהוא שט בים ודוחה הוא את מי הים בדרך הלוכו ואחר כי ישוט להלאה יאיר נתיבתו ר"ל הנתיב שהלך בו נראה הוא פנוי ממים כי לרוב רחבו לא במהרה ישובו המים לכסות רוחב הנתיב:
יחשוב תהום לשיבה. כי בדרך מהלכו נדחו המים ממקומו ומעט מן המים נשאר מתחת לו ומחשיב הוא את התהום בעיני הרואה לאיש שיבה כי המקום ההוא יהיה לבן כי כשהמים עמוקים נראה חשוך ושחור אבל כשאינם עמוקים נראה לבן א"כ במהלכו ימעיט גובה המים ומחשיב התהום בעיני הרואה לאיש שיבה במראה לבן:

פסוק כה

אין על עפר משלו. אין מי על עפר הארץ להיות נמשל ודומה לו אשר יהיה עשוי לבל יפחד ויחת משום דבר בעולם כאשר הוא לא יחת:

פסוק כו

את כל גבוה. עם שהוא במים מתחת לארץ מ"מ רואה הוא את כל הגבוה והחזק אשר על הארץ ועם כי יודע הוא מכל הבריות הנפלאות מ"מ לא יחת ממי והוא מלך וראש על כל אנשי גאוה כי הוא מתגאה על כל וכאומר הנה השמעתיך פלאי יציר כפי וממנו תשכיל גודל רוממתי (העולה מהמענה ההיא להשיב על תלונתו מדוע מכתו אנושה והוא את הטוב עשה כי ישיב אמרים לומר הנה לצדיק אמיתי יש כח הזרוע כמו לאל למשול במטה ובמעל ובחון נא אם תוכל לענוש החוטאים באמרי פיך אז אודה לך גם אני שצדיק גמור אתה אבל מה בכך שאתה משבח עצמך ואם לא כן הוא כ"א היית צדיק אמיתי הנה לא קצרה ידי מלשלם גמול אף אין מי ימחה בידי ויספר מפלאי שור הבר ומפלאי הלויתן להכיר מהם גדולת המקום שאין מי יוכל למחות בידו מלשלם גמול ועם כי אין חוב מוטל עליו לשלם גמול כי כבר גמל הטובה טרם עשה המצוה מ"מ עוד ישלם גמול בחסדו וכ"כ היה גומל טוב לאיוב אם היה צדיק בתכלית ובשלימות רב):

פרק מב

פסוק ב

ידעתי. מאז ידעתי אשר יכול תוכל כל אשר תחפוץ ולא ימנע ממך שום מחשבת חכמה וכן אמר מאז חכם לבב ואמיץ כח (לעיל ט):

פסוק ג

מי זה וכו'. ר"ל אולם למה שאמר במענה הראשונה מי זה מחשיך וכו' (לעיל כח) כי מעלים ומחשיך הוא אחד במובנם אלא שאחז ל' כבוד כאלו אמר לו המקום מי הוא זה אשר מלאו לבו לחשוב שנעלמה ממני עצה נכונה והמחשבה ההיא היא מבלי דעת כי יחשוב שמסרתי הכל ביד המערכה:

לכן. ר"ל ע"ז אשיב לכן בעבור הדבר ההיא בעצמה על שהייתי בלי דעת לזה הגדתי אז הסכלות הזה ולא הייתי מבין אז מהשגחתך הנפלאה כי הדברים אשר ספרתי מגודל השגחתך היו נפלאות ומכוסות ממני ולא ידעתים מאז וכאומר באמת מבלי דעת אמרתי מה שאמרתי אולם עתה אחר שספרת לי מהשגחתך אודה לך שהאמת הוא כן:

פסוק ד

שמע נא. חזר ואמר להי' שמע נא אלי ואנכי אדבר להשיב למה שאמרת במענה השנייה אשאלך והודיעני ור"ל אשאלך מתמהון נפלאותי והשיב אם האמת כן:

פסוק ה

לשמע אוזן. ר"ל ע"ז אשיב הנה מאז שמעתי שמעך וכאומר וכן היו כדרך דבר הנשמע שאין חקוק כ"כ בלב השומע אבל עתה עיני ראתך וממך יצאו הדברים ולזה הרי הם חקוקים בלבי ומצאתי א"כ תשובה שלא מקוצר יד מנעת לשלם לי גמול כ"א בעבור שעדיין לא הגעתי לתכלית הצדק בשלימות רב ואין לי גמול מה לבקש מידך:

פסוק ו

על כן. בעבור אהבת ההשגה אשר השגתי במה שעיני ראתך אמאס בכל הקניינים הגופים כי כמוהם כאין מול יקר ההשגה ההיא:

ונחמתי. עתה יש לי תנחומין רב על הצער שהייתי בו לשבת בתוך עפר ואפר כמ"ש והוא יושב בתוך האפר (לעיל ב) כי הצער הזה היה סבה להשיג האמת:

פסוק ז

ובשני רעיך. המה בלדד וצופר:

כי לא וכו'. על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה ואמתית כי אמרתם שבאו לו היסורים בעבור רוב פשעו ולא כן הוא כי לא הרבה לפשוע אולם לא הגיע עדיין לתכלית השלימות וגמול המעשה היא מצד החסד ולא ראוי הוא לקבל החסד:

כעבדי איוב. כמו שאיוב לא דבר נכונה שאמר שהכל בא מפאת המערכה כן אתם לא דברתם נכונה במה שאמרתם שבא לו בעבור רוב פשעי (ועם שגם איוב לא דבר נכונה מ"מ קראו עבדי וארז"ל מכאן שאין אדם נתפס על צערו כי בעבור קושי היסורין דבר מה שדבר):

פסוק ח

והעליתם עולה. לרצות אתכם אלי ואיוב יתפלל עליכם ע"ז כי אשר פניו אשא ואקבל תפלתו לבלתי עשות עמכם עונש כעור ומגונה על אשר לא דברתם בעבורי תשובה נכונה כאשר לא דבר איוב נכונה (ועכ"ז אשא פני איוב כמ"ש למעלה כי הוא דבר מקושי היסורין ואין אדם נתפס על צערו):

פסוק ט

וישא ה' וכו'. ר"ל קבל תפלתו ומחל להם העון:

פסוק י

בהתפללו בעד רעהו. בעבור כי התפלל בעד כל ריע וריע שלו לזה שב ה' את שבותו להיות כמאז כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה:

ויוסף. אח"ז הוסיף ה' על כל העושר אשר לו עד אשר הגיע למשנה ממה שהיה לו מאז:

פסוק יא

וכל יודעיו לפנים. אוהביו ומכיריו אשר היו לו לפנים טרם בוא עליו היסורין כי בעת שהיה מיוסר חדלו ממנו אוהב וריע כמ"ש ויודעי אך זרו ממני וכו' (לעיל יט):

ויאכלו. לשמוח עמו בעת שב שבותו:

לחם. כל סעודה קרויה ע"ש הלחם:

וינדו לו. היו מנידים עליו בראשם כדרך שמנחמין את האדם אחר שניצל מצרתו:

וינחמו אותו. בדברי תנחומין:

איש. כל איש ואיש נתן לו לדורון קשיטה וכו' והוא ענין הראות חיבה יתירה:

פסוק יב

מראשיתו. יותר מהברכה שברכו מאז בראשית ימיו:

ארבעה עשר וכו'. כפל ממה שהיה לו מאז וכמ"ש למעלה ויוסף ה' וכו' למשנה:

פסוק יג
שבענה. שני פעמים שבעה כפל ממה שהיו בראשונה:

פסוק יד
ויקרא. כאומר והבנות הנה נתכפלו בדבר היופי ונקראו בשמות ע"ש יופיים:
ימימה. מאירה היתה כאור החמה:
קציעה. ריחה היה נודף הקציעה של בושם:
קרן הפוך. זוהר היה לה כאבן הפוך:

פסוק טו
ולא נמצא וכו'. לא היה נמצא בכל הארץ נשים יפות דומות ביופי כבנות איוב:
ויתן. בעבור חשיבתן ויפיין נתן להן אביהם ירושת נחלה בתוך אחיהם:

פסוק טז
אחרי זאת. אחרי שהלכו ממנו היסורין:
ויראה וכו'. ראה בעיניו ארבעה דורות מבניו ולא מת מי מהם בחייו:

פסוק יז
ושבע ימים. ר"ל שחי ימים רבים ובהרבה טובה עד שהיה שבע מהם לגודל רבויים ולמרבית הטובה שהיה לו בהם והוא ענין מליצה: